
ЮРИДИЧНА НАУКА
JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ
№ 6(60)/2016

ЗМІСТ

ФІЛОСОФІЯ, ПСИХОЛОГІЯ, ЛОГІКА І СОЦІОЛОГІЯ ПРАВА

Кікалішвілі М.В. Психологічні теорії девіантної поведінки:
психодинамічні аспекти 4

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Карпенко М.І., Соловйова А.Б. Відповідність кримінального
законодавства України нормам міжнародного гуманітарного
права в частині незаконного використання емблем Червоного Хреста,
Червоного Півмісяця, Червоного Кристала і зловживання ними 21

Лопашук Д.І. Відмежування злочину умисне вбивство,
вчинене на замовлення, від суміжних злочинів 29

Матвеев С.В. Еволюція вітчизняного кримінального законодавства
у сфері охорони мисливської фауни і формування складу злочину 39

Матвійчук В.К. Об'єктивна сторона злочину порушення
правил охорони вод: теоретичні і прикладні проблеми 51

Соловйова А.М. Важливі проблеми кримінально-правової охорони
власності в Україні і деяких зарубіжних країнах 88

Харь І.О. Суб'єкт злочинів проти статевої свободи і статевої
недоторканості: проблеми теорії та практики 94

Шнирко О. С. Об'єктивна сторона злочину,
передбаченого ч. 1 ст. 371 КК України 118

ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА
JURIDICAL SCIENCE

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
№ 6(60)/2016

СОДЕРЖАНИЕ

ФИЛОСОФИЯ, ПСИХОЛОГИЯ, ЛОГИКА И СОЦИОЛОГИЯ ПРАВА

Кикалишвили М.В. Психологические теории девиантного поведения: психодинамические аспекты 4

УГОЛОВНОЕ ПРАВО

Карпенко М.И., Соловьева А.Б. Соответствие уголовного законодательства Украины нормам международного гуманитарного права в части незаконного использования эмблем Красного Креста, Красного Полумесяца, Красного Кристалла и злоупотребление ими 21

Лопашук Д.И. Отграничение преступления умышленное убийство, совершенное по заказу, от смежных преступлений 29

Матвеев С.В. Эволюция отечественного уголовного законодательства в сфере охраны охотничьей фауны и формирование состава преступления 39

Матвейчук В.К. Объективная сторона преступления нарушение правил охраны вод: теоретические и прикладные проблемы 51

Соловьева А.Н. Важные проблемы уголовно-правовой охраны собственности в Украине и некоторых зарубежных странах 88

Харь И.А. Субъект преступлений против половой свободы и половой неприкосновенности: проблемы теории и практики 94

Шнытко А. С. Объективная сторона преступления, предусмотренного ч. 1 ст. 371 УК Украины 118

JURIDICAL SCIENCE

SCIENTIFIC JURIDICAL JOURNAL
№ 6(60)/2016

CONTENTS

PHILOSOPHY, PSYCHOLOGY, LOGICS AND SOCIOLOGY OF LAW

Kikalishvili M. Psychological theories of deviant behavior:
psychodynamic aspects 4

CRIMINAL LAW

Karpenko M., Soloviova A. Conformity criminal legislation
of ukraine with rules of international humanitarian law with regard
to the illegal use of symbols of Red Cross, Red Crescent,
Red Crystal and abuse of them 21

Lopaschuk D. Separation of the crime of willful murder committed
on order from related offenses 29

Matvieiev S. Evolution of the national criminal legislation
in the field of protection of hunting fauna and the formation
of corpus delicti 39

Matviichuk V. Objective side of the crime of violation
of water protection rules: theoretical and applied problems 51

Soloviova A. Important problems of criminal law protection
of property in Ukraine and some foreign countries 88

Khar I. Committer of crimes against sexual freedom
and sexual inviolability: problems of theory and practice 94

Shnyupko O. Objective side of the crime under part 1, article 371
of the Criminal Code of Ukraine 118

УДК 343.9.01

М. Kikalishvili

PSYCHOLOGICAL THEORIES OF DEVIANT BEHAVIOR: PSYCHODYNAMIC ASPECTS

М.В. Кікалішвілі

к.ю.н., доцент

*Київський національний
університет імені Тараса Шевченка*

ПСИХОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ: ПСИХОДИНАМІЧНІ АСПЕКТИ

Постановка проблеми. Соціальні та біологічні теорії не можуть в повному обсязі пояснити формування девіантної поведінки людини, яке також залежить від особистісних і психологічних особливостей суб'єктів соціальної взаємодії. Як і біологічні теорії, що засновані на фізичних даних особистості, психологічні теорії шукали пояснення відхилень у поведінці не в суспільстві, а в самому індивідуумі. Основою даних теорій є виникнення конфлікту, який відбувається у свідомості самої особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням психодинамічних аспектів формування девіантної поведінки займалися З. Фрейд, А. Адлер, Ф. Ріман, О. Ранк, Е. Берн.

Метою статті є дослідження психодинамічних аспектів формування девіантної поведінки.

Основні результати дослідження. Одним із напрямків психологічних теорій є психодинамічні теорії, що вийшли з психоаналізу З. Фрейда і які розкривають несвідомі механізми людської поведінки. Спочатку фрейдистська теорія розвитку особистості була біологічно обґрунтованою і підкреслювала первинність інстинктивних процесів – внутрішніх вимог. З. Фрейд виділяв два провідних різновиду інстинктів: інстинкт життя та інстинкт смерті. Агресивний інстинкт визнавався похідним і головним проявом інстинкту смерті, а схиль-

ність до агресії – вихідною інстинктивною тенденцією, характерною для всіх людей.

3. Фрейд у психічному житті людини виділяв свідоме і несвідоме. Несвідоме включає те, що недоступно для свідомості через придушення (власне несвідоме), і те, що може легко переміщатися з несвідомого у свідомість (передсвідоме). Свідоме виступає інстанцією, яка чуттєво сприймає внутрішні і зовнішні збудження, що робить їх усвідомлюваними за допомогою мови.

Іншим ключовим моментом стало запровадження структури психічного апарату. Структурна модель, запропонована З. Фрейдом, включає три системи: Ід, Его і супер-Его [8]. Психологічне благополуччя особистості залежить від того, наскільки ефективно взаємодіють ці три підструктури.

Ід – термін, який Фрейд використовував для позначення тієї (більшої) частини психіки, яка містить примітивні бажання, імпульси, ірраціональні прагнення, комбінації «страх-бажання» і фантазії. Діяльність *Ід* спрямована на забезпечення вільної розрядки збудження згідно з принципом задоволення. *Ід* довербально виражає себе в образах і символах, не має поняття про час, мораль, обмеження або про те, що протилежності не можуть співіснувати. З. Фрейд назвав цей примітивний рівень пізнання, що продовжує жити в мові сновидінь, жартів і галюцинацій, первинним процесом мислення. *Ід* відносно незмінне і повністю несвідоме, але його існування і влада можуть бути виведені з дериватів – думок, дій та емоцій.

Его – ім'я тих функцій, які дозволяють пристосовуватися до вимог життя та знаходити шляхи, доступні в межах даної сім'ї, для управління вимогами *Ід*. *Его* розвивається безперервно протягом усього життя, але найбільш швидко – в дитинстві, починаючи з раннього дитинства. *Его* функціонує відповідно до принципу реальності і є колискою вторинного процесу мислення (послідовного, логічного, орієнтованого на прогнозування). Таким чином, *Его* є посередником між вимогами *Ід* і обмеженнями середовища. Воно має як свідомий, так і несвідомий аспекти. Свідоме *Его* – те, що більшість людей розуміє під терміном «Власне Я», або «Я», несвідоме *Его* включає в себе захисні процеси.

Як правило, *Его* виявляється слабкішим за *Ід*, тому воно перетворює бажання *Ід* в дії так, як ніби бажання *Ід* є його власними бажаннями. Почуття, що не знаходять виходу, стають джерелом внутрішнього напруження, що вимагає розрядки і відчуваються як тривога. З. Фрейд визначав тривогу як специфічний стан незадоволення, як універсальну реакцію на небезпеку – реальну або потенційну. Тривога може бути: реалістичною (викликану небезпекою в зовнішньому світі); моральною (викликану конфліктом з *супер-Его*); невротичною (викликану конфліктом з інстинктивними імпульсами *Ід*). Тривога сигналізує про наявність структурного конфлікту, який є в основі більшості поведінкових і особистісних проблем.

Крім *Ід* і *Его*, було введено поняття *супер-Его* для тієї частини психічного апарату, яка є відображенням залишкового батьківського впливу. Головним завданням *супер-Его*, на думку З. Фрейда, є придушення вимог *Ід* за допомо-

гою морального впливу на *Ego*. Основними функціями даної інстанції при цьому виступають: ідеал, самоспостереження і совість.

В основі внутрішніх стандартів і заборон є насамперед ідентифікації з батьківськими фігурами. Так, спочатку дитина вдається до самообмеження через страх втратити любов або через побоювання агресії з боку зовнішнього, батьківського авторитету. Згодом вона починає діяти, виходячи зі страху перед внутрішнім авторитетом – *супер-Его*. Дії, вчинені всупереч голосу совісті, можуть викликати почуття неповноцінності, провини або потребу в покаранні. Особистісні проблеми в рівній мірі можуть бути як наслідком недостатньо сформованого, так і проявом занадто жорсткого *супер-Его*.

Наприклад, суїцидальна поведінка нерідко формується на тлі депресивного стану, внаслідок втрати коханої людини. Деякі люди в такій ситуації замість «нормальної» печалі переживають особливий стан меланхолії (депресії) з різким погіршенням самопочуття і збіднінням *Я*. Об'єкт любові може померти не реально, а у внутрішньому світі людини. З. Фрейд каже: «Об'єкт загублений як об'єкт любові. При печалі збіднів навколишній світ, при меланхолії – саме *Я*» [9, с. 217]. Людина стає негідною, непридатною ні до чого, втрачає самоповагу: оскільки піддається жорсткій критиці *супер-Его*. Має місце ідентифікація – ототожнення *Я* із залишеним об'єктом. Втрата об'єкта перетворилася на втрату *Я*, а критика – в самокритику. Якщо любов, від якої неможливо відмовитися (в той час, як від реального об'єкта відмовляються), знайшла собі вихід у нарцистичному ототожненні, то стосовно цього (внутрішнього) об'єкта проявляється ненависть. Саме цьому об'єкту заподіюється страждання аж до садистичного задоволення. «Тільки цей садизм дозволяє розгадати схильність до самогубства», – стверджує З. Фрейд [9, с. 221].

Становлення особистості розглядалося З. Фрейдом як стадії психосексуального розвитку. Це послідовне проходження стадій, на яких увага зосереджується на певних частинах тіла – від оральної фази, через анальну, фалічну і генітальну. Класична теорія драйвів (психічних проявів інстинктів) постулювала: якщо дитина надмірно фрустрована або отримує надмірне задоволення на будь-якій стадії свого психосексуального розвитку, то вона буде фіксована на даній стадії.

Характер людини ототожнювався з вираженням подібної фіксації. Порушення характеру, а отже, і поведінки людини також пояснювалися такою фіксацією. Наприклад, якщо людину нехтують у віці приблизно півтора року (оральна фаза) або надмірно потурають їй на цій стадії, то це може викликати формування депресивного складу особистості. Залежно від того, на чому була фіксована людина і що видається в ній центральним, її характер описували як оральний, анальний або фалічний.

Пізні праці З. Фрейда слугували поштовхом до розвитку такого напрямку в психоаналізі, як егопсихологія, що розглядає процеси, які сьогодні об'єднуються загальним поняттям «захист». Подібно до того, як ми намагаємося зрозуміти людину, виходячи з конфліктної фази розвитку, ми також можемо класифікувати людей відповідно до характерних для них способів справлятися з тривогою.

З моменту народження і досить тривалий час дитина залишається безпорадною і залежною, в результаті чого виникає відчуття небезпеки, пов'язане зі страхом втратити об'єкт (дорослого). Цей страх, у свою чергу, породжує потребу бути коханим. *Ego* дитини відносно слабке, на цій стадії втрата об'єкта або втрата любові можуть породити тривогу, яка зберігається на більш пізніх стадіях. Пізніше головними джерелами тривоги стають страх кастрації (на фалічній стадії) і страх перед *супер-Его* (в латентному періоді та після його закінчення).

Уявлення про те, що основною функцією *Ego* є захист власного *Я* від тривоги, було розвинене Анною Фрейд у класичній праці «Психологія Я та захисні механізми». Захисні механізми працюють несвідомо і стають частиною індивідуального стилю боротьби з труднощами [10].

Те, які захисти переважають у людини, залежить від взаємодії таких факторів: 1) вроджений темперамент дитини; 2) природа стресів, пережитих у ранньому дитинстві; 3) захисні стилі батьків та інших значимих людей; 4) досвід використання захистів у житті (підкріплення).

Найбільш важливими захисними механізмами визнаються такі:

- придушення (витіснення) – процес, за допомогою якого неприйнятний імпульс або ідея стають несвідомими (головний прихований механізм, що є в основі всіх інших видів захисту); це придушення підсвідомих потягів і переживань, що створюють загрозу для самосвідомості і витіснення їх у сферу несвідомого. В цьому випадку людина змушена витратити значну кількість психічної енергії, але пригнічені потяги все одно періодично «прориваються» в реальність через застереження, сновидіння тощо;

- заперечення – ігнорування будь-якої вимоги зовнішнього світу, внаслідок її хворобливості для індивіда;

- проєкція – процес, за допомогою якого неприйнятні для індивіда спонукання чи уявлення приписуються зовнішньому світу;

- формування реакції – процес перетворення імпульсу в його протилежність (наприклад, витіснену ненависть до матері в надмірну турботу про неї);

- регрес – повернення до менш зрілого рівня розвитку; це повернення до дитячих, ранніх форм поведінки. До цього типу захисних механізмів вдаються, як правило, незрілі, інфантильні особистості. Однак і нормальні дорослі в ситуаціях психічного перевантаження можуть використовувати цей захисний механізм;

- сублимація – спрямування інстинктивних імпульсів у соціально прийнятне русло, наприклад, в інтелектуальну сферу, творчість;

- раціоналізація – це те, що в повсякденному житті називають самовиправданням. Людина прагне дати раціональне пояснення вчинків, скоєних під впливом інстинктивних потягів [10].

3. Фрейд стверджував, що захисні механізми діють на підсвідомому рівні, і всі люди час від часу вдаються до них. У тих випадках, коли з їх допомогою не вдається знизити напругу, виникають неврози – більш-менш помітні розлади нормальної психічної діяльності. Разом з тим, люди різняться між собою за здатністю до сублимації і до контролю над потягами. Багато що зале-

жить від ступеня розвитку, зрілості особистості, основи якої закладаються в ранньому дитинстві. Коріння багатьох неврозів і більш важких розладів – психозів – слід, на думку З. Фрейда, шукати в ранніх дитячих переживаннях [10].

Захисти можна поділити на примітивні (первинні, архаїчні) і більш зрілі (вторинні). Серед архаїчних захистів виділяють: примітивну ізоляцію, заперечення, всемогутній контроль, примітивну ідеалізацію і знецінення, проекцію, інтроєкцію і проєктивну ідентифікацію, розщеплення, дисоціацію [6, с. 130].

Прикладом примітивної ізоляції можуть слугувати ситуації, коли немовля просто засинає, тобто автоматично переходить в інший стан свідомості від перезбудження чи невдоволення.

Іншим прикладом буде поведінка людини із залежністю до алкоголю (наркотиків), яка наполегливо заперечує наявність проблеми і переконана в тому, що вона контролює ситуацію. В даному випадку включається такий захисний механізм, як заперечення.

Проекція та інтроєкція, у свою чергу, можуть бути в основі таких проявів, як садизм, експлозивність (вибуховість), депресія в разі смерті близької людини. Аналогічно в ситуаціях страху люди намагаються оволодіти негативними почуттями і переймають якості того, хто викликає страх (проєктивна ідентифікація). Таким чином, використання архаїчних захистів як несвідомого механізму зняття тривоги може призводити до психологічної втечі або малопродуктивного відкидання факторів життя, що турбують.

Вторинні, більш зрілі, захисні механізми ймовірно формуються на більш пізніх етапах психосексуального розвитку і є відносно більш продуктивними – сприяють кращому вирішенню внутрішніх конфліктів і кращої адаптації до реальності. Це – витіснення, регресія, ізоляція, інтелектуалізація, раціоналізація, моралізація, роздільне мислення, поворот проти себе, заміщення, реактивне утворення, соматизація, анулювання, реверсія, ідентифікація, реагування зовні, сексуалізація, сублимація [6, с. 155].

У цілому феномени, які називаються психологічними захистами, мають безліч корисних функцій. Вони можуть виявлятися у формі здорової адаптації й творчості, також можуть захищати *Я* від будь-якої загрози. Особистість, чия поведінка демонструє захисний характер, несвідомо прагне виконати одне з таких завдань: 1) уникнути загрозливого потужного афекту (наприклад, тривоги або горя) або оволодіти ним; 2) зберегти самоповагу; 3) піти від зовнішньої небезпеки.

Важлива роль *Ego* в процесі розвитку особистості відображена в понятті «сила *Ego*». *Сила Ego* – це здатність особистості до сприйняття реальності, навіть коли вона надзвичайно неприємна (без залучення примітивних захистів, що подібні запереченню). *Сила Ego* проявляється, як вказує О. Кернберг, у толерантності до тривоги, в контролі імпульсів і сублиматорній діяльності [5].

Проблеми особистості (у тому числі поведінкові) з'являються тоді, коли захисти неадекватні або недостатні для нормальної адаптації. З. Фрейд у більш пізніх працях розглядав психопатологію як стан, при якому захисти не працюють, коли тривога відчувається, незважаючи на звичні засоби боротьби з нею, і коли поведінка, що маскує тривогу, є саморуйнівною в широкому сенсі.

Відповідно до психоаналітичних уявлень, істотну роль у динаміці внутрішніх конфліктів відіграють батьки, які виступають головними об'єктами в світі дитини. Представники більш пізнього напрямку в психоаналізі («теорій об'єктних відносин») послідовно розвивають ідею про зв'язок психологічних проблем з неблагополуччям в об'єктних відносинах. Величезне значення має те, як дитина переживає відносини з батьками, які почуття значущих об'єктів інтерналізуються нею, які образи батьків продовжують існувати в її несвідомому, впливаючи на поведінку особистості протягом усього її життя [7, с. 226].

Усередині психоаналітичної течії і підходів, що вийшли з психоаналізу (неофрейдизм), існує ще кілька теорій, які мали істотний вплив на сучасне розуміння характеру і поведінки людини. Однією з них є аналітична психологія Карла Юнга.

К. Юнг присвятив себе вивченню динамічних несвідомих потягів та їх впливу на людську поведінку і досвід. Погляди К. Юнга на особистість людини є, можливо, найбільш складними і полемічними. До основних понять вчення К. Юнга відносять – інтроверсію та екстраверсію, відкриття чотирьох основних психічних функцій, дослідження колективного несвідомого, особливий погляд на структуру особистості, і, зважаючи на це, – створення аналітичної психотерапії.

Поняття про інтроверсію та екстраверсію базується на тому, що фокус інтересів кожного індивідуума може бути звернений переважно до свого внутрішнього «Я» (інтроверсія) або до зовнішнього світу (екстраверсія). Інтроверти насамперед зацікавлені і спонукувані власними думками. Небезпека для них полягає в тому, що якщо занадто глибоко зануритися у своє внутрішнє «Я», то можна втратити контакти із зовнішнім оточенням. Екстраверти переважно зайняті зовнішнім світом, вони легше встановлюють соціальні зв'язки і краще усвідомлюють, що відбувається навколо них. Небезпека для них полягає у втраті уміння аналізувати свої внутрішні психічні процеси.

К. Юнг виділяє чотири основні психічні функції: мислення, відчуття, відчуття й інтуїцію, на підставі чого утворюються типи людей, у яких розвинуті ті або інші функції. Так, у розумового типу яскравіше, ніж в інших, виявляється здатність до узагальнень, абстрагування, логічних побудов. Почуттєві типи замість логіки віддають перевагу емоціям, а рішення приймають за принципом: добре або погано, красиво або некрасиво. Якщо мислення і відчуття Юнг розцінював як способи прийняття рішення, то відчуття й інтуїцію – як способи одержання інформації. Відчуття засноване на конкретних фактах, на тому, що можна побачити, понюхати, доторкнутися. Інтуїція – спосіб опрацювання інформації, яка накопичується переважно в несвідомому. Індивідуум, у якого домінують відчуття, більш адекватно, ніж інші типи, реагує на конкретну ситуацію, але більш залежний від неї. Інтуїтивний тип більше довіряє своєму досвіду. Інформація у таких людей опрацьовується швидше, автоматично пов'язується з минулим досвідом [12].

Психічні функції в людини розвинуті нерівномірно: зазвичай одна з них домінує, ще одна – супроводжує, а інші дві виражені слабо і знаходяться в несві-

домому. На підставі цього положення психологи аналітичного напрямку розробили нові варіанти застосування соціоніки (інформаційного психоаналізу).

За К. Юнгом, крім особистого несвідомого, існує ще й колективне несвідоме, що містить досвід розвитку всього людства і передається від покоління до покоління. За переконаннями К. Юнга, психіка дитини при народженні не є «чистою дошкою», а містить певні структури (архетипи), що надалі впливають на її розвиток, формування її «Я» та способи взаємодії зі світом.

Основи колективного несвідомого становлять архетипи, тобто «форма без змісту», що організує і спрямовує психічні процеси. Архетипи виявляють себе у вигляді символів: в уявах героїв, міфах, фольклорі, обрядах, традиціях тощо як узагальнений досвід наших предків. Головні з них – архетип матері, тобто збірний образ жінки, архетип батька, що визначає загальне ставлення до чоловіків. К. Юнг виділяв такі основні елементи структури особистості: персону, Его, тінь, Аніму (у чоловіків), Анімус (у жінок) і самість [12].

Персона (особистість) – найверхній шар особистого свідомого; «Его» – його більш глибокий шар. Найверхній шар несвідомого – двійник «Я», його тінь; наступний шар – душа (Аніма та Анімус); найнижчий шар – об'єктивне «Я» (самість).

Персона – це візитна картка «Я»: манера говорити, мислити, одягатися, це характер, соціальна роль, здатність самовиражатися у суспільстві. *Persona* – латинське слово, яке означає маску, що вдягали грецькі актори для умовного позначення тієї або іншої ролі. *Персона* – маска, що надівається у відповідь на: а) вимоги соціальних умовностей; б) внутрішні архетипічні потреби.

Его – центр свідомості і тому відіграє основну роль у свідомому житті: створює відчуття усвідомленості й послідовності наших думок і дій, відповідає за зв'язок свідомого і несвідомого.

Тінь – центр особистого несвідомого, куди входять бажання, переживання, тенденції, що заперечуються індивідом як несумісні з існуючими соціальними стандартами, поняттями про ідеали тощо. У житті ми звичайно отожднюємося з персоною (соціальною роллю, «маскою») і намагаємося не помічати все, що вважаємо хибним, низьким у своїй особистості.

К. Юнг висунув гіпотезу про компенсаторну функцію несвідомого, що відбиває зміст свідомості у переверненому вигляді. Отже, екстравертована особистість у своєму несвідомому інтровертована; боязка людина – хоробра, добра – зла тощо. Тому тінь необхідно усвідомлювати, оскільки особистість та її відносини зі світом тим більш гармонійні, чим повніше усвідомлюється тінь. Вона бере своє коріння в колективному несвідомому, є джерелом творчості, сховищем життєвої енергії, інстинктів [12].

Аніма й Анімус – це уявлення про себе як про чоловіка або жінку, винесене в несвідоме як небажане для даного індивіда. Аніма (у чоловіків) має звичайно феміністичний зміст, а Анімус (у жінок) – маскуліністичний. «Кожен чоловік, – пише К. Юнг, – несе в собі вічний образ жінки – не тієї або іншої певної жінки, але образ жінки як такої. Цей образ – відбиток, або архетип, усього родового досвіду жіночності, скарбниці усіх вражень, що коли-небудь мали жінки. Оскільки цей образ несвідомий, він завжди так само несві-

домо проектується на улюблену жінку, він є однією з головних основ привернення й відштовхування». Аніма й Анімус – найстаріші архетипи, які впливають на поведінку індивідуума.

Самість – архетип цілісності особистості, об'єднує свідоме і несвідоме, що взаємно доповнюють одне одного до цілісності. За К. Юнгом, *самість* означає всю особистість. Але вся особистість людини не піддається опису, тому що її несвідоме не може бути описане. Архетип *самості* не очевидний до досягнення людиною середнього віку, коли він починає робити зусилля змістити центр особистості лише зі свідомого на рівновагу між свідомим і несвідомим.

К. Юнг виділяє такі стадії розвитку особистості: 1) до п'ятирічного віку – з'являються сексуальні цінності, які досягають вершини в підлітковий період; 2) юність і рання дорослість – домінують основні життєві інстинкти, людина енергійна, пристрасна, залежна від інших (навіть у формі опору їм); 3) сорокові роки – зміна цінностей – з біологічних на більш культурні (культурно детерміновані), людина більш інтровертована, менш імпульсивна. Енергійність поступається мудрості (і як цілі, і як інструменту її досягнення). Цінності особистості сублимують в соціальні, релігійні, цивільні і філософські символи. Цей період найбільш значущий для особистості і найбільш небезпечний, якщо в перенесенні енергії на нові цінності спостерігаються порушення. Розвиток може відбуватися в двох напрямках: прогресивному – сили, що протистоять об'єднуються в гармонійному беребігу психічних процесів і регресивному – свідоме *Его* узгоджується з вимогами середовища і вимогами несвідомого. Якщо людина не долає фруструючі обставини, енергія лібідо не направляється на екстравертні, цінності, які орієнтовані на середовище, інакше кажучи, об'єктивні цінності *Его* трансформуються в суб'єктивні [12].

Архетипи колективного несвідомого мають автономність, їх вплив на особистість є цілеспрямованим і спонтанним, їх потрібно розглядати не лише як об'єкти або частини психіки, а як самостійні активні сутності, чію поведінку можна спостерігати, а висловлювання – враховувати [12]. К. Юнг дослідив існуючі видимі та невидимі комплекси людської психіки і вказав на той факт, що вони відіграють важливу роль у формуванні поведінки особистості та її проявів у конкретній ситуації. На його думку, анонімні комплекси – є нормальні явища, і вони складають структуру несвідомого у психіці. К. Юнг відзначив, що у дослідженні цієї проблеми мають виникнути три важливі аспекти: терапевтична, філософська і моральна. У поведінці людини є як позитивні, так і негативні якості й К. Юнг вважає це нормальним. На його думку, доцільно глибоко вивчити психологію людини і, спираючись на знання, допомагати їй у вирішенні цілого ряду проблем [12].

Аналітична психотерапія К. Юнга базується на здатності людини до самопізнання і саморозвитку, на злитті її свідомого і несвідомого, що дозволяє *самості* стати центром особистості, а це, у свою чергу, допомагає індивідууму досягти самореалізації [12]. Переваги юнгіанського підходу до тлумачення особистості полягають у ствердженні, що людина має внутрішню тенденцію до розвитку в напрямку гармонійної єдності, розкриття початкової вродженої цілісності.

Індивідуальна психологія Альфреда Адлера допомагає зрозуміти психологічні причини багатьох форм девіантної поведінки. А. Адлер вважав основним фактором, що визначає розвиток індивідуальності, головну життєву мету. В загальному вигляді – це мета досягнення переваги над іншими. Її конкретний зміст може бути надзвичайно різноманітний: прагнення до влади, краси, багатства, сили, популярності, освіченості тощо. Мета досягнення переваги виникає в перші роки життя як реакція на почуття неповноцінності, яке, у свою чергу, викликається переживанням своєї слабкості. Слабкість переживається як почуття неповноцінності. Почуття неповноцінності, на думку А. Адлера, вперше виникає в 4 – 5 років. Його посилюють два основні чинники. По-перше, це вроджені дефекти (ослабленість здоров'я, фізичні недоліки). По-друге, це неправильне виховання дитини в сім'ї (вседозволеність, брак любові до дитини). Почуття неповноцінності зворотно пропорційне тому, як дитина справляється з вимогами середовища [1].

Згідно з А. Адлером, немовля з'являється на світ з двома базовими почуттями – неповноцінності і спільності із собі подібними. Дитина прагне до досконалості як до компенсації своєї неповноцінності і до встановлення значимих соціальних відносин.

У нормі спрямованість на мету досягнення переваги гармонійно поєднується зі спрямованістю на співпрацю з іншими людьми (на основі почуття спільності), таким чином особисті досягнення людини слугують поліпшенню суспільного життя людей в цілому. Будь-якій нормальній людині притаманний внутрішній конфлікт між почуттям неповноцінності і породжуваним нею прагненням до самоствердження (досконалості, переваги). Можливі два основних способи подолання відчуття неповноцінності: компенсація (зменшення прояву порушених властивостей за рахунок посиленого розвитку збережених) і надкомпенсація недоліків (посилене тренування порушених властивостей до рівня надфункціонування). Вроджене соціальне почуття також компенсує слабкість людини. Люди використовують різні шляхи для компенсації почуття неповноцінності. Одні намагаються пригнічувати інших або використовують насильство, інші вдаються до «легальних» способів – успіху, влади, об'єднання в групи [1].

Компенсація веде до формування відчуття власної цінності, що передбачає домінування почуття спільності над індивідуалістичним прагненням до переваги. У випадку надкомпенсації почуття неповноцінності трансформується в комплекс неповноцінності, що становить основу неврозу, або в «комплекс переваги» [4].

При недостатній або збоченій компенсації відчуття неповноцінності переживається особливо гостро і переходить в комплекс неповноцінності. Це сукупність установок, уявлень або вчинків, що виражають в замаскованому вигляді почуття неповноцінності. А. Адлер поширив цей механізм на широке коло аномальних і нормальних явищ. Комплекс неповноцінності одночасно є як причиною серйозних проблем, так і внутрішнім стимулом для особистісного розвитку.

У разі порушеної поведінки комплекс неповноцінності поєднується з неадекватною життєвою установкою і нерозвиненим соціальним почуттям. У аномальної особистості домінуючою життєвою спрямованістю є прагнення до досягнення переваги, яке настільки виражене, що практично повністю перешкоджає появі та розвитку почуття спільності. Така людина сприймає людей як засіб досягнення особистих вигод, бачить у суспільстві ворожу силу, не хоче і не може співпрацювати з іншими. Ця конфронтація виявляється в гіпертрофованій реакції протесту проти будь-яких вимог суспільства. Ідея переваги спонукає до дій підпорядкування, приниження і дискредитації інших. У результаті формуються стійкі негативні риси особистості – нетерпимість, заздрість, зарозумілість, підозрілість, що визначають як поведінку особистості, так і її життєвий шлях у цілому [4].

У той же час А. Адлер бачив коріння відхилень не стільки в самих комплексах, скільки в нездатності індивіда встановити адекватний контакт із навколишнім середовищем.

Як важливий чинник формування особистості А. Адлер виділяє структуру сім'ї, місце дитини в ній і відповідний тип виховання, що має значний вплив на виникнення девіантної поведінки [1].

Ще один представник психоаналітичного напрямку Ф. Ріман і його теорія страхів. Ф. Ріман пов'язує виділення різних типів особистості з характерними особистісними страхами і відповідною реакцією на них. Існує чотири типи основних особистісних страхів, з якими, так чи інакше, стикається кожна людина. Перший – це страх втрати власної ідентичності, пережитий як втрата «Я» і залежність. Усі ми живемо в суспільстві і повинні підлаштовуватись під інших людей, приймати нав'язувані нам суспільством моделі мислення і поведінки. При цьому нам цілком може загрозувати втрата власної індивідуальності, «розчинення Я» [11].

Другий – це страх, самотності, неприйняття нас групою, суспільством, пережитий як беззахисність і ізоляція. Ми повинні зберегти свою індивідуальність, але ми повинні і налагодити відносини з оточуючими, адже людина реалізується тільки в суспільстві собі подібних. Страх перед соціальним відторгненням починає виявлятися у досить ранньому віці.

Третій вид страху пов'язаний з кінцевим етапом нашого існування – страх перед змінами, пережитий як невпевненість. Усі ми приречені померти. Людина – єдина жива істота, яка усвідомлює свій кінець. Це усвідомлення не може не викликати страху. Зазвичай він трансформується в страх перед усім минулим, мінливим, усім, що символізує минулий характер людського життя. У дітей досить рано проявляється страх перед змінами, що створюють загрозу їхньому існуванню.

Нарешті, четвертий вид страху – це страх перед незмінністю, що переживається як остаточність і несвобода. Будь-яке життя припускає мінливість, зростання, хаос. Незмінність – це обмеження життєвої активності, в ній стихійне життя відчуває загрозу. Цю загрозу дитина сприймає, засвоюючи різні правила, підкоряючись нормам, які обмежують її життєві прояви [11].

Легко помітити, що страхи мають парний характер – перший з другим і третій з четвертим – протилежні види страхів. Гармонійно розвинена, здорова особистість повинна вміти подолати кожен з цих страхів. Ми повинні навчитися взаємодіяти з іншими, без побоювань втратити власну ідентичність. Так само ми повинні вміти зберігати свою індивідуальність і не жертвувати нею заради конформізму. Аналогічним чином ми повинні примиритися з тим, що «все тече, все змінюється», і ми самі – не вічні. Так само необхідно визнавати наявність вічних принципів, які направляють і організують наше існування, вміти обмежувати свою спонтанність. Якщо який-небудь страх виявляється непереборним (що характерно для більшості людей), виникають особистісні типи відповідних профілів.

Перший особистісний тип – це шизоїдний, відчуває страх перед само-віддачею і близькістю. Його прагнення спрямовані насамперед на незалежність і самодостатність. Не потребує допомоги з боку інших, не хоче бути зобов'язаним; це має для нього вирішальне значення. Шизоїд прагне дистанціюватися від інших людей, порушення дистанції сприймається як загроза «Я» і тому присікається. Цей тип особистості відрізняється нерозвиненим емоційним началом, відчуває значні труднощі у відносинах (особливо близьких) з оточуючими. У той же час шизоїди, зазвичай, мають розвинений інтелект, компенсуючи емоційну нерозвиненість. Формування цього типу відноситься до перших місяців життя дитини, коли їй особливо необхідні тепло, турбота і емоційний контакт з матір'ю. Недолік усього цього призводить до страху перед навколишнім світом, формування базової недовіри до світу.

Другий особистісний тип – це депресивна особистість, яка має страх перед самотністю та ізоляцією. В даному типі переважає прагнення любити і бути любимими, прагнення до довірчих близьких контактів. Люди цього типу прагнуть співвіднести свою поведінку із запитам та вимогами оточуючих. У будь-яких міжлюдських контактах вони сильно залежать від партнера, відчуваючи постійний страх втрати. Віддаючи себе партнеру цілком, депресивні особистості втрачають індивідуальність, відмовляючись від власних бажань, думок і потреб. Формування цього типу пов'язане з тривалим періодом залежності від матері.

Третій особистісний тип – це особи з нав'язливими ідеями і процесами, які відчувають страх перед мінливістю і ненадійністю. Звідси їх прагнення все залишити без змін, прихильність певним принципам. Це консерватори, зайняті проблемою власної безпеки. Вони прагнуть усе заздалегідь запланувати і передбачити. Прагнення утримати життя від змін за допомогою правил і схем є причиною нав'язливих психічних процесів. Такі особистості побоюються любові, яка передбачає хаос і неприборканість почуттів і тому сприймається як загроза. Вони часто вступають у шлюб з розрахунку. Для них характерна виражена воля до влади, яка спирається на внутрішню потребу панувати (а отже, і контролювати) і підкорятися (наявність правил). Формування цього типу особистості відноситься до періоду між двома і чотирма роками, коли дитина вперше стикається з системою правил і заборон. Надмірний контроль, що оточує дитину, сприяє формуванню нав'язливих розладів.

Четвертий особистісний тип – істеричні особистості, які відчувають страх перед необхідністю і обмеженням почуття свободи. Вони побоюються усіляких обмежень, традицій, порядку, значущих для осіб з нав'язливим розвитком. Істеричні особистості всіляко уникають будь-якої відповідальності, яка нагадує їм про необхідність. Вони залежні від своїх почуттів, артистичні і, звичайно, високої думки про себе. Істеричні типи люблять свята і прагнуть завжди бути в центрі уваги, відрізняються імпульсивністю та нестриманістю. Формування істеричної особистості пов'язане з періодом від чотирьох до шести років, коли дитина активно опановує нові поведінкові моделі. Тут особливо необхідні чуйне керівництво і стабільне оточення, яке дає приклади для наслідування. Якщо навколишнє середовище характеризується нестійкістю, хаотичністю, відсутністю чітких правил, якщо з дитиною поводяться як з малюком і вона не має гідних прикладів для наслідування – розвиваються істеричні нахили [11].

Наступний представник психоаналітичного напрямку Отто Ранк і його теорія травми народження. О. Ранк вважав, що саме з травмою народження треба пов'язувати головні труднощі в розвитку характеру, а не з дитячою сексуальністю, як вважав Фрейд.

О. Ранк розглядав травму народження як першопричину того, що розлука сприймається людиною як найбільш болісне переживання. Весь період дитинства він розглядає як ряд спроб впоратися з травмою народження, а дитячу сексуальність він інтерпретує як бажання дитини повернутися в материнське лоно [13].

У дорослій сексуальності травма народження також відіграє ключову роль, її значення засноване на глибокому бажанні індивіда повернутися до безтурботного внутрішньоутробного стану, яке керує всією психікою людини. Відмінності між чоловіком і жінкою Ранк пояснює здатністю жінки повторювати репродуктивний процес у власному тілі і знаходити своє безсмертя в народженні, тоді як для чоловіка секс символізує смертність і тому його сила проявляється у зовнішній діяльності.

Аналізуючи людську культуру, О. Ранк приходить до висновку, що травма народження – це психологічна сила, що лежить в основі мистецтва, релігії та історії. Будь-яка форма релігії в кінцевому рахунку прагне до симбіотичного союзу з матір'ю. Відображаючи реальність і одночасно заперечуючи її, мистецтво є особливо потужним засобом психологічної адаптації до травми народження. Історія людських помешкань, починаючи з пошуків примітивного даху і закінчуючи складними архітектурними спорудами, відображає інстинктивний спогад про матку – тепло, що захищає від небезпеки. Використання бойових засобів та озброєння також засновано на неприборканому прагненні прокласти собі дорогу в черево матері.

Розвиток особистості, за О. Ранком, пов'язаний з двома конфліктуєчими тенденціями: страхом життя і страхом смерті. Перший пов'язаний з тенденцією до індивідуалізації, відокремлення від інших, другий – зі злиттям, залежністю [13].

Диференціюючи себе від інших, дитина починає проявляти рудиментарну форму бажання – противолю, тобто здатність протиставити свою волю іншим. Якщо негативістська воля руйнує зв'язок між дитиною і батьками, вона починає відчувати провину як специфічне вираження страху життя. Якщо зв'язок між дитиною і батьками не руйнується, противоля перетворюється у волю, яка знижує страх життя і страх смерті. Вплив волі на конфліктуючі тенденції людської психіки визначає, чи буде особистість прагнути до нових можливостей або загрузне в буденності.

О. Ранк виділив три типи особистості: нормальний адаптований, невротичний і креативний тип художника. Перший виражає тенденцію до єднання з людьми, але не підтримує розвитку своєї власної індивідуальності. Він надійний, але в той же час конформний, поверхневий і не здатний розуміти і задовольняти власні бажання. Такий тип розвивається в результаті придушення батьками проявів власної волі, ініціативи дитини [13].

Психологічні теорії девіантної поведінки є об'єктом дослідження багатьох зарубіжних вчених [14–17].

Невротична особистість виявляє тенденцію до відокремлення від людей, негативізм; вона висловлює противолю більше, ніж волю. Така людина критична до інших і в той же час переживає провину, відчуває себе недостойною, неправильною.

Тип художника представляє ідеальний розвиток, при якому розвивається сильна воля, а страх життя і страх смерті мінімальні. Він здатний вступати в близькі людські відносини без покори і придушення, не орієнтуючись на прийняті норми. Його думки, переживання, вчинки характеризуються високим ступенем диференціації і інтеграції. Результати діяльності оригінальні і в той же час корисні і цінні для людей.

Трансактний аналіз Еріка Берна також відносять до психодинамічних теорій, що пояснюють формування девіантної поведінки людини. Його концепція, згідно з якою людина проживає своє життя відповідно до «сценарію», що є результатом впливу її близьких (насамперед батьків), і приймає рішення в теперішньому часі, яке засноване на стереотипах, що колись були необхідні для її виживання, але тепер здебільшого марні.

Структура особистості в концепції трансактного аналізу характеризується наявністю трьох еґо-станів: Батько, Дитина і Дорослий. Причому Батько поділяється на: дбайливий Батько і критичний Батько, а Дитина поділяється на: спонтанну, Дитину, що пристосовується і бунтарну. Кожний еґо-стан являє собою особливий патерн мислення, почуттів і поведінки. Виділення еґо-станів засноване на трьох аксіоматичних положеннях: 1) кожен дорослий колись був дитиною, ця дитина в кожній людині представлена еґо-станом Дитина; 2) кожна людина з нормально розвиненим мозком потенційно здатна до адекватної оцінки реальності. Здатність систематизувати зовнішню інформацію і приймати розумні рішення відноситься до еґо-стану Дорослий; 3) у кожного індивіда були або є батьки або ті, що їх замінюють. Батьківській початок є в кожній особистості і представлений еґо-станом Батько [2].

Те, що З. Фрейд описував як *Ід*, Ерік Берн називає станом дитини, або внутрішньою Дитиною: той стан, в якому людина діє відповідно до своїх бажань і простих потреб, живе спонтанно і багато в чому імпульсивно. Якщо ми пам'ятаємо, якими ми були дітьми до власного соціального виховання, ми пам'ятаємо свій стан Дитини. І, навпаки, внутрішній Батько кожного з нас – відгомін наших батьків та інших дорослих людей, які виховували і доносили до нас правила життя в суспільстві. Звичайно, вони багато в чому обмежували нашу дитину, і це аналог фрейдівського *Супер-Его*. Третій основний стан – це внутрішній Дорослий, наш розумний початок, аналог *Его*, за З. Фрейдом.

Внутрішній Батько – відображення різноманітності батьківських стилів і ролей, знайомих людині в її досвіді. Дітям природно копіювати своїх батьків, і те, що частіше людина бачила в своєму дитинстві, яку поведінку і стиль Батька, таку пізніше відтворює і сама – в різних ситуаціях, не обов'язково в ситуації спілкування з дітьми. Людина з батьківської позиції вчить і вимагає, опікується і наставляє, піклується або критикує, ставить високі цілі і наполягає на дотриманні належного, створюючи і підтримуючи традиції. У розумному і дбайливому варіанті Вчителя життя, Наставника або Опікуна це потрібно і доречно. З іншого боку, батьківські ролі занудного Ментора, незадоволеного Критика або вічно тривожного Батька частіше створюють конфлікти і проблеми [3].

Позитивна й негативна сторона є і в інших позиціях его-станів особистості. Внутрішня Дитина з її спонтанністю і живою цікавістю, довірою до людей і світу, захопленістю і готовністю до творчості, легкістю і позитивним настроєм, готовністю щиро подякувати за допомогу – це дитина з позитивної сторони. З негативного боку его-стан Дитина не такий привабливий: це егоцентризм і капризи, впертість і агресивність, байдужість до почуттів і інтересів оточуючих.

Внутрішній дорослий як его-стан – це логіка і реалізм, спокійний аналіз і об'єктивні оцінки того, що відбувається. Без вміння включати і підтримувати в собі Дорослого людина не може стати дійсно зрілою особистістю, проте Дорослий без розвиненого Батька і Дитини – сухий аналітик, який не має волі настояти на своєму рішенні. Внутрішній Дорослий не має завдання підняти себе, пригнічуючи внутрішніх Дитину або Батька. Його завдання – вивчити інформацію, найкращим чином розпорядитися наявними потенціалом. Він не керується ні страхами, ні надіями: він приймає оптимальне, за наявної інформації, рішення. Дорослий вирішує, яка поведінка найбільш відповідає наявним обставинам, від яких ролей необхідно відмовитися, а які бажано включити [3].

Его-стани – це не ролі, які людина виконує, а поведінкові стереотипи, які провокуються актуальною ситуацією. Обмін впливами між его-станами двох людей називається трансакцією. Вплив можна розглядати як одиницю визнання, подібну соціальному підкріпленню. Він знаходять вираження в дотику або у вербальних проявах. В основі трансакцій лежить життєвий сценарій. Це генеральний і персональний план, що організовує життя людини.

Трансактний аналіз – це раціональний метод розуміння поведінки, заснований на висновку, що кожна людина може навчитися довіряти собі,

думати за себе, приймати самостійні рішення і відкрито висловлювати свої почуття. Велика роль приділяється здатності людини до усвідомлення непродуктивних стереотипів своєї поведінки, які заважають ухваленню адекватних рішень, а також здатності формувати нову систему цінностей, виходячи з власних потреб і можливостей.

Висновки. Психодинамічні теорії вивчають внутрішню динаміку розвитку особистості і розкривають глибинні механізми особистісного функціонування. Дані теорії насамперед дозволяють відповісти на питання: чому люди поведуться певним чином, яка мотивація їх поведінки і як вона сформувалася. Для пояснення відхилень поведінки особистості найбільш вдалою і популярною виявилася теорія А. Адлера.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии. – М., 1995. – 296 с.
2. Берн Э. Введение в психиатрию и психоанализ для непосвященных. Перевод А.И. Федорова // Berne E. A Layman's Guide to Psychiatry and Psychoanalysis. – N.Y.: Simon & Shuster, 1968; Минск: «Попурри», 1998. Терминологическая правка В.Данченко. – К.: PSYLIB, 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.psylib.org.ua/books/berne01/index.htm>.
3. Берн Ерик. Игры, в які грають люди. – Х.: «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. – 256 с.
4. Змановская Е.В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения). Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – 2-е изд., испр. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 288 с.
5. Кесельман Л., Мацквич М. Социальное пространство наркотизма. – СПб., Изд-во Инст. им. В. М. Бехтерева, 2002. – 250 с.
6. Мак-Вильямс Н. Психоаналитическая диагностика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://royallib.com/book/makvilyams_nensi/psihoanaliti_cheskaya_diagnostika_ponimanie_strukturi_lichnosti_v_klinicheskom_protseesse.html
7. Психоаналитические термины и понятия / Под ред. Б.Э. Мура, Б.Д. Файна. – М.: Независимая фирма «Класс», 2000. – 304 с. – (Библиотека психологии и психотерапии, вып. 79).
8. Фрейд З. Введение в психоанализ. Лекции. – СПб.: Питер, 2004. – 384 с.
9. Фрейд З. Печаль и меланхолия // Суицидология: прошлое и настоящее. – М., 2001. – С. 255 – 270.
10. Фрейд А. Психология Я и защитные механизмы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://royallib.com/book/freyd_anna/psychologiya_ya_i_zashchitnie_mehanizmi.html.
11. Риман Фриц. Основные формы страха: исследования в области глубинной психологии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.psychol-ok.ru/lib/riemann/ofs/ofs_01.html.
12. Юнг К. Психологические типы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lib.ru/PSIHO/JUNG/psytypes.txt>.
13. Rank O. Das Trauma der Geburt und seine Bedeutung fur Psychoanalyse. Leipzig. 1929 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://archive.org/details/DasTraumaDerGeburtUndSeineBedeutungFrDiePsychoanalyse>.

14. Explaining Delinquency—Biological and Psychological Approaches. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://booksite.elsevier.com/samplechapters/9781455778928/Chapter_3.pdf.

15. *Clinard Marshall*. Sociology of deviant behavior / Marshall B. Clinard, Robert F. Meier [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ssnpstudents.com/wp/wp-content/uploads/2015/02/Sociology-of-Deviant-Behavior-14th.pdf>.

16. *Nalah Augustine*. A Conceptual Overview of Deviance and Its Implication to Mental Health: a Bio psychosocial Perspective / Augustine Bala Nalah, Leku Daniel Ishaya [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.ijhssi.org/papers/v2\(12\)/Version-3/A021203001009.pdf](http://www.ijhssi.org/papers/v2(12)/Version-3/A021203001009.pdf).

17. *Hossain Hossain*. Deviant Behavior: A Study of Causes / Zahangir Hossain [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nu.edu.bd/home/NU_Journal_Documents/Journal%20of%20Humanities,%20Social%20Sciences%20&%20Business%20Studies/10_Causes%20of%20Deviant%20Behavior%20Preliminary%20_119-134_1.pdf.

REFERENCES

1. *Adler A.* Praktika i teoriya individual'noj psihologii. — M., 1995. — 296 s.
2. *Bern Je.* Vvedenie v psihiatriju i psihoanaliz dlja neposvjashhennyh. Pervod A.I. Fedorova // Berne E. A Layman's Guide to Psychiatry and Psychoanalysis. — N.Y.: Simon & Shuster, 1968; Minsk: «Popurri», 1998. [Elektronnij resurs]. — Rezhim dostupu: <http://www.psylib.org.ua/books/berne01/index.htm>.
3. *Bern Erik.* Ihry, v yaki hraiut liudy. — Kh.: «Klub Simeinoho Dozvillia», 2016. — 256 s. Terminologicheskaja pravka V. Danchenko. — K.: PSYLIB, 2004 [Elektronnij resurs]. — Rezhim dostupu: <http://www.psylib.org.ua/books/berne01/index.htm>.
4. *Zmanovskaja E.* V Deviantologija: (Psihologija odklonjajushhegosja povedenija). Ucheb. posobie dlja stud. vyssh. ucheb. zavedenij. — 2-e izd., ispr. — M.: Izdatel'skij centr «Akademija», 2004. — 288 s.
5. *Kesel'man L., Mackvich M.* Social'noe prostranstvo narkotizma. — SPb., Izd-vo Inst. im. V. M. Behtereva. — 2002. — 250 s.
6. *Mak-Vil'jams N.* Psihoanaliticheskaja diagnostika [Elektronnij resurs]. — Elektronnij resurs: royallib.com/read/makvilyams_nensi/psihoanaliticheskaja_diagnostika_ponimanie_strukturi_licnosti_v_klinicheskom_protseesse.html#0.
7. Psihoanaliticheskie terminy i ponjatija / Pod red. B. Je. Mura, B. D. Fajna. — M.: Nezavisimaja firma "Klass", 2000. — 304 s. — (Biblioteka psihologii i psihoterapii, vyp. 79).
8. *Frejd Z.* Vvedenie v psihoanaliz. Lekcii. — SPb.: Piter, 2004. — 384 s.
9. *Frejd Z.* Pechal' i melanholija // Suicidologija: proshloe i nastojashhee. — M., 2001. — S. 255 — 270.
10. *Frejd A.* Psihologija Ja i zashhitnye mehanizmy [Elektronnij resurs]. — Rezhim dostupu: http://royallib.com/book/freyd_anna/psihologiya_ya_i_zashhitnye_mehanizmi.html.
11. *Riman Fric.* Osnovnye formy straha: issledovanija v oblasti glubinoj psihologii [Elektronnij resurs]. — Rezhim dostupu: http://www.psychol-ok.ru/lib/riemann/ofs/ofs_01.html.
12. *Jung K.* Psihologicheskie tipy [Elektronnij resurs]. — Rezhim dostupu: <http://www.lib.ru/PSIHO/JUNG/psytotypes.txt>.

13. Rank O. Das Trauma der Geburt und seine Bedeutung fur Psychoanalyse. Leipzig. 1929 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://archive.org/details/DasTraumaDerGeburtUndSeineBedeutungFrDiePsychoanalyse>.

14. Explaining Delinquency—Biological and Psychological Approaches. [Elektronnij resurs]. – Rezhym dostupu: // http://booksite.elsevier.com/samplechapters/9781455778928/Chapter_3.pdf.

15. Clinard Marshall. Sociology of Deviant Behavior / Marshall B. Clinard, Robert F. Meier [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ssnpstudents.com/wp/wp-content/uploads/2015/02/Sociology-of-Deviant-Behavior-14th.pdf>.

16. Nalah Augustine. A Conceptual Overview of Deviance and Its Implication to Mental Health: a Bio psychosocial Perspective / Augustine Bala Nalah, Leku Daniel Ishaya [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: [http://www.ijhssi.org/papers/v2\(12\)/Version-3/A021203001009.pdf](http://www.ijhssi.org/papers/v2(12)/Version-3/A021203001009.pdf).

17. Hossain Hossain. Deviant Behavior: A Study of Causes / Zahangir Hossain [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.nu.edu.bd/home/NU_Journal_Documents/Journal%20of%20Humanities,%20Social%20Sciences%20&%20Business%20Studies/10_Causes%20of%20Deviant%20Behavior%20Preliminary%20_119-134_1.pdf.

Кікалішвілі М.В. Психологічні теорії девіантної поведінки: психодинамічні аспекти

Стаття присвячена дослідженню психологічних теорій девіантної поведінки, зокрема їх психодинамічному напрямку.

Ключові слова: психодинамічний напрямок, психоаналіз, інстинктивні процеси, психічні функції, ідентифікація, захисні механізми, внутрішній конфлікт, інтроверсія, екстраверсія, архетип, комплекс неповноцінності, теорія страху, травма народження, трансактивний аналіз.

Кикалишвили М.В. Психологические теории девиантного поведения: психодинамические аспекты

Статья посвящена исследованию психологических теорий девиантного поведения, в частности их психодинамического направления.

Ключевые слова: психодинамическое направление, психоанализ, инстинктивные процессы, психические функции, идентификация, защитные механизмы, внутренний конфликт, интроверсия, экстраверсия, архетип, комплекс неполноценности, теория страха, травма рождения, трансактивный анализ.

Kikalishvili M. Psychological theories of deviant behavior: psychodynamic aspects

The article investigates the psychological theories of deviant behavior, namely their psychodynamic direction.

Keywords: Psychodynamic direction; Psychoanalysis; Instinctive processes; Mental functions; Identification; Protection mechanisms; Internal conflict; Introversion; Extroversion; Archetype; Inferiority complex; The theory of fear; The trauma of birth; Transactional analysis.

Стаття надійшла до редакції 13.05.2016.

УДК 341.33

М.І. Карпенко

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

А.Б. Соловійова

*студентка 4 курсу
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

**ВІДПОВІДНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ НОРМАМ
МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА
В ЧАСТИНІ НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ
ЕМБЛЕМ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА,
ЧЕРВОНОГО ПІВМІСЯЦЯ, ЧЕРВОНОГО КРИСТАЛА
І ЗЛОВЖИВАННЯ НИМИ**

M. Karpenko

*Candidate of Juridical Sciences, assistant professor,
Associate Professor of Criminal Law and Procedure
University «The National Academy of Management»*

A. Soloviova

*4th year student
of Taras Shevchenko National University of Kyiv*

**CONFORMITY CRIMINAL LEGISLATION OF UKRAINE
WITH RULES OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN
LAW WITH REGARD TO THE ILLEGAL USE
OF SYMBOLS OF RED CROSS, RED CRESCENT,
RED CRYSTAL AND ABUSE OF THEM**

Formulation of the problem. The Red Cross and Red Crescent are the symbols recognized and protected by international humanitarian law. The adoption of domestic measures to ensure their respect is a fundamental step in maintaining the impartiality associated with the providing of humanitarian assistance.

Consequently, the care and protection of those receiving aid is enhanced. The failure of a State to take the appropriate measures can lead to the misuse of the emblems and lessen the respect and confidence which they enjoy. In addition, the failure to suppress abuse during times of peace will contribute to abuse during armed conflict. This will erode the protective value of the emblems, endanger the lives of those legitimately entitled to employ them, and interfere with the care and protection of civilians and combatants alike [1].

The aim of the article is investigate conformity criminal legislation of Ukraine with rules of international humanitarian law with regard to the illegal use of symbols of Red Cross, Red Crescent, Red Crystal and abuse of them.

The main results of the study. The International Red Cross and Red Crescent Movement consist of several components: the International Committee of the Red Cross, the International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, and National Red Cross and Red Crescent Societies. Each component is guided by the same seven Fundamental Principles: humanity, impartiality, neutrality, independence, voluntary service, unity and universality [2].

The Red Cross and the Geneva Conventions were born when Henry Dunant witnessed the devastating consequences of war at a battlefield in Italy. In the aftermath of that battle, Dunant argued successfully for the creation of a civilian relief corps to respond to human suffering during conflict, and for rules to set limits on how war is waged. Inspired in part by her work in the Civil War, Clara Barton would later found the American Red Cross and also advocate for the U.S. ratification of the first Geneva Convention [3].

The first Geneva Convention in 1864 was a response to his call to action. This international treaty included provisions for the care of the wounded and sick on the battlefield by medical relief workers who would be identified and protected by the symbol of a red cross on a white background. The symbol, the reverse of the Swiss flag, honors the Swiss origin of this initiative. In addition to the red cross emblem, the red crescent and red lion and sun were recognized by nations in 1929 as alternate emblems, although the red lion and sun is no longer in use [4].

In December 2005, governments adopted a Third Additional Protocol, creating an optional emblem, known as the Red Crystal, which is equal in status to the Red Cross and Red Crescent emblems. The Conventions and Protocols specifically name the ICRC and national societies as impartial humanitarian organizations with the right to carry out relief activities for victims of armed conflicts. The nations that have universally adopted the Geneva Conventions recognize the right of the ICRC to intervene on behalf of wounded, sick, and shipwrecked combatants; prisoners of war; and civilians in conflict areas [5].

The Red Cross or Red Crescent emblem can be used by those who belong to the Red Cross and Red Crescent Movement and the Army Medical Services of the country. They are involved in humanitarian work mainly in times of armed conflicts and natural disasters. At present, the International Red Cross and Red Crescent Movement use the Red Cross, the Red Crescent and the Red Crystal as emblems. The Geneva Conventions define the use of these protective symbols in times of war. When the first Convention was adopted in 1864, it was clear that a symbol would

be needed to provide safety to the Red Cross workers when they are working in the field and also to give protection to Red Cross establishments, equipments and relief supplies. The symbols protect individuals who do not take part in hostilities such as civilians, the wounded and sick, and objects such as hospitals or vehicles in war zones [6].

The Geneva Conventions and their Additional Protocols further regulate the general use of all distinctive or protective emblems and signs recognized and protected by the Conventions. In particular, they clearly specify when it is forbidden to use them:

It is prohibited to feign intent to negotiate under a flag of truce or of surrender (API Art. 37). Customary international humanitarian law recalls that in situation of international and non-international armed conflicts, it is prohibited to use unduly the white flag (Rule 58 of ICRC customary IHL study published in 2005).

It is prohibited to make improper use of the distinctive emblem of the Red Cross, Red Crescent, Red Lion and Sun, or any other emblems, signs, or signals provided for by the Conventions or by Additional Protocol I (API Art. 38 and Rule 59).

It is also prohibited to misuse deliberately other internationally recognized protective emblems, signs, or signals in an armed conflict, including the flag of truce and the protective emblem of cultural property (API Art. 38 and Rule 59).

It is prohibited to make use of the distinctive emblem of the United Nations, except as authorized by that organization (API Art. 38 and Rule 60).

It is prohibited, in an armed conflict, to use the flags or military emblems, insignia, or uniforms of neutral or other States not party to the conflict (API Art. 39 and Rule 63).

It is prohibited to make use of the flags or military emblems, insignia, or uniforms of adverse parties, whether during attacks or in order to shield, favor, protect, or impede military operations (API Art. 39 and Rule 62).

It is prohibited to direct attacks against medical and religious personnel and objects displaying the distinctive emblems of the Geneva Conventions in conformity with international law (Rule 30 of the customary IHL study) [7].

In times of armed conflict emblems can use by the National Societies, the International Federation, the ICRC. In times of peace emblems can use by the bodies, persons and objects connected with one of the components of the Movement : the National Societies, the ICRC, the International Federation; ambulances and first-aid stations exclusively assigned to providing free treatment to the wounded and sick, as an exceptional measure, in conformity with national legislation and with the express authorization of the National Society In compliance with domestic legislation, National Societies may use one of these emblems, both on national and foreign territory. A National Society that uses the Red Cross or Red Crescent emblem as its sign of identification, may, for indicative purposes, temporarily use the red crystal in exceptional circumstances and to facilitate its work, both on national and foreign territory [8].

International Humanitarian Law (IHL) establishes which persons and institutions are entitled to use the red cross and red crescent emblems, under what conditions they may do so, and the measures that may be taken to punish any emblem misuse. The national implementation of IHL treaties is the responsibility of States, who then become responsible for ensuring respect for the emblems. Australian Red Cross has been granted permission by the Minister of Defence to use the emblem to identify people, programs and objects connected with its humanitarian activities. It also assists the government to ensure the emblem is not misused within Australia. In January 2007, a third Additional Protocol to the Geneva Conventions entered into force. This completed the process of establishing an additional emblem for use by Governments and the International Red Cross and Red Crescent Movement. The coming into force of the Protocol – and with it the additional emblem of the red crystal – is warmly welcomed by Australian Red Cross [9].

In many parts of the Philippines, use of the Red Cross sign is widespread even to the point that it is displayed in many labels of commercial products. Unknown to many, the use of Red Cross emblem as labels in commercial products and establishments, such as those in alcohol bottles, band aids and medical gauges and even in pharmacy signage, is now declared a criminal act under Republic Act No. 10072 otherwise known as the Charter of the Philippine Red Cross.

The law recognizes that the use of the Red Cross symbol is a protection for Red Cross workers, AFP medical personnel/units, transport and hospitals in time of armed conflict. The Red Cross symbol is also identification for the members, objects and vehicles connected to the Red Cross [10].

International Criminal Court highlights such elements of war crime of improper use of the distinctive emblems of the Geneva Conventions: 1. The perpetrator used the distinctive emblems of the Geneva Conventions; 2. The perpetrator made such use for combatant purposes in a manner prohibited under the international law of armed conflict; 3. The perpetrator knew or should have known of the prohibited nature of such use; 4. The conduct resulted in death or serious personal injury; 5. The perpetrator knew that the conduct could result in death or serious personal injury; 6. The conduct took place in the context of and was associated with an international armed conflict; 7. The perpetrator was aware of factual circumstances that established the existence of an armed conflict [11].

In 1999, the Verkhovna Rada of Ukraine adopted the Law of Ukraine on Emblems that adequately refers to the Red Cross and Red Crescent. On 22 October 2009, Ukraine ratified Additional Protocol III. On the same day, the Verkhovna Rada adopted the Law of Ukraine on the Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine that amended both Articles 435 and 445 of the Criminal Code of Ukraine. It also amended the Law of Ukraine on Emblems to include the Red Crystal in the list of the protected emblems [12, p. 170].

Report of Global Rights Compliance LLP highlights that the Government of Ukraine is required to prohibit the improper use of the distinctive emblem of the Red Cross, Red Crescent or of other emblems, signs or signals provided for in the Conventions and Additional Protocols. It is also prohibited to deliberately misuse

other internationally recognized protective emblems, signs or signals in an armed conflict, including the flag of truce and the protective emblem of cultural property. Ukraine is also under the obligation to adopt provisions prohibiting the use of the distinctive emblem of the United Nations, except as authorized to do so by the UN itself. Additional Protocol I also prohibits the perfidious use of the distinctive emblem of the Red Cross, Red Crescent or of other protective signs and lists such conduct as a grave breach of the Geneva Conventions and Additional Protocol I. Such conduct should therefore be criminalized [12, p. 171].

V.O. Popovichuk noted that the prohibition contained in the Article. 445 of the Criminal Code of Ukraine, expressed in two forms, as in the disposition of this article in the first place, are not described in full, and are meant exclusion actions under other articles of the Criminal Code of Ukraine. Moreover, the content of the act is not fully revealed, but there is a clear structure “illegal use”, which means violation of the use of the symbols of the Red Cross, Red Crescent, and Red Crystal, which in turn is determined by the applicable law. The author comes to a natural conclusion that in the case of Art. 445 of the Criminal Code omissions subject itself is excluded, as the “unlawful use of symbols” excludes the possibility of its content “neglect”, but rather contains a “fulfillment of their bad faith” as a result of active measures is a violation of the legal regime of the use of symbolism [13, p. 297].

Positive for the development of the criminal legislation of Ukraine may be the experience of countries such as: Belarus, Estonia because their criminal laws establish responsibility for illegal use of emblems which protected by international treaties, but in the Criminal Code of Ukraine provided responsibility only for illegal use of Red Cross symbols, the Red Crescent and Red Crystal, and abuse (article 435 and 445 of the Criminal Code, contained in two different sections) [14, p. 13].

One of prohibited methods of warfare is an illegal use of the Red Cross emblem, the Red Crescent, Red Crystal, as required by the Geneva Convention relative to the Protection of Victims of the war in 1949. Responsibility for these acts in the Criminal Code of Ukraine provides for two articles – 435 and 445 contained in the different sections of the Code. V.P. Popovich notes that analysis of the content of those articles leads to the conclusion that a military offense provided for Article 435, which the legislator has put in XIX section of the Criminal Code, “Crimes against the established order of military service (war crimes).” Meanwhile, article 445 of the Criminal Code can be interpreted as one that establishes liability for the use of the emblems of the Red Cross, Red Crescent and Red Crystal as a trademark is not a crime against peace, human security and the international legal order [14, p. 15].

V.M.Popovichuk proposes to establish criminal liability for the illegal use of international protective emblems and signs, as well as abuse of them in a single article 445. In turn, Article 435 should be deleted [15].

Summary. Thus, there is no doubt about the fact that the development of international humanitarian law, exercised their influence on the development of criminal law of Ukraine regarding the establishment of responsibility for serious violations of international humanitarian law. It is necessary to study and borrow positive experience of foreign countries. It is expedient to study criminal laws of

Belarus and Estonia which establish responsibility for illegal use of trademarks, protected by international treaties.

To a large extent the gaps of the criminal legislation of Ukraine and some foreign countries caused by that the terminology of international legal acts in the sphere of international humanitarian law is quite complex and requires a uniform interpretation.

In this regard, it is important to analyze works of foreign scientists and practitioners, including projects. For example, UK Government as part of the project “International Criminal Court and International Humanitarian Law Reform” implemented by Global Rights Compliance LLP funded Report which called “The Domestic Implementation of International Humanitarian Law in Ukraine”.

In this report concluded that concerning the serious violation of IHL, the Criminal Code does not expressly refer to the perfidious use of the emblems. Article 445 which criminalizes the illegal use of the emblems may be broad enough to cover such conduct. This is particularly the case with regards to military actors. The Military Manual offers a degree of clarity to allow Article 445 to be employed to prosecute the perfidious use of the emblems: paragraph 1.8.7 contains a list of serious violations of IHL that attract criminal sanctions and lists the “perfidious use of distinctive emblems (insignia or signals) of persons and objects protected by the laws of war”.

REFERENCES

1. The Protection of the Red Cross / Red Crescent Emblems // Electronic resource: https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/protection_emblems.pdf.
2. The International Red Cross and Red Crescent Movement in the Pacific: Rising to the challenge // Electronic resource: <http://www.ifrc.org/Global/Documents/Asia-pacific/pacific-rising-to-the-challenge.pdf>.
3. Summary of the Geneva Conventions of 1949 and Their Additional Protocols // Electronic resource: http://www.redcross.org/images/MEDIA_CustomProductCatalog/m3640104_IHL_SummaryGenevaConv.pdf.
4. International Humanitarian Law and Red Cross and Red Crescent Movement // Electronic resource: http://www.redcross.org/images/MEDIA_CustomProductCatalog/m21969109_IHL_and_RCRC_Movement_Factsheet.pdf.
5. International Humanitarian Law and Red Cross and Red Crescent Movement // Electronic resource: http://www.redcross.org/images/MEDIA_CustomProductCatalog/m21969109_IHL_and_RCRC_Movement_Factsheet.pdf.
6. Basics about the Red Cross // Electronic resource: <http://www.indianredcross.org/publications/basics-of-red-cross.pdf>.
7. The Practical Guide to Humanitarian Law // Electronic resource: <http://guide-humanitarian-law.org/content/article/3/distinctive-or-protective-emblems-signs-and-signals/>.
8. Emblems of humanity // Electronic resource: https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/icrc_002_0876.pdf.
9. The emblems and the Third Additional Protocol // Electronic resource: http://www.redcross.org.au/files/The_emblem_and_the_third_additional_protocol.pdf.

10. Elements of Crimes // Electronic resource: <https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/336923D8-A6AD-40EC-AD7B-45BF9DE73D56/0/ElementsOfCrimesEng.pdf>.

11. Misuse of red cross emblem is a crime under Philippine law // Electronic resource: <http://documents.jdsupra.com/4de789da-d837-4923-a6df-eff7db6ad5c3.pdf>.

12. The Domestic Implementation of International Humanitarian Law in Ukraine. Report prepared by Global Rights Compliance LLP. – Kyiv, Ukraine, May 2016. – 382 p.

13. *Popovichuk V.O.* Suspilno nebezpechni diyannya, yaki inkryminuyutsya yak nezakonne vykorystannya symvoliky chervonoho khresta, chervonoho pivmisyatsya, chervonoho krystalla / V.O. Popovichuk // Visnyk Chernivets'koho fakultetu Natsionalnoho universytetu «Odeska yurydychna akademiya». – Vypusk № 4, 2015. – S. 296–305.

14. *Popovich V.P.* Implementatsiya norm mizhnarodnoho humanitarnoho prava u kryminalne zakonodavstvo Ukrainy: avtoref. dys ... kand. yuryd. nauk / V. P. Popovich. – Lviv : B. v., 2010. – 20 s.

15. *Popovichuk V.O.* Problema rozkryttya sutnosti ob'yektyvnoyi storony zlochynu, peredbachenoho stateyu 445 Kryminalnoho Kodeksu Ukrainy / V.O. Popovichuk // Elektronne dzherelo:http://www.lj.kherson.ua/2015/pravo05/part_3/39.pdf.

Карпенко М.І., Соловйова А.Б. Відповідність кримінального законодавства України нормам міжнародного гуманітарного права в частині незаконного використання емблем Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала і зловживання ними

У статті досліджено проблему імплементації норм міжнародного гуманітарного права в кримінальне законодавство України. Обґрунтовано вплив міжнародного гуманітарного права на розвиток кримінального законодавства України в частині незаконного використання емблем Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання ними. Проаналізовано положення Кримінального кодексу України на відповідність міжнародно-правовим документам у сфері міжнародного гуманітарного права, а також загальноvizначеним принципам і нормам міжнародного гуманітарного права.

Ключові слова: кримінальне законодавство України, міжнародне гуманітарне право, імплементація, порівняльний аналіз, злочин.

Карпенко М.И., Соловьева А.Б. Соответствие уголовного законодательства Украины нормам международного гуманитарного права в части незаконного использования эмблем Красного Креста, Красного Полумесяца, Красного Кристалла и злоупотребление ими

В статье исследована проблема имплементации норм международного гуманитарного права в уголовное законодательство Украины. Обосновано влияние международного гуманитарного права на развитие уголовного законодательства Украины в части незаконного использования эмблем Красного Креста, Красного Полумесяца, Красного Кристалла и злоупотребление ими. Проанализировано положения Уголовного кодекса Украины на соответствие международно-правовым документам в сфере международного гуманитарного права, а также общепризнанным принципам и нормам международного гуманитарного права.

Ключевые слова: уголовное законодательство Украины, международное гуманитарное право, имплементация, сравнительный анализ, преступление.

Karpenko M., Soloviova A. Conformity criminal legislation of Ukraine with rules of international humanitarian law with regard to the illegal use of symbols of Red Cross, Red Crescent, Red Crystal and abuse of them

The paper studies the problem of the implementation of international humanitarian law in criminal legislation of Ukraine. In the article substantiated the influence of international humanitarian law on the development of the criminal legislation of Ukraine with regard to the illegal use of the emblems of the Red Cross, Red Crescent, Red Crystal and abuse of them. Having analyzed the provisions of the Criminal Code of Ukraine for compliance with international legal instruments in the sphere of international humanitarian law, as well as generally recognized principles and norms of international humanitarian law.

Keywords: *Criminal legislation of Ukraine; International humanitarian law; Implementation; Comparative analysis; Crime.*

Стаття надійшла до редакції 11.05.2016.

УДК 343: 349,6 (477)

D. Lopaschuk

SEPARATION OF THE CRIME OF WILLFUL MURDER COMMITTED ON ORDER FROM RELATED OFFENSES

Д.І. Лопашук

здобувач кафедри

*кримінального права, кримінології,
цивільного та господарського права*

ВНЗ «Національна академія управління»

ВІДМЕЖУВАННЯ ЗЛОЧИНУ УМИСНЕ ВБИВСТВО, ВЧИНЕНЕ НА ЗАМОВЛЕННЯ, ВІД СУМІЖНИХ ЗЛОЧИНІВ

Постановка проблеми. Проблема відмежування злочину, передбаченого п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України, від суміжних злочинів має важливе теоретичне та прикладне значення. Це свідчить про те, що настала нагальна потреба у з'ясуванні цього важливого для теорії кримінального права питання та в його практичному розв'язанні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами відмежування злочину, передбаченого п.11 ч. 2 ст. 115 КК України, від суміжних злочинів у певній мірі займалися такі вчені, як Ю.В. Александров, М.І. Бажанов, В.В. Сташис, М.Й. Коржанський, В.О. Навроцький, В.К. Матвійчук, С.С. Яценко, Ю.М. Антонян, С.В. Бородін, М.І. Загороднінов та ін. Проте їх дослідження стосувалися в цілому злочинів проти життя особи. До цього часу задекларована нами проблема не знайшла свого належного вирішення.

Мета статті полягає у проведенні відмежування злочину умисного вбивства, вчиненого на замовлення, від суміжних злочинів.

Основні результати дослідження. Кримінальне право України розвивається і вдосконалюється, вирішуючи все більш складні питання у процесі розвитку незалежної держави Україна, у тому числі й питання теорії і практики підвищення ефективності боротьби зі злочинами та іншими правопорушеннями. Йдеться, зокрема, про кваліфікацію і відмежування злочинів від суміжних діянь, що має неоціненне значення для охорони відносин, які забезпечують життя іншої особи.

Як відомо, кожен злочин має ряд загальних ознак з іншими злочинами. Для того, щоб правильно встановити той чи інший злочин, необхідно вміти чітко відмежовувати його від суміжних злочинів. Установлюючи властиві злочину умисне вбивство, вчинене на замовлення, ознаки, слід виключити ті з них, які йому не притаманні, постійно поглиблюючи аналіз даної правової норми на підставі дослідження фактичних обставин справи стосовно вчинено-

го діяння. Лише тоді ми прийдемо до тієї сукупності ознак, що нададуть можливість відмежовувати злочин, передбачений п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України, від суміжних. Досить чітко дану думку висловив В.М. Кудрявцев: «По суті справи весь процес кваліфікації обставин полягає у послідовному відмежуванні кожної ознаки вчиненого діяння від ознак інших, суміжних злочинів. Можна сказати, що розмежування злочинів є зворотній бік кваліфікації» [1, с. 146].

Виходячи з аналізу ознак складів злочинів, можна виділити чотири основні групи: 1) склади, що не мають між собою жодної загальної ознаки (крім віку суб'єкта й осудності). Розмежування таких складів злочинів не становить жодних труднощів і воно можливе вже при побічному ознайомленні з ними; 2) склади, що мають три загальні ознаки. Розмежування цих складів не викликає труднощів; 3) склади, що мають дві загальні ознаки і різняться за конструкцією. У цих складах, наприклад, частково збігаються спосіб дій, форма вини, але існує різниця за предметом посягання, метою, з об'єктом і віком суб'єкта. У даному випадку розмежування загалом не викликає труднощів, оскільки може бути проведене за декількома ознаками; 4) склади, що мають одну відмінну ознаку й однакові конструкції. Саме такі випадки і викликають при розмежуванні найбільші труднощі. Вважаємо, що найбільш прийнятним є послідовне їх розмежування за окремими елементами об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта, суб'єктивної сторони і за ознаками кожного з цих елементів.

Виходячи з вищенаведених методологічних вимог, проведемо відмежування злочину умисне вбивство, вчинене на замовлення, від умисного вбивства, вчиненого з корисливих мотивів (п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України) [2]. У практичній діяльності при застосуванні кримінального законодавства, що передбачає відповідальність за умисне вбивство, вчинене на замовлення, виникає немало труднощів, зокрема при відмежуванні цього злочину від умисного вбивства, вчиненого з корисливих мотивів [2].

Як уже згадувалося у попередніх публікаціях, об'єктами злочинів є суспільні відносини. При цьому кожний об'єкт злочинного посягання має свою складну внутрішню структуру, в якій можна виділити різні складові, а саме: а) фактичні суспільні відносини між людьми; б) правову форму або «оболонку» цих відносин; в) матеріальні форми, умови й передумови існування суспільних відносин тощо [3, с. 137]. У диспозиції ж статті закону, передбаченого п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України, наведений тільки один елемент «правової оболонки». Між іншим, судді, слідчому при вирішенні практичних завдань дуже важливо з'ясувати для себе об'єкти будь-якого злочину, у тому числі і з формальним або матеріальним складами у всій його повноті. Якщо до складу злочину, скажімо, включена тільки правова оболонка об'єкта, то іноді може бути не зовсім очевидно, яка сумісність суспільних відносин, що охороняються кримінально-правовою нормою. Потрібно враховувати й те, що однакова «оболонка» може охоплювати різні суспільні відносини. Через неповне і неправильне уявлення про об'єкт злочину нерідко виникають помилки при кваліфікації злочинів.

Відмежування злочинів за об'єктом злочинів. Різницю у зіставлених злочинах слід проводити насамперед за основним безпосереднім об'єктом посягання, якщо при умисному вбивстві, вчиненому на замовлення, ними є лише суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони життя іншої конкретної особи як найвищої соціальної цінності та найвагомішого з особистих соціальних благ від вбивства на замовлення. Проте стосовно злочину умисне вбивство, вчинене із корисливих мотивів, слід зазначити, що основним безпосереднім об'єктом цього злочину є суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони життя іншої конкретної людини як найвищої соціальної цінності та найголовнішого з особистих соціальних благ від вбивства із корисливих мотивів. Крім того, на відміну від попереднього злочину додатковим обов'язковим об'єктом цього злочину є суспільні відносини, які забезпечують умови з охорони власності конкретної особи.

Отже, порівняльний аналіз засвідчує, що злочин, передбачений п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України (умисне вбивство, вчинене на замовлення) має відмінності за безпосереднім об'єктом злочину від злочину, передбаченого п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України (умисне вбивство, вчинене із корисливих мотивів). Злочин, передбачений п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України, відноситься до однооб'єктних злочинів, а злочин, передбачений п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України, до двооб'єктних злочинів.

Відмежування злочинів за об'єктивною стороною. Об'єктивна сторона злочину – елемент, як правило, що найбільш повно відображений у диспозиції ст. 11 ч. 2 ст. 115 КК України, враховуючи, що злочин, передбачений п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України, має відсилочну диспозицію, яка відсилає нас для розуміння об'єктивної сторони до ч. 1 ст. 115 КК України, тому розмежування злочинів за ознаками цієї сторони на перший погляд може видатися не дуже складним. Проте насправді помилок при застосуванні цього закону, як правило, найбільше. Пояснюється це тим, що при розмежуванні злочинів ознаки, що характеризують об'єктивну сторону, зустрічаються частіше, ніж інші.

Правильне встановлення ознак об'єктивної сторони є важливим із багатьох причин, оскільки надає можливість встановити ознаки об'єкта й суб'єкта злочинного посягання. Таке посягання на деякі конкретні суспільні відносини може бути вчинено взагалі обмеженою кількістю способів і лише спеціальним суб'єктом, як правило, «порушення законом об'єкта, що охороняється, може бути вчинено не будь-якими, а тільки певними діями, характер яких визначається у першу чергу властивостями самого об'єкта» [4, с. 137]. Вірно встановивши спосіб дії, ми в ряді випадків можемо зробити обґрунтований висновок про об'єкт або хоча б про приблизне коло об'єктів злочинного посягання, а часом і про форму вини [5, с. 161].

Відмежування за ознаками об'єктивної сторони злочину. Розмежувати суміжні злочини за об'єктивною стороною доводиться, як правило, вже тоді, коли встановлено, що обидві дії посягають на один і той же родовий об'єкт і належать до однієї групи злочинів.

Для визначення ознак об'єктивної сторони злочину умисне вбивство, вчинене на замовлення (п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України), які відмежовують їх від

ознак об'єктивної сторони злочину, передбаченого п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України, необхідно виявити зміст об'єктивної сторони цих суміжних злочинів. З цією метою системно згрупуємо і зіставимо ознаки об'єктивної сторони, зафіксовані в диспозиції п.1 ч. 2 ст. 115 КК України та п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України. Так, для п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України характерні такі обов'язкові ознаки об'єктивної сторони цього злочину: 1) діяння (дія або бездіяльність); 2) суспільно-небезпечні наслідки – смерть потерпілої людини; 3) необхідний причинний зв'язок між діяннями (умисним позбавленням життя іншої особи на замовлення) і наслідками (смертю потерпілого), а також наявність складної форми співучасті при вчиненні цього діяння.

Насамперед з'ясуємо таку обов'язкову ознаку об'єктивної сторони злочину, передбаченого п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України, як діяння (дію чи бездіяльність) з урахуванням складної співучасті. Дотримуючись такої класифікації об'єктивних ознак співучасті, як: 1) кількісна ознака співучасті; 2) якісна ознака співучасті [6, с. 24–25], розглянемо поведінку замовника, досліджуваного злочину. Його небезпечна поведінка має вплив на свідомість виконавця і є складовою частиною загальної частини цього злочину. Проте такий його внесок може проявлятися в різних варіантах, зокрема як угода. Угода є найбільш типовою формою погодження між замовником і виконавцем умисного вбивства, вчиненого на замовлення. Основними характеристиками такої угоди є: а) предмет угоди смерть одного чи кількох потерпілих; б) сторони угоди – замовник, тобто особа, яка, будучи зацікавлена в смерті потерпілого, замовляє його вбивство, і виконавець – особа, яка береться виконати замовлення; в) основний зміст угоди – виконавець бере на себе обов'язок позбавити життя потерпілого (потерпілих), а замовник – зобов'язується здійснити певні дії на користь виконавця або утриматися від виконання певних дій (в окремих випадках замовник може взяти на себе зобов'язання «зарахувати» в межах угоди з виконавцем дії, вчинені в інтересах останнього замовником чи іншими особами ще до досягнення угоди, але в цьому разі такі діяння розглядаються сторонами як своєрідна винагорода – «плата» чи «компенсація» за умисне вбивство, виконане на замовлення, яке зобов'язується вчинити виконавець [7, с. 242]. У цьому сенсі, виходячи із кількісної ознаки співучасті як об'єктивної ознаки цього утворення, слід зазначити, що для такої співучасті достатньо наявності двох осіб – замовника та виконавця цього злочину. Суспільно небезпечне діяння, передбачене п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України, учинене в результаті зусиль замовника і виконавця, тільки тоді буде вважатися вчиненим у співучасті, якщо учасники будуть визнані суб'єктами злочину, здатними відповідати за законом за його вчинення (відсутність кількісної ознаки виключає співучасть у вчиненні злочину, передбаченого п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України).

Найбільш небезпечним, окрім виконавця, серед інших співучасників умисного вбивства, вчиненого на замовлення, є організатор, який фактично виконує об'єднуючу функцію, не беручи безпосередньої участі у виконанні об'єктивної сторони вбивства, вчиненого на замовлення. Як правило, ця особа, виступаючи ініціатором злочину, викликає бажання брати участь у ньому виконавця, забезпечує злагодженість дій всіх осіб, що беруть участь у злочині,

передбаченому п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України, а після його вчинення – приховуванні слідів цього злочину. Організація умисного вбивства, вчиненого на замовлення, як вид організаційних дій, має місце при складній співучасті на етапі готування злочину. При цьому, підбравши виконавця (виконавців), при угоді з ним виконує дії матеріального характеру: сплачує винагороду за вчинене вбивство; передачу чи збереження права на майно; звільняє від майнових зобов'язань тощо [8, с. 134]. Крім того, при угоді на умисне вбивство потерпілого на замовлення організатор виконує на користь виконавця дії нематеріального характеру, під якими слід розуміти будь-які дії, вчинення чи невчинення яких безпосередньо не пов'язане з матеріальними інтересами виконавця вбивства [8, с. 134]. До дій нематеріального характеру відносяться будь-які дії, вчинення чи невчинення яких безпосередньо не пов'язане з матеріальними інтересами виконавця (допомога в працевлаштуванні, вирішення певних можливих проблем, звільнення від кримінальної відповідальності, залучення до вчинення інших злочинів), якщо цього бажає виконавець [7, с. 242; 9, с. 47; 10, с. 249]. Щоб стати організатором умисного вбивства, вчиненого на замовлення, особа повинна об'єднати хоча б двох учасників злочину, спланувати їх діяльність або координувати її. Якщо є тільки один виконавець умисного вбивства, вчиненого на замовлення, то функція організатора цього злочину буде дещо вужчою: він повинен схилити особу до вчинення злочину і в доповнення до цього виконати умови угоди (стосовно зобов'язання організатора).

Дія у вбивства на замовлення передбачає активну поведінку, направлену на позбавлення життя іншої особи: 1) вогнепальні ушкодження та удари ножем у життєво важливі органи тощо; 2) дія низької чи високої температури, електричного струму тощо. Натомість бездіяльність проявляється в наявності винного: 1) спеціально покладеного на виконавця вбивства обов'язку з охорони життя законом; 2) наявністю в особи реальної можливості запобігти настанню смерті.

Оскільки цей злочин є за конструкцією за матеріальним складом, то при встановленні причинного зв'язку у справах цієї категорії потрібно, по-перше, щоб діяння (дія чи бездіяльність) суб'єкта, які передували настанню смерті, були визнані її причиною тільки в тому випадку, якщо в момент їх вчинення вони стали необхідною умовою її настання, тобто такою умовою, до якої смерть не настала; по-друге, ці діяння (дія чи бездіяльність) в момент їх вчинення створили реальну можливість настання смерті, тобто стали наслідком такого діяння.

При вчиненні вбивства на замовлення, діяння, які передували настанню смерті, розтягнуті в часі. Контакт виконавця і замовника завжди відстає у часі від вчинення вбивства. Поведінка замовника проявляється завжди в активних діях.

На відміну від злочину, передбаченого п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України, об'єктивна сторона злочину умисне вбивство з корисливих мотивів (п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України) має певні відмінності. Умисне вбивство має місце тоді, коли винний, позбавляючи життя потерпілого, бажає одержати у зв'язку з цим матеріальні блага для себе або інших осіб (заволодіти грошима, коштовностями-

ми, цінними паперами, майном), одержати чи зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків (одержати спадщину, позбавитися боргу, звільнитися від платежу тощо) або досягти іншої матеріальної вигоди, вбивство з метою подальшого використання органів і тканини людини в певних корисних цілях [8, с. 140]. При цьому корисливі мотиви повинні виникнути до вчинення злочину. Натомість умисне вбивство, вчинене на замовлення, характерне тим, що умисне позбавлення життя потерпілого, вчинене особою (виконавцем) за дорученням іншої особи (замовника). Таке доручення може мати форму наказу, розпорядження, а також угоди, відповідно до якої виконавець зобов'язується позбавити потерпілого життя, а замовник – вчинити в інтересах виконавця, як ми вже зазначали, певні дії матеріального чи нематеріального характеру або ж не вчинювати їх. На відміну від вбивства з користі, діяння, які передували настанню смерті, розтягнуті в часі. Контакт виконавця і замовника також розтягнуті в часі. Поведінка замовника проявляється завжди в активних діях, на відміну від виконавця.

Відмежування за суб'єктами злочину. Розмежування злочинів залежно від їх суб'єктів у більшості випадків не викликає труднощів. Це пояснюється тим, що ознаки суб'єкта цих злочинів указані в законі і легко можуть бути встановлені. Проте для злочинів умисне вбивство, вчинене на замовлення (п.11 ч. 2 ст. 115 КК України), та вбивство, вчинене із корисливих мотивів, законодавець у законі таку підказку на законодавчому рівні не зробив.

Злочин умисне вбивство, вчинене на замовлення, певною мірою має особливості порівняно зі злочином умисне вбивство з корисливих мотивів за суб'єктивним складом їх учасників. Так, кількість осіб (співучасників), необхідних для інкримінування цього злочину, не повинна бути менше двох: виконавець злочину і особа, чію волю він виконує за винагороду злочину (замовник злочину). У Постанові Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 року № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» зазначено, що замовники такого замовного вбивства залежно від конкретних обставин справи повинні визнаватись або підбурювачем, або організатором злочину (якщо тільки замовник не є співвиконавцем злочину [8, с. 232]. Натомість убивство з корисливих мотивів не потребує обов'язкової кількісної ознаки не менше двох осіб співучасників. Крім того, на відміну від убивства з корисливих мотивів, для злочину, передбаченого п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України, ключовою фігурою є замовник, який відсутній у порівняльному злочині. Організатором відповідно до ч. 3 ст. 27 КК України визнається особа, яка організувала вчинення злочину (злочинів) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням. Організатор, як і виконавець, є обов'язковими суб'єктами в злочинах – вбивствах, учинених на замовлення.

Відмежування за суб'єктивною стороною злочинів. Суб'єктивна сторона злочину є відображенням у свідомості суб'єкта об'єктивних ознак вчиненого і характеризує ставлення до них суб'єкта [8, с. 131]. Вивчення матеріалів досудового слідства і судової практики свідчить про те, що значна кількість помилок при кваліфікації злочинів відбувається через неправильне розуміння діяння (дії або бездіяльності), оскільки цей злочин вчинюється як шляхом дії,

так і бездіяльності. На такий шлях вчинення цього злочину вказують приписи в диспозиції ч. 1 ст. 115 КК України, де дається поняття вбивства і п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України, а також існуюча судова практика [11].

Кримінальне право України не надає пріоритету ані об'єктивним, ані суб'єктивним ознакам. Якщо переоцінка об'єктивних ознак призводить до об'єктивного ставлення у вину, то переоцінка суб'єктивних факторів призвела б до засудження за думки, а не за дії. І те, й інше суперечить вимогам законності, яка має своїм основним завданням боротьбу з різними антисуспільними явищами, забезпечення непохитності суспільного і державного ладу, тому так званий пріоритет суб'єктивного ставлення у вину [12, с. 140] – це хибний, суб'єктивістський підхід до кримінально-правового ставлення у вину, що не може бути сприйнятий практикою.

Основний критерій розмежування за суб'єктивною стороною – це форма вини. Але як визначити, чи передбачає той чи інший склад злочину вину умисну або необережну, із чого виходити? Це може бути: а) прямо вказано в законі; б) впливати із змісту вживаних у ньому термінів, в) із вказівок закону на мотив і мету, що характеризують умисні дії; г) походити із системного тлумачення закону [13, с. 117]. У складі умисного злочину кожна об'єктивна ознака усвідомлюється, у складі необережного – хоча б одна ознака не усвідомлюється, але може і повинна усвідомлюватися [13, с. 119]. За суб'єктивною стороною злочини, передбачені п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України і п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України, мають істотні розходження. Для умисного вбивства, вчиненого на замовлення, як мета, так і мотив не є обов'язковими ознаками злочину. Натомість для злочину, передбаченого п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України, корисливий мотив є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони. Інші ознаки суб'єктивної сторони цих злочинів збігаються, оскільки дії винних осіб мають умисну форму вини, до того ж вид умислу лише прямий.

Певною мірою ці проблеми знайшли своє вирішення в кримінальному законодавстві зарубіжних держав [14; 15; 16; 17; 18].

Висновок. Зважаючи на викладене, можна стверджувати, що злочини, якщо вони вчиняються на замовлення, розмежовуються між собою як за об'єктом, так і за суб'єктивною стороною (напрямоком умислу), а їх спільною інтегративною ознакою є суспільно-небезпечні наслідки у вигляді смерті іншої людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Кудрявцев В.Н.* Общая теория квалификации преступлений / В.Н. Кудрявцев. – М.: Юрид. лит., 1972. – 352 с.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2005 року // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 25–26. – Ст. 131.
3. *Никифоров Б.С.* Объект преступления по советскому уголовному праву / Б.С. Никифоров. – М.: Госюриздат, 1960. – 229 с.
4. *Кудрявцев В.Н.* Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев // Советское уголовное право. Общая часть: [учебник]; под ред. В.Д. Меньшагина и др. – М.: Издательство Московского государственного университета, 1974. – С. 128–143.

5. *Коржанський Н.И.* Объект и предмет уголовно-правовой охраны / Н.И. Коржанский. – М.: Академия МВД СССР, 1980. – 248 с.
6. *Ермакова Л.Д., Никулин С.И., Галиакбаров Р.Р., Аветисян С.С., Галактионов Е.А.* Соучастие в преступлении / Л.Д. Ермакова, С.И. Никулин, Р.Р. Галиакбаров, С.С. Аветисян, Е.А. Галактионов // Энциклопедия уголовного права. Т.6; Ответственный редактор Малинин В.Б. – СПб ГКА, СПб., 2007. – 564 с.
7. *Яценко С.С., Шапченко С.Д.* Злочини проти життя та здоров'я людини / С.С. Яценко, С.Д. Шапченко // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України; за заг. ред. С.С. Яценка. – К.: А.С.К., 2002. – С. 232–270.
8. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 № 2 // Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах. – [2-ге вид.] – К.: Аперта, ЦУЛ, 2011. – С. 472.
9. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України; за заг. ред. М.О. Потєбенька, В.Г. Гончаренко. – Ч. 2. – К.: «Форум», 2001. – 944 с.
10. *Грищук В.К., Мельник М.І.* Злочини проти життя та здоров'я особи В.К. Грищук, М.І. Мельник // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюк. – К.: Кантон, А.С.К., 2001. – С. 272–349.
11. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
12. *Воробей П.А.* Теорія і практика кримінально-правового ставлення в вину / П.А. Воробей. – К.: НАВСУ, 1997. – 184 с.
13. *Никифоров Б.С.* Об умысле по действующем законодательству / Б.С. Никифоров // Советское государство и право. – 1965. – № 6. – С. 26–28.
14. Kodeks karny. Praktyczny komentarz. 5. Wydanie // Autorzy: Budyn-Kulik Magdalena, Kozłowska-Kalisz Patrycja, Kulik Marek, Mozgawa Marek. Redakcja naukowa Marek Mozgawa. – Warszawa: Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2013. – 748 s.
15. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal; LO 10/1995, de 23-11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.igsap.map.es/cia/dispo/7734.htm>.
16. Codice Penale della Repubblica d'Italia (approvato con Regio Decreto 19 ottobre 1930, n. 1398) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ordineavvocatirieti.it/sites/default/files/uploaded/ilcodicepenaleitaliano.pdf>. – Заголовок з екрану.
17. Criminal Law of the Republic of Latvia (1998, amended 2013): Сайт Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини Legislationline [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/4795/file/Latvia_CC_am2013_en.pdf. – Заголовок з екрану.
18. Code pénal de la République Française (1992, modifié 27.07.2015): Portail du droit français – droit.org (Портал французького права – droit.org) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://codes.droit.org/CodV3/penal.pdf?ts=1443627111>. – Заголовок з екрану.

REFERENCES

1. *Kudrjavcev V.N.* Obshhaja teoriya kvalifikacii prestuplenij / V.N. Kudrjavcev. – М.: Jurid. lit., 1972. – 352 s.

2. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 5 kvitnia 2005 roku // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2005. – № 25–26. – St. 131.

3. *Nikiforov B.S.* Ob#ekt prestuplenija po sovetському ugovnomu pravu / B.S. Nikiforov. – M.: Gosjurizdat, 1960. – 229 s.

4. *Kudrjavcev V.N.* Ob#ektivnaja storona prestuplenija / V.N. Kudrjavcev // Sovetskoe ugovnoe pravo. Obshhaja chast': [uchebnik]; pod red. V.D. Men'shagina i dr. – M.: Izdatel'stvo Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta, 1974. – S. 128–143.

5. *Korzhan'skij N.I.* Ob#ekt i predmet ugovno-pravovoj ohrany / N.I. Korzhan'skij. – M.: Akademija MVD SSSR, 1980. – 248 s.

6. *Ermakova L.D., Nikulin S.I., Galiakbarov R.R., Avetisjan S.S., Galaktionov E.A.* Souchastie v prestuplenii / L.D. Ermakova, S.I. Nikulin, R.R. Galiakbarov, S.S. Avetisjan, E.A. Galaktionov // Jenciklopedija ugovnogo prava. T.6; Otvetstvennyj redaktor Malinin V.B. – SPb GKA, SPb., 2007. – 564 s.

7. *Yatsenko S.S., Shapchenko S.D.* Zlochyny proty zhyttia ta zdorov'ia liudyny / S.S. Yatsenko, S.D. Shapchenko // Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnogo kodeksu Ukrainy; za zah. red. S.S. Yatsenka. – K.: A.S.K., 2002. – S. 232–270.

8. Pro sudovu praktyku v spravakh pro zlochyny proty zhyttia ta zdorov'ia osoby: Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 07.02.2003 № 2 // Postanovy Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy v kryminalnykh spravakh. – [2-he vyd.] – K.: Aperta, TsUL, 2011. – S. 472.

9. Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnogo kodeksu Ukrainy; za zah. red. M.O. Potebenka, V.H. Honcharenko. – Ch. 2. – K.: «Forum», 2001. – 944 s.

10. *Hryshchuk V.K., Melnyk M.I.* Zlochyny proty zhyttia ta zdorov'ia osoby V.K. Hryshchuk, M.I. Melnyk // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy vid 5 kvitnia 2001roku; za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuk. – K.: Kanton, A.S.K., 2001. – S. 272–349.

11. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 roku // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2001. – № 25–26. – St. 131.

12. *Vorobei P.A.* Teoriia i praktyka kryminalno-pravovoho stavlennia v vynu / P.A. Vorobei. – K.: NAVSU, 1997. – 184 s.

13. *Nikiforov B.S.* Ob umysle po dejstvujushhem zakonodatel'stvu / B.S. Nikiforov // Sovetskoe gosudarstvo i pravo. – 1965. – № 6. – S. 26–28.

14. Kodeks karny. Praktyczny komentarz. 5. Wydanie // Autorzy: Budyn-Kulik Magdalena, Kozłowska-Kalisz Patrycja, Kulik Marek, Mozgawa Marek. Redakcja naukowa Marek Mozgawa. – Warszawa: Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2013. – 748 s.

15. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal; LO 10/1995, de 23–11. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.igsap.map.es/cia/dispo/7734.htm>.

16. Codice Penale della Repubblica d'Italia (approvato con Regio Decreto 19 ottobre 1930, n. 1398) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ordineavvocatirieti.it/sites/default/files/uploaded/ilcodicepenaleitaliano.pdf>. – Zaholovok z ekranu.

17. Criminal Law of the Republic of Latvia (1998, amended 2013): Sait Biuro OBSIe z demokratychnykh institutiv i prav liudyny Legislationline [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/4795/file/Latvia_CC_am2013_en.pdf. – Zaholovok z ekranu.

18. Code pénal de la République Française (1992, modifié 27.07.2015): Portail du droit français – droit.org (Portal frantsuzkoho prava – droit.org) [Elektronnyi resurs]. –

Rezhym dostupu: <http://codes.droit.org/CodV3/penal.pdf?ts=1443627111>. – Zaholovok z ekranu.

Лопашук Д.І. Відмежування злочину умисне вбивство, вчинене на замовлення, від суміжних злочинів

У статті порушується проблема відмежування злочину, передбаченого п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України, від суміжних злочинів, що має важливе теоретичне й прикладне значення. Зазначається, що настала нагальна потреба в дослідженні цього важливого для теорії кримінального права питання.

Ключові слова: відмежування злочинів, умисне вбивство, вчинене на замовлення, умисне вбивство, вчиненого з корисливих мотивів, об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона.

Лопашук Д.И. Отграничение преступления умышленное убийство, совершенное по заказу, от смежных преступлений

В статье поднимается проблема отграничения преступления, предусмотренного п. 11 ч. 2 ст. 115 УК Украины, от смежных преступлений, что имеет важное теоретическое и прикладное значение. Отмечается, что существует насущная необходимость в исследовании этого важного для теории уголовного права вопроса.

Ключевые слова: отграничения преступлений, умышленное убийство, совершенное по заказу, умышленное убийство, совершенного из корыстных побуждений, объект, объективная сторона, субъект, субъективная сторона.

Lopaschuk D. Separation of the crime of willful murder committed on order from related offenses

The article raised the problem of distinguishing crime under para. 11 p. 2, Art. 115 of the Criminal Code of Ukraine and related crimes and showing its great theoretical and practical importance. It is noted that there was an urgent need to clarify this approach in study this important matter for theory of criminal law.

Keywords: Delimitation of crime; Willful murder, committed on order; Willful murder, committed with mercenary motives; Object; Objective side; Subject; Subjective side.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2016.

УДК 343.77

S. Matvieiev

EVOLUTION OF THE NATIONAL CRIMINAL LEGISLATION IN THE FIELD OF PROTECTION OF HUNTING FAUNA AND THE FORMATION OF CORPUS DELICTI

С.В. Матвеев

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
ВНЗ «Національна академія управління»*

ЕВОЛЮЦІЯ ВІТЧИЗНЯНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ОХОРОНИ МИСЛИВСЬКОЇ ФАУНИ І ФОРМУВАННЯ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ

Постановка проблеми. Неконтрольоване масове знищення мисливської фауни призводить до катастрофічних екологічних та економічних наслідків, тому дослідження еволюції кримінально-правової охорони мисливської фауни може мати практичне значення при удосконаленні кримінально-правових норм, передбачених ст. 248 КК України, та практиці боротьби зі злочинним полюванням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У юридичній літературі вивченню питання кримінально-правової охорони мисливської фауни приділялась досить значна увага. Відповідні проблеми, в тій чи іншій мірі, досліджували такі вчені, як: В.І. Андрейцев, Т.Д. Бушуєва, С.Б. Гавриш, С.А. Голуб, В.Г. Гончаренко, В.К. Гришук, О.О. Дудоров, Є.М. Жевлаков, М.Й. Коржанський, О.М. Костенко, І.П. Лановенко, В.К. Матвійчук, В.Л. Мунтян, В.Д. Пакутін, Є.Л. Стрельцов, В.Я. Тацій, С.В. Трофімов, В.І. Шакун, Ю.С. Шемшученко, В.А. Широков та ін. Проте досі відсутні ґрунтовні пропозиції з удосконалення кримінального законодавства, що стосуються охорони, раціонального використання, відтворення й оздоровлення об'єктів тваринного світу.

Мета статті полягає у з'ясуванні еволюції вітчизняного кримінального законодавства у сфері охорони мисливської фауни та основних етапів формування складу злочину.

Основні результати дослідження. Кримінально-правова охорона мисливської фауни в нашій державі має глибоке історичне коріння. Проте не можна стверджувати, що історія української кримінально-правової науки вивчена досконало. В повній мірі це стосується й питання, що розглядається.

Як відомо, до нас не дійшло не тільки якого-небудь писаного закону, але навіть і згадки про якийсь конкретний закон до X ст. [24, с.7; 28, с.37], тому пошук витоків кримінально-правової охорони мисливської фауни на території нашої держави необхідно розпочинати з X століття. Літописи того часу згадують звіринці і ловища, в яких зберігалась дичина для князів та їх полювань, де ніхто не міг полювати без дозволу князя. Якщо захоплений переслідуванням звіря мисливець переходив кордони власних угідь, то він наражався на небезпеку бути вбитим (прикладом цього може бути смерть Люта, сина Свенельда, воєначальника із дружини Святослава (в 974 р.), який, помчав за звіром, потрапив на територію «ловищ» древлянського князя Олега і був ним убитий) [19, с. 15; 15, с. 31]. Таким чином, ці свідчення підтверджують недоторканність мисливських угідь [28, с. 37].

У «Руській Правді» Ярослава Мудрого є свідчення про певні обмеження з приводу добування звірів і птахів. Цей збірник вже передбачав штраф за крадіжку (браконьєрство) бобра. Причому за такі дії відшкодування були надто великі. За бобра брали кримінального штрафу стільки ж, як і за удар вільної людини мечем. Такий же штраф загрожував за полювання в чужому володінні або за знаходження там чужих знарядь лову [24, с.10].

Деякі відомості про кримінально-правову охорону зазначених природних об'єктів ми знаходимо в документах часів Київської Русі («О Уставе Великого князя Ярослава Владимировича о судах»), де значне місце займали норми щодо охорони бобра. За незаконне полювання на них на винних накладались великі штрафи: «А кто украдет бобр, 12 гривен продажи», або: «Аще будет россечена земля, или знаменем же ловлено, или сетью, то вервьы искати к себе татя, либо продажа плати» [27, с. 27–29]. Як відомо, в XI ст. бобер цінувався дорожче за дві корови, навіть дорожче за життя людини. Тоді ж були введені правила, що регламентували промисел диких птахів, гусей, качок, тетеруків [17, с. 3].

Поряд із заходами щодо охорони мисливських володінь і окремих цінних видів звірів, уже в цей період існували землі типу заповідників (наприклад, ще до наших днів збереглася в Києві назва одного із районів (територій) міста – «зверинец». На цій території в XI ст. стояв князівський палац «Красный двор», навколо якого простягалися заповідні ліси, де київські князі полювали на диких звірів. Звідсіля і походження назви району [25, с. 15]. У цей час відбулося набуття нормативними регуляторами суспільних відносин характеру писаного права, в тому числі і кримінального стосовно полювання (а також незаконного полювання) – своєрідна правова матерія набула конкретну форму [26, с. 266].

Кримінально-правова охорона мисливської фауни на території нашої держави має свої витoki, починаючи з XI ст., спочатку стосовно незаконного полювання на бобра, білок, куниць, зубрів, оленя, бізона, сайгака, лося, косулі, згодом – на промисел диких птахів: гусей, качок, тетеруків тощо.

З часом за Литовським статутом, який діяв і на території України, брались під охорону лебеді. За полювання на лебедя на особу накладався великий штраф, такий же штраф стягувався за знищення лебединого гнізда. Таким

чином, розширюється перелік предмета досліджуваного складу злочину, а також вперше вводиться кримінальна відповідальність за знищення місця розведення дичини – гнізда.

Як свідчать літописи, починаючи з середини XII ст. іноземці намагались оминати Україну, що була під татарською зверхністю [22, с. 28; 20, с. 4–5], тому свідчень про стан охорони диких птахів і звірів історія не залишила. Але немає і фактів, які б стверджували, що були відмінні закони, які передували монголо-татарському ярму.

У 1339–1380 рр. з метою збереження цінних видів тварин був організований стародавній заповідник Біловезька Пуща [16, с. 8–13; 15, с. 9–14; 14, с. 20]. Так, у Володимиро-Волинському князівстві з XIII ст. по XIV ст. почала складатись нова форма природокористування й охорона природних ресурсів, оскільки тут було повністю заборонене полювання на всі види тварин. Ці відомості підтверджують те, що така ознака складу злочину незаконного полювання, як полювання на території державного заповідника, бере свій початок на території нашої держави з XIII століття.

У XV ст. торгівля хутром, яку вела Русь з Європою і Азією, набуває все більшого значення в загальному економічному балансі держави [25, с. 23]. Полювання на дичину в XV ст. велось не тільки з метою добування цінного хутра, але й з метою заготівлю м'яса, хоча під впливом боротьби православного духовенства з «поєданиєм всякої скверны» м'ясо деяких видів звірів (білки, ховрашка, бобра, байбака) вже перестало вживатися [25, с. 24]. Проте промисел на зубрів, лосів, кабанів, оленів та інших копитних заохочувався, у зв'язку з чим ці звірі знищувалися у великій масі [25, с. 24].

Важливо звернути увагу на те, що в цей час в Україні не діяли Судебник 1467 р., Судебник 1550 р., Акти місцевого управління, «Стоглав», Акти Земських соборів, законодавство про правовий статус населення, законодавство про державний лад. Інші законодавчі акти, хоч і діяли, наприклад, Артикул військовий (законодавство періоду розвитку абсолютизму), але норми, що стосувались екологічного законодавства, в той час в ньому займали незначне місце.

У кінці XVI ст., особливо після укладання Люблінської унії, більша частина українських земель (Волинь, Київські і Чернігівські землі) відійшли до Польщі. Польські магнати захопили кращі землі Правобережної України, а пізніше і Лівобережної України (Полтавщину), і обклали українських селян тяжкими поборами і повинностями. В цей час у захоплених районах України, особливо в її західних областях, що мали всі можливості для інтенсивного розвитку мисливського промислу, польська шляхта всіляко забороняла промисел звіря народом [25, с. 26]. Мисливський промисел став привілеєм виключно панівної верхівки і одним із видів забави поміщиків-феодалів і польської шляхти [25, с. 26].

Центральні райони України, південніше Києва і Полтавської області, витіснили землеробством звірині ловища, хоча в 1622 р. землі вздовж Дінця з притоками являли собою звіропромисловці райони, які експлуатувалися «служивими людьми» [25, с. 26].

На території Галичини і Буковини у 1766 р. діяв кримінальний кодекс Австрії, а на території Закарпаття — поточне королівське законодавство «Урбаріум».

Якісна і кількісна зміна фауни України у XVIII ст. свідчить, що з цим століттям закінчилося і те різноманіття диких тварин, якими славилася наша країна в минулому [25, с. 28]. В XIX ст. у промислі диких звірів в Україні відбувається повний занепад [25, с. 29].

За доби Івана Мазепи вищезгадані законодавчі акти залишалися чинними на території України, хоча все більше, особливо після Полтавської трагедії, поширювалася на наш простір дія царського законодавства [18, 30]. Цей період розвитку нашої держави (початок XVIII ст. — початок XIX ст.) характеризується посиленням імператорської влади. 17 липня 1763 року було оголошено: «Марта с 1 числа до Петрова дня никому и нигде во всем государстве зверей и птиц, кроме хищных, не ловить» [21, с. 33]. Царськими указами були закладені ознаки місця і часу як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони цього складу злочину, тобто поширені ознаки місця на околиці столиць і вказані чітко ознаки часу.

Норми, що стосуються охорони дикої фауни, згадуються в Укладенні про покарання кримінальні і виправні 1845 року. Звичайно, в цьому нормативному акті діяння, що стосуються природних об'єктів, відносилися до кримінальних проступків і так званих «малозначних злочинів». Це стосується полювання в заборонений час, у недозволених місцях, забороненими способами або без дотримання приписів правил, із розоренням пташиних гнізд, продажу дичини, добутої в недозволеній час. Вперше згадуються порушення приписів правил, що свідчить про те, що вже починають складатися правила полювання.

Норми вищезгаданого нормативного акта щодо незаконного полювання були в подальшому перенесені в «Устав о наказаниях, назначаемых мировыми судьями 1864 г.» (ст. 57; покарання — стягнення 25 рублів).

Наприкінці XIX ст. — на початку XX ст. відбувається розробка цілої низки нормативних актів, що стосуються цього питання, більша частина яких так і не була прийнята.

В Україні в радянський період теж було прийнято низку законодавчих актів, що регулювали досліджуване питання. Так, 27 травня 1919 року, в день проведення з'їзду мисливців, був прийнятий декрет «Про строки полювання та права на мисливську зброю» та опубліковані «Правила та строки проведення полювання» [6]; 29 травня 1919 року підписана постанова Ради народних комісарів «Про строки полювання і права на мисливську зброю», а 20.07.1920 радянським урядом видається «Декрет про полювання», які регулювали як строки, так і види тварин для полювання [6]; 16 вересня 1921 року РНК РРФСР прийняла декрет «Про охорону пам'ятників природи, садів і парків», де були передбачені в законному порядку норми, що забороняли проведення полювання на заповідних територіях [7]. Ця законодавча база з 24 серпня 1922 року Президією ВЦВК була поширена на всю територію СРСР шляхом затвердження прийнятих на Другому Всеросійському з'їзді мисливців «Правил проведення полювання, його способів та засобів».

У цей період був прийнятий перший радянський кримінальний кодекс – КК РСФСР 1922 р., який у регламентації охорони досліджуваних нами відносин був певним кроком назад, де в ст. 99 КК у гл. «Державні злочини, підрозділ злочини проти порядку управління» передбачалася відповідальність у вигляді позбавлення волі або примусових робіт на строк до одного року з конфіскацією незаконно добутого, а також знарядь злочину, або штрафу 500 рублів золотом за порушення законів і обов'язкових постанов, встановлених в інтересах охорони мисливських звірів і птахів за полювання у недозволений час, у недозволених місцях і недозволеними способами і прийомами. У цьому документі сформульована норма з бланкетною диспозицією вперше.

У законі «Про ліси» від 3 листопада 1923 року передбачалась також відповідальність за незаконне полювання. В цьому законодавчому акті вперше в історії кримінально-правової охорони дикої фауни для позначення дій використовується такий термін, як «полювання».

10 лютого 1930 року ВЦВК та Радою народних комісарів РСФСР затверджено замість існуючих раніше правил і декретів «Положение об охотничьем хозяйстве РСФСР», що стало основним нормативним актом, який регулював мисливську діяльність у всіх союзних республіках до прийняття власних Положень (в Україні до 1959 р.) [10].

Наступним значним кроком у поліпшенні стану мисливського господарства та полювання були заходи, передбачені постановою Ради Міністрів СРСР від 11 травня 1959 року «О мерах по улучшению ведения охотничьего хозяйства» [9]. Тут слушно, на наш погляд, передбачено заборону в період з 15 листопада по 1 березня проводити будь-яке полювання на пернату перелітну дичину у місцях постійної її зимівлі. Ці приписи дещо розширили межу такої ознаки об'єктивної сторони цього діяння, як місце вчинення досліджуваного складу злочину.

13 липня 1959 року Рада Міністрів Української РСР прийняла постанову № 1047 «Про заходи щодо поліпшення ведення мисливського господарства в Українській РСР». Ним були затверджені Правила полювання на території Української РСР [11], які регламентували полювання на території України.

У Кримінальному кодексі Української РСР 1960 р. ст. 161 виділяється в окремий склад злочину «Незаконне полювання». Істотно в цьому складі злочину змінились об'єктивні і суб'єктивні ознаки. Значно розширився предмет злочину, до якого в законі віднесені мисливські звірі та птахи.

Рада Міністрів УРСР затвердила 8 серпня 1969 року Положення «Про полювання та мисливське господарство Української РСР» [12]. Ним розпочався період сучасного впорядкування охорони фонду мисливського тваринного світу в Україні.

Нормативним актом, що істотно збагатив зміст охорони, раціонального використання та відтворення таких об'єктів природи, як мисливські звірі та птахи, став Закон Української РСР від 27 листопада 1981 року «Про охорону та використання тваринного світу» [1]. На відміну від попереднього законодавства, яке розглядало предмет злочину, що стосується охорони тваринного світу – звірів і птахів – як ресурси, нове законодавство захищає відносини в

сфері охорони, раціонального використання, відтворення та оздоровлення тваринного світу, що знаходяться в умовах природної волі [13, с. 10; 23, с. 45-47].

Зазначена вище ст. 161 Кримінального кодексу Української РСР в редакції Указу від 12 січня 1983 року зазнала істотних змін [2]. Так, вона доповнена частиною другою, де вперше вказані такі кваліфікуючі ознаки, як «значна шкода», «особа, яка раніше була засуджена за незаконне полювання». А така ознака, що символізує предмет злочину «полювання на звірів і птахів, полювати на яких заборонено», стала у новій редакції кваліфікуючою. Додатково введена така ознака об'єктивної сторони, як місце вчинення злочину «полювання на території державного заповідника». Слід відзначити, що ця ознака вперше в такій редакції внесена до Кримінального кодексу Української РСР. Крім того, вперше знаходить місце і така ознака об'єктивної сторони, як засоби вчинення злочину, зокрема, «застосування автотранспортних засобів».

За час незалежності України слід відзначити низку нормативно-правових актів, спрямованих на вдосконалення мисливського промислу. Так, 3 березня 1993 року Верховною Радою України було прийнято Закон «Про тваринний світ», відповідно до якого Кабінет Міністрів України 20 липня 1996 року затвердив «Положення про мисливське господарство та порядок проведення полювання» [8]. Ці нормативні акти, на наш погляд, в основному сформулювали правову мисливську базу України.

Законом «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України з питань охорони навколишнього природного середовища» від 6 березня 1996 року частина друга ст.161 КК доповнена ще такою додатковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину, як місце вчинення злочину, зокрема «на інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду» [4].

На зазначеному етапі розвитку суспільства норми, що регулюють відносини щодо тваринного світу, регламентуються Законом України від 3 березня 1993 року «Про тваринний світ» [3]. Порядок здійснення полювання регулювалось «Положенням про мисливське господарство та порядок здійснення полювання», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 20 липня 1996 року № 780 [8]. На зміну вказаного Положення прийнятий Закон України від 22 лютого 2000 року «Про мисливське господарство та полювання» [5], який визначає правові, економічні та організаційні засади діяльності юридичних і фізичних осіб у галузі мисливського господарства та полювання. Закон давав суттєві роз'яснення щодо предмета складу злочину, строків (часу) полювання, місця полювання, щодо заборон на здійснення полювання, а також тлумачив терміни і визначення, що використовуються в цьому нормативному акті. Однак не можна стверджувати, що цей закон вирішив усі проблемні питання. На час написання статті в ньому вже нараховується десять змін і доповнень.

Також, на нашу думку, потребують удосконалення класифікаційний перелік предметів незаконного полювання й термінологічна база (значна шкода, заборонений час, недозволені місця, заборонені способи і знаряддя тощо).

З прийняттям чинного Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року досліджуваний злочин передбачається ст. 248 КК «Незаконне полювання», яка має такий зміст: «1. Порушення правил полювання, якщо воно заподіяло істотну шкоду, а також незаконне полювання в заповідниках або на інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або полювання на звірів, птахів чи інші види тваринного світу, що занесені до Червоної книги України, – карається штрафом до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до трьох років з конфіскацією знарядь і засобів полювання та всього добутого».

2. Ті самі дії, якщо вони вчинені службовою особою з використанням службового становища, або за попередньою змовою групою осіб, або способом масового знищення звірів, птахів чи інших видів тваринного світу, або з використанням транспортних засобів, або особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, карається штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до п'яти років, позбавленням волі на той самий строк з конфіскацією знарядь і засобів полювання та всього добутого».

Цією статтею вперше вводиться в основний склад злочину така ознака (наслідки), як істотна шкода, а також полювання на звірів і птахів чи інші види тваринного світу, що занесені до Червоної книги України. Крім того, знайшли закріплення такі нові ознаки: 1) вчинення злочину службовою особою з використанням свого службового становища; 2) дії, вчинені за попередньою змовою групою осіб; 3) вчинення злочину способом масового знищення звірів, птахів чи інших видів тваринного світу; 4) з використанням транспортних засобів. Також введений в обіг термін «інших видів тваринного світу».

З'явилася й примітка щодо визначення істотної шкоди. Істотною шкодою у цій статті, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Але не слід нехтувати тим, що завдання значної шкоди незаконним полюванням тягне за собою величезні затрати на відтворення мисливських звірів і птахів, в тому числі збільшує загальні витрати на ведення мисливського господарства в Україні за рахунок державного бюджету. А це, у свою чергу, створює значне його збільшення, тому ми не впевнені, що наведене формулювання істотної шкоди враховує такі критерії: 1) велика вартість предмета незаконного полювання (за таксовими цінами); 2) велика кількість добутого незаконним полюванням; 3) особлива цінність звірів і птахів (через їх зникнення); 4) особлива екологічна цінність звірів і птахів (через їх зникнення); 5) незначна поширеність породи (виду) в даній місцевості; 6) труднощі до репродукції певної породи (виду); 7) затрати на покриття збитків фондів мисливських господарств і державного бюджету на відтворення мисливських тварин.

Крім того, ми вважаємо, що останні зміни до ст. 248, внесені Законом України № 1019-VIII від 18.02.2016 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекоменда-

цій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації», якими в абзаці другому частин першої та другої ст. 248 слова «з конфіскацією знарядь і засобів полювання та всього добутого» виключили, є певним кроком назад у сфері охорони мисливської фауни.

Що ж стосується цієї проблеми на європейському та загальносвітовому рівнях, то дане питання порушувалося неодноразово в зарубіжних науково-правових джерелах і на міжнародних практичних конференціях [29; 30; 31; 32; 33], але вирішення цієї проблеми в зарубіжних практиках неоднозначне та потребує більш детального опрацювання.

Висновки. Формування складу злочину, передбаченого ст. 248 КК України, не усунуло цілої низки проблем, які стоять перед правоохоронними органами та судами при застосуванні закону, а також ставить багато питань до законодавця, який не врахував історичний досвід у зазначеній сфері. Законодавство з охорони мисливської фауни потребує негайного вдосконалення. Положення, що знайшли відображення в цій статті можуть допомогти з формулюванням пропозицій до чинного Кримінального кодексу України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про охорону та використання тваринного світу: Закон УРСР від 27 листопада 1981 року // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1981. – № 49. – Ст. 835.
2. Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу Української РСР // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1983. – № 4. – Ст. 50.
3. Про тваринний світ: Закон України від 3 березня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 18. – Ст. 191.
4. Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України з питань охорони навколишнього природного середовища: Закон України від 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 15. – Ст. 70.
5. Про мисливське господарство та полювання: Закон України від 22 лютого 2000 року // Голос України. – 2000. – 28 березня // ОВУ. – 2000. – № 12. – Ст. 442.
6. Про строки полювання та право на мисливську зброю: Декрет від 27 травня 1919 року РНК РРФСР. – 1919. – № 21. – Ст. 256.
7. Про охорону пам'ятників природи, садів та парків: Декрет від 16 вересня 1921 року РНК РРФСР. – 1921. – № 65. – Ст. 492.
8. Положення про мисливське господарство та порядок здійснення полювання (зі змінами і доповненнями, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 29 березня 1997 року № 780) // Збірник постанов Уряду України. – 1997. – № 15. – Ст. 397.
9. О мерах по улучшению ведения охотничьего хозяйства: Постановления Совета Министров СССР от 11 мая 1959 года // СП СССР. – 1959. – № 10. – С. 62.
10. Положення про мисливське господарство Української РСР: Затв. постановою Ради Міністрів УРСР від 13 лютого 1960 року // Збірник постанов УРСР. – 1969. – № 2. – Ст. 21.
11. Правила полювання на території Української РСР: Затв. постановою Ради Міністрів УРСР від 13 липня 1960 року «Про заходи по поліпшенню ведення мис-

ливського господарства в Українській РСР» // Збірник постанов УРСР. – 1960. – № 7. – Ст.91.

12. Положення про полювання та мисливське господарство Української РСР: Затв. постановою Ради Міністрів УРСР від 8 серпня 1969 року // Збірник постанов УРСР. – 1969. – № 8. – Ст.106.

13. *Бондаренко В.Д., Делеган И.В., Кравченко С.Н.* Охрана животного мира: Организационные и правовые вопросы: методические указания. – К.: УМКВО, 1989. – 62 с.

14. *Борейко В.Е.* «Царские охоты»: от Владимира Мономаха до Владимира Щербицкого. – М.: Политика, 1995. – 56 с.

15. *Врангель В.Е.* История лесного законодательства Российской Империи. – СПб., 1841. – 163 с.

16. *Конисский Георгий.* История Русов. – К.: РИФ. «Дзвін», 1991. – 313 с.

17. *Коржанський М.Й.* Об'єкт і предмет злочину: Монографія. – Д.: Юрид. акад. Міністерства внутрішніх справ; Ліра ЛТД, 2005. – 252 с.

18. *Коржанський М.Й.* Кримінальне право України: Частина Особлива. – К.: Генеза, 1998. – 592 с.

19. *Корнеев А.П.* История промысла диких зверей на Украине. – К.: Изд-во Киевского госуниверситета, 1953. – 38 с.

20. *Крип'якевич І., Дольницький М.* Історія України. – 2-е вид. – Львів: Меморіал, 1991. – 560 с.

21. *Лобочев С.В., Сорока Б.П.* Из истории охотничьего права: Охотничий спорт в Советской Армии. – М.: Воениздат, 1960. – 55 с.

22. *Матвейчук В.К.* Уголовно-правовая борьба органов внутренних дел с преступным загрязнением водных объектов. – К.: Украинская академия внутренних дел, 1992. – 80 с.

23. *Ньммселу Ф.Р.* Правовая охрана животного мира в Эстонской ССР и ее практические результаты в области охотничьего хозяйства // Правовая охрана окружающей среды при социализме. – М.: Изд-во АН СССР, 1984. – С. 45–47.

24. Памятники Русского права / Под ред. С.Ю. Юшкова. – М.: Юридлит., 1952. – Вып.1. – 287 с.

25. *Пассек Т.С.* Трипільські поселення Коломийщина // Трипільська культура. – К., 1941. – Т. 1. – С. 40.

26. *Пионтковский А.А.* Объективная сторона состава преступления // Курс советского уголовного права: в 6 т. – М.: Изд-во «Наука», 1970. – Т. 2. – С. 131–138.

27. Российское законодательство X–XX веков: в 9 т. – Т.1. – Законодательство Древней Руси. – М.: Юрид.лит., 1984. – 430 с.

28. *Фроянов И.Я.* Киевская Русь: Очерки социально-политической истории. – Л.: Изд-во Ленинградского государственного университета, 1980. – 325 с.

29. International Symposium on Trends and Perspectives in Development Science and Technology and their Impact on the Solution of Contemporary Global Problems // Report 7, USSR. – Tallin, 1979. – Jan. 8–12. – P. 1–4.

30. Diario Oficial de 27 de enero de 1984. – P. 80–101.

31. *Jozeph Raz.* Concept of a Legal System / Raz Jozeph. – Oxford, 1970. – 70 p.

32. *Kiss A.* Survey of Current Developments in International Environmental Law / A. Kiss. – Morges. 1976. – 49 p.

33. Lehrbuch des Strafrechts der Deutschen Demokratischen Republik. Allgemeine Teil. – Berline, 1957. – 312 s.

REFERENCES

1. Pro okhoronu ta vykorystannia tvarynnoho svitu: Zakon URSSR vid 27 lystopada 1981 roku // Vidomosti Verkhovnoi Rady URSSR. – 1981. – № 49. – St. 835.
2. Pro vnesennia zmin i dopovnen do Kryminalnoho kodeksu Ukrainiskoi RSR // Vidomosti Verkhovnoi Rady URSSR. – 1983. – № 4. – St. 50.
3. Pro tvarynnyi svit: Zakon Ukrainy vid 3 bereznia 1993 roku // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1993. – № 18. – St. 191.
4. Pro vnesennia zmin i dopovnen do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy z pytan okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha: Zakon Ukrainy vid 1996 roku // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1996. – № 15. – St. 70.
5. Pro myslyvske hospodarstvo ta poliuvannia: Zakon Ukrainy vid 22 liutoho 2000 roku // Holos Ukrainy. – 2000. – 28 bereznia // OVU. – 2000. – № 12. – St. 442.
6. Pro stroky poliuvannia ta pravo na myslyvsku zbroiu: Dekret vid 27 travnia 1919 roku RNK RRFSR. – 1919. – № 21. – St. 256.
7. Pro okhoronu pam'iatnykiv pryrody, sadiv ta parkiv: Dekret vid 16 veresnia 1921 roku RNK RRFSR. – 1921. – № 65. – St. 492.
8. Polozhennia pro myslyvske hospodarstvo ta poriadok zdiisnennia poliuvannia (zi zminamy i dopovnenniamy, vnesenymy postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29 bereznia 1997 roku № 780) // Zbirnyk postanov Uriadu Ukrainy. – 1997. – № 15. – St. 397.
9. O merah po uluchsheniju vedenija ohotnich'ego hozhajstva: Postanovlenija Soveta Ministriv SSSR ot 11 maja 1959 goda // SP SSSR. – 1959. – № 10. – S. 62.
10. Polozhennia pro myslyvske hospodarstvo Ukrainiskoi RSR: Zatv. postanovoiu Rady Ministriv URSSR vid 13 liutoho 1960 roku // Zbirnyk postanov URSSR. – 1969. – № 2. – St. 21.
11. Pravyla poliuvannia na terytorii Ukrainiskoi RSR: Zatv. postanovoiu Rady Ministriv URSSR vid 13 lypnia 1960 roku «Pro zakhody po polipshenniu vedennia myslyvskoho hospodarstva v Ukrainiskii RSR» // Zbirnyk postanov URSSR. – 1960. – № 7. – St. 91.
12. Polozhennia pro poliuvannia ta myslyvske hospodarstvo Ukrainiskoi RSR: Zatv. postanovoiu Rady Ministriv URSSR vid 8 serpnia 1969 roku // Zbirnyk postanov URSSR. – 1969. – № 8. – St. 106.
13. *Bondarenko V.D., Delegan I.V., Kravchenko S.N.* Ohrana zhivotnogo mira: Organizacionnye i pravovye voprosy: metodicheskie ukazaniya. – K.: UMKVO, 1989. – 62 s.
14. *Borejko V.E.* «Carskie ohoty»: ot Vladimira Monomaha do Vladimira Shherbickogo. – M.: Politika, 1995. – 56 s.
15. *Vrangel' V.E.* Istorija lesnogo zakonodatel'stva Rossijskoj Imperii. – SPb., 1841. – 163 s.
16. Konisskij Georgij. Istorija Rusov. – K.: RIF «Dzvin», 1991. – 313 s.
17. *Korzhanskyi M.I.* Ob'iekt i predmet zlochynu: Monohrafiia. – D.: Yuryd. akad. Ministerstva vnutrishnikh sprav; Lira LTD, 2005. – 252 s.
18. *Korzhanskyi M.I.* Kryminalne pravo Ukrainy: Chastyna Osoblyva. – K.: Heneza, 1998. – 592 s.
19. *Korneev A.P.* Istorija promysla dikih zverej na Ukraine. – K.: Izd-vo Kievskogo gosuniversiteta, 1953. – 38 s.
20. *Kryp'iakevych I., Dolnytskyi M.* Istoriia Ukrainy. – 2-e vyd. – Lviv: Memorial, 1991. – 560 s.

21. *Lobochev S.V., Soroka B.P.* Iz istorii ohotnich'ego prava: Ohotnichij sport v Sovetskoj Armii. – M.: Voenizdat, 1960. – 55 s.

22. *Matvejchuk V.K.* Ugolovno-pravovaja bor'ba organov vnutrennih del s prestupnym zagraznieniem vodnyh ob#ektov. - K.: Ukrainskaja akademija vnutrennih del, 1992. – 80 s.

23. *Nymmselu F.R.* Pravovaja ohrana zhivotnogo mira v Jestonskoj SSR i ee prakticheskie rezul'taty v oblasti ohotnich'ego hozjajstva // Pravovaja ohrana okruzhajushhej sredy pri socializme. – M.: Izd-vo AN SSSR, 1984. – S. 45–47.

24. Pamjatniki Russkogo prava / Pod red. S.Ju. Jushkova. – M.: Jurid.lit., 1952. – Vyp. 1. – 287 s.

25. *Passek T.S.* Trypilski poselennia Kolomyishchyna // Trypilska kultura. – K., 1941. – T. 1. – S. 40.

26. *Piontkovskij A.A.* Ob#ektivnaja storona sostava prestuplenija // Kurs sovetskogo ugovnogo prava: v 6 t. – M.: Izd-vo «Nauka», 1970. – T.2. – S. 131–138.

27. Rossijskoe zakonodatel'stvo H-HH vekov: v 9 t. – T. 1. – Zakonodatel'stvo Drevnej Rusi. – M.: Jurid.lit., 1984. – 430 s.

28. *Frojanov IJa.* Kievskaja Rus': Oчерki social'no-politicheskoj istorii. – L.: Izd-vo Leningradskogo gosudarstvennogo universiteta, 1980. – 325 s.

29. International Symposium on Trends and Perspectives in Development Science and Technology and their Impact on the Solution of Contemporary Global Problems // Report 7, USSR. – Tallin, 1979. – Jan. 8–12. – P. 1–4.

30. Diario Oficial de 27 de enero de 1984. – P. 80–101.

31. *Jozeph Raz.* Concept of a Legal System / Raz Jozeph. – Oxford, 1970. – 70 p.

32. *Kiss A.* Survey of Current Developments in International Environmental Law / A. Kiss. – Morges. 1976. – 49 p.

33. Lehrbuch des Strafrechts der Deutschen Demohratischen Republik. Allgemeine Tell. – Berline, 1957. – 312 s.

Матвеев С.В. Еволюція вітчизняного кримінального законодавства у сфері охорони мисливської фауни і формування складу злочину

У статті висвітлюється еволюція вітчизняного кримінального законодавства та надається характеристика сучасного стану проблеми кримінально-правової охорони у сфері охорони мисливської фауни. Розглядаються історичні аспекти формування складу злочину, що передбачений ст. 248 чинного кримінального кодексу.

Ключові слова: незаконне полювання, мисливська фауна, кримінальне законодавство, склад злочину.

Матвеев С.В. Эволюция отечественного уголовного законодательства в сфере охраны охотничьей фауны и формирование состава преступления

В статье освещается эволюция отечественного уголовного законодательства и дается характеристика современного состояния проблемы уголовно-правовой охраны в сфере охраны охотничьей фауны. Рассматриваются исторические аспекты формирования состава преступления, предусмотренного ст. 248 уголовного кодекса.

Ключевые слова: незаконная охота, охотничья фауна, уголовное законодательство, состав преступления.

Matvieiev S. Evolution of the national criminal legislation in the field of protection of hunting fauna and the formation of corpus delicti

The article deals with the evolution of the national criminal legislation and describes the current state of the problem of criminal legal protection in the field of protection of hunting fauna. The author studies the historical aspects of creation of corpus delicti provided by Article 248 of the current Criminal Code.

Keywords: *Illegal hunting; Hunting fauna; Criminal law; Corpus delicti.*

Стаття надійшла до редакції 18.05.2016.

УДК 343:349,6 (477)

V. Matviychuk

OBJECTIVE SIDE OF THE CRIME OF VIOLATION OF WATER PROTECTION RULES: THEORETICAL AND APPLIED PROBLEMS

В.К. Матвійчук

доктор юридичних наук, професор,

перший проректор

ВНЗ «Національна академія управління»

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗЛОЧИНУ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ОХОРОНИ ВОД: ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ

Постановка проблеми. Як відомо, загальноприйнятим є визнання того, що об'єктивна сторона складу злочину – це сукупність встановлених кримінальним законом ознак, які характеризують зовнішній процес злочинного посягання. Зовнішні риси (ознаки) злочинного діяння знаходять своє відображення частково в законі. Вважаємо, що чіткий їх опис є важливою передумовою дотримання законності в правозастосовній діяльності правоохоронних органів і судів, оскільки притягнення особи до кримінальної відповідальності у сфері забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів завжди пов'язане з встановленням у її поведінці конкретного суспільно небезпечного діяння, про яке йдеться в законі.

Дана проблема потребує ґрунтовного дослідження, оскільки має важливе значення не тільки для теорії кримінального права, але й у правозастосовній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як показує вивчення вітчизняної кримінально-правової літератури, проблемами об'єктивної сторони складу злочину займалися: М.І. Бажанов, Ф.Г. Бурчак, Е.Ф. Фесенко, П.І. Гришаєв, В.Н. Кудрявцев, А.А. Піонтковський, В.М. Присяжний та ін. Це дещо полегшує нам завдання, оскільки загальнотеоретичні питання, що стосуються зовнішньої сторони злочинного діяння, мають достатній ступінь розробки. Зважаючи на це, ми не будемо на них зупинятися, а відразу перейдемо безпосередньо до проблеми нашого дослідження, де потрібно вирішувати значне коло важливих кримінально-правових питань у сфері порушення правил охорони вод з урахуванням викликів сьогодення часу.

Мета статті: дослідити об'єктивну сторону злочину порушення правил охорони, що надасть можливість вирішити теоретичні і прикладні аспекти цієї проблеми

Основні результати дослідження. Ознаки об'єктивної сторони складу злочину, який розглядається, частково відтворено в законі (ст. 242 КК України). Як обов'язкові ознаки об'єктивної сторони цього складу злочину передбачені: діяння (дія або бездіяльність), злочинні наслідки, необхідний причинний зв'язок між діянням і наслідками, що мають місце в діянні (коли мова йде про завдану шкоду), місце, засоби та джерела вчинення злочину. Встановлення їх має важливе не тільки наукове, але й прикладне значення.

Зовнішня сторона злочину, передбаченого ст. 242 КК України, до цього часу не знайшла свого належного вивчення, вона надто складна для сприйняття, має істотні дискусійні в юридичному плані моменти та проблеми, які так чи інакше впливають на практику застосування норм та законотворчу діяльність і теорію кримінального права. Ми вважаємо, що багато понять, якими користуються в існуючих джерелах для визначення обов'язкових ознак об'єктивної сторони складу злочину порушення правил охорони вод, мають цілком зрозумілі підстави: 1) це спроба механічного перенесення заборон із спеціального нормативного акта про користування водними об'єктами в кримінальний закон; 2) це безпідставний відхід від аналізу об'єктивної сторони вказаного складу злочину і замість цього прикре спрямування до трактування форм і видів забруднення та виснаження водних об'єктів; 3) це відсутність у дослідженнях, присвячених цій темі, критеріїв відмежування знарядь від засобів вчинення злочину, тощо. Отже завдання нашого дослідження в межах, визначених підрозділом, полягає в тому, щоб: а) врахувати позитивні моменти, які стосуються розкриття ознак об'єктивної сторони досліджуваного нами складу злочину, послідовно їх проаналізувати; б) користуючись загальним поняттям об'єктивної сторони складу злочину, вказати ті, які передбачені ст. 242 КК України.

Цілком покладаючись на встановлену нами послідовність висвітлення й опрацювання проблеми, зупинимося на визнанні позитивних міркувань. Вони проявляються в тому, що: 1) не потрібно механічно переносити загально-правові заборони із спеціального нормативного акта про користування водними об'єктами в чинний кримінальний закон; 2) необхідно уникнути абстрагування в трактуванні ознак об'єктивної сторони складу означеного злочину і відхилень в аналізі форм забруднення та виснаження водних об'єктів, що нами досліджуються; 3) слід відрізнити знаряддя від засобів вчинення злочинів і від способів їх вчинення; 4) важливо в разі наявності наслідків встановлювати в кожній справі необхідний причинний зв'язок між діями та викликаними ними шкідливими наслідками, що є передумовою кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 242 КК України.

Вищезгадані міркування цілком слушно використати для виявлення обов'язкових ознак об'єктивної сторони складу злочину порушення правил охорони вод. До них відносяться: 1) діяння; 2) злочинні наслідки, прямо вказані в законі (ч. 2 ст. 242 КК України); 3) необхідний причинний зв'язок між діяннями і викликаними ними наслідками (ч. 2 ст. 242 КК України); 4) засоби вчинення злочину; 5) місце вчинення злочину; 6) джерела вчинення злочину.

Враховуючи зазначені вище недоліки та визначені під час аналізу положення об'єктивної сторони злочину порушення правил охорони вод, запропоновуємо визначення зовнішньої сторони злочину, передбаченого ст. 242 КК України. Об'єктивна сторона забруднення та виснаження водних об'єктів (порушення правил охорони вод) характеризується як активними діями, так і бездіяльністю, які мають місце у визначених об'єктивних умовах: в певному місці, з використанням певних засобів і джерел, а також діями для ч. 1 ст. 242 КК України і діями та наслідками для ч. 2 ст. 242 КК України (загибель або захворювання людей, масова загибель об'єктів тваринного й рослинного світу або інші тяжкі наслідки) і необхідного причинного зв'язку між діями і зазначеними наслідками (ч. 2 ст. 242 КК України), із застосування засобів учинення злочину.

Проведений нами вище аналіз, хоча і вказує напрямки подальшого дослідження, однак не може бути вичерпним для усвідомлення змісту ознак об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 242 КК України. Тому ми прийшли до висновку, що в подальшому стосовно досліджуваної проблеми слід додатково розглянути такі питання: погляди в кримінально-правовій літературі на поняття об'єктивної сторони порушення правил охорони вод (забруднення та виснаження водних об'єктів; термінологію, якою користуються автори існуючих досліджень (як вони її розуміють і тлумачать, як вона вписується в чинне кримінальне законодавство України – ст. 242), а також в сучасну судову практику. Це викликано тим, що зовнішня сторона злочину, передбаченого ст. 242 КК України, не має обґрунтування, дуже важка для сприйняття особами, які застосовують досліджуване законодавство в практичній діяльності.

У досліджуваній літературі існує безліч часом однакових, а іноді суперечливих поглядів на об'єктивну сторону складу злочину порушення правил охорони вод як дії. Одні автори, характеризуючи ознаки об'єктивної сторони означеного складу злочину, зазначають, що вона проявляється у забрудненні водних об'єктів, але не називають засмічення та виснаження таких об'єктів (наприклад, А.Н. Комісаров [1, с. 329], П.С. Матишевський [2, с. 529-530], В. Пакутін [3, с. 40], М.І. Якубович [4, с. 500]); другі чомусь використовують поняття «насичення», але не називають це забрудненням (наприклад, Б.А. Курінов) [5, с. 123]; треті обмежуються при цьому такими термінами, як «отруєння» та «зараження» (наприклад, І.М. Тяжкова) [6, с. 267]; четверті, даючи визначення, говорять про дію чи бездіяльність суб'єкта злочину (наприклад, А.Н. Ігнатов [7, с. 433], Н.Ф. Кузнецова [8, с. 403]); п'яті вважають, що об'єктивна сторона забруднення водойм може виражатися в забрудненні рік, озер, інших водойм і водних джерел неочищеними, необеззараженими стічними водами чи відходами промислових, сільськогосподарських, комунальних та інших підприємств, установ і організацій, суб'єктом злочину, що завдали, чи могли завдати шкоду здоров'ю людей чи сільськогосподарському виробництву, або рибним запасам (наприклад, Е.М. Жевлаков) [9, с. 41]; шості вважають, що об'єктивна сторона цього злочину включає в себе дії не в одній, а в декількох можливих формах, може мати наслідки декількох видів і

причинний зв'язок між першими і другими, а також проявлятися забрудненням, засміченням, виснаженням поверхневих або підземних вод, джерел, питного водопостачання чи іншою зміною їх природних властивостей, якщо ці діяння потягли за собою завдання істотної шкоди тваринному чи рослинному світу, рибним запасам, лісовому або сільському господарству (наприклад, Н.А. Лопашенко) [10, с. 105]: сьомі до об'єктивної сторони цього злочину відносять забруднення, засмічення, виснаження поверхневих або підземних вод, джерел питного водопостачання чи інша зміна їх природних властивостей, якщо це потягло за собою завдання істотної шкоди тваринному або рослинному світу, рибним запасам, лісовому або сільському господарству (наприклад, Т.І. Вауліна) [11, с. 502-503]; восьмі вважають, що об'єктивна сторона зазначеного злочину полягає в дії або бездіяльності, що відбувається порушенням правил охорони водних об'єктів і спричиненні цим забруднення водних об'єктів неочищеними і необеззараженими стічними водами, відходами та викидами виробничої діяльності підприємств, установ і організацій, комунальних установ, а також відходів, використаних у невиробничій сфері (наприклад, С.Б. Гавриш) [12, с. 673]; дев'яті говорять про діяння (порушення правил охорони вод); настання наслідків у вигляді забруднення вод, зміні їхніх природних властивостей або виснаження водних джерел; створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи для довкілля; причинного зв'язку між діяннями, забрудненням вод, зміною їхніх природних властивостей, виснаження водних джерел і станом небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля (В.І. Антипов) [13, с. 540].

Існує думка, що об'єктивна сторона цього злочину характеризується діяннями; дією (забруднення, засмічення поверхневих водозборів, льодового покриву водоєм, водотоків, а також морів, їх заток і лиманів виробничими, побутовими та іншими відходами, сміттям, нафтовими, хімічними та іншими забруднюючими речовинами; скиданням у водні об'єкти виробничих, побутових, радіоактивних та інших видів відходів і сміття тощо) або бездіяльністю (невстановлені зони санітарної охорони водних об'єктів, незабезпечена охорона вод від забруднення і засмічення внаслідок втрат мастильних речовин, палива, хімічних, нафтових та інших забруднюючих речовин тощо), наслідками і причинним зв'язком між діяннями і наслідками (М.М. Панько) [14, с. 513].

Цікава думка щодо об'єктивної сторони авторського колективу Науково-практичного коментаря до Кримінального кодексу України, під загальною редакцією М.О. Потєбенька, В.Г. Гончаренка. Автори коментаря вважають, що зовнішня сторона злочину характеризується діяннями трьома способами: забруднення водних об'єктів, зміна їх властивостей, виснаження водних джерел [15, с. 427].

Необхідно зазначити, що А.Н. Комісаров, П.С. Матишевський, В. Пакутін, М.І. Якубович обмежують об'єктивну сторону досліджуваного злочину лише забрудненням водних об'єктів, а не використовують виснаження та засмічення, що не відповідає її описанню в законі. Не можна погодитися з думкою щодо об'єктивної сторони цього злочину Б.А. Курінова, оскільки насичення – це можливий спосіб забруднення водних об'єктів під час їх забруднен-

ня, до того ж автор не характеризує такі ознаки об'єктивної сторони вказаного злочину, як засмічення та виснаження. Не є переконливою також позиція І.М. Тяжкової, адже отруєння та зараження також не охоплює всіх ознак об'єктивної сторони досліджуваного злочину. Більш повною і переконливою є позиція щодо об'єктивної сторони цього асоціального явища А.Н. Ігнатова та Н.Ф. Кузнецової, які називають основну ознаку цього складу злочину – діяння. Слід зазначити, що у визначенні об'єктивної сторони зазначеного діяння Е.М. Жевлаков виділяє із зовнішніх ознак забруднення, засоби забруднення і перераховує наслідки, що є позитивним.

Проте нам більше імпонує позиція Н.А. Лопашенко щодо об'єктивної сторони досліджуваного злочину, адже вона називає діяння і декілька можливих їх форм (забруднення, засмічення, виснаження, а також наслідки декількох видів і причинний зв'язок, але змішує наслідки з діянням. Подібне, в основному, до зазначеної точки зору і судження Т.І. Вауліної, яка також використовує позицію законодавця Російської Федерації, а саме: іншу зміну природних властивостей, розділяє тваринний світ і рибні запаси, що суперечить науковому підходу, адже рибні запаси і тваринний світ – це одне ціле. В цьому контексті слід зазначити, що має певні вади думка С.Б. Гавриша щодо об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 242 КК України, (позитивним є те, що він виділяє дію або бездіяльність), але як наслідки вважає забруднення водних об'єктів помилково, оскільки такі наслідки законодавцем не зазначені, оскільки в ч. 1 цієї статті йде мова про загрозу. До позитивного з позиції цього вченого слід віднести перерахування засобів вчинення злочину та вказівку на можливі джерела забруднення, хоча він з точки зору об'єктивної сторони їх ніяк не називає.

Непереконлива точка зору В.І. Антипова щодо об'єктивної сторони злочинного забруднення водних об'єктів, який, вірно називаючи основні ознаки зовнішньої сторони як діяння, проте діяння зводить до порушення правил охорони вод слідом за законодавцем, а настання наслідків змішує з формами діяння, хоча в загальному переліку наводить і наслідки, які передбачені законом. Також важко погодитися з визначенням об'єктивної сторони, яке пропонується авторами Науково-практичного коментаря за редакцією М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка, оскільки вони діяння і способи необґрунтовано змішують.

Найбільш вдалою з перерахованих є думка щодо зовнішньої сторони М.М. Панька, оскільки він чітко називає дії та приблизний перелік бездіяльності і засоби забруднення, вказує, що для об'єктивної сторони мають бути наслідки та причинний зв'язок, але не називає наслідки, які чітко зазначені в ч. 2 ст. 242 КК України.

Ми вважаємо, що така різноманітність понять, яка використовується для позначення авторами обов'язкових ознак об'єктивної сторони складу злочину порушення правил охорони вод має таку підставу: 1) вони по-різному названі в диспозиціях статей кримінальних кодексів різних країн; 2) неоднозначне сприйняття означених у законі ознак «забруднення», «виснаження» як діяння або як наслідки, що ускладнює застосування ст. 242 КК України;

3) різне тлумачення самого поняття «забруднення водних об'єктів», «виснаження водних об'єктів», «засмічення водних об'єктів» у юридичній і спеціальній літературі; 4) відхід законодавця від необхідності включення до ст. 242 КК України такого діяння, як засмічення.

Першу підставу ми розглянемо після трьох подальших підстав із методологічних міркувань. У контексті вищевикладено слід зазначити, що згадані питання і напрямки, а також точки зору та існуюча судова практика допоможуть нам вірно вказати обов'язкові ознаки об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 242 КК України, та визначити їх зміст. Такими є: 1) діяння; 2) злочинні наслідки, прямо вказані в законі (ч. 2 ст. 242 КК України); 3) необхідний причинний зв'язок між діянням і викликаними ними наслідками (ч. 2 ст. 242 КК); 4) засоби вчинення злочину; 5) місце вчинення злочину; 6) джерело вчинення злочину.

Насамперед зупинимося на таких ознаках об'єктивної сторони вказаного складу злочину, як дії і бездіяльність. Загальноновизнаним є те, що діяння — це протиправний активний або пасивний, усвідомлений вольовий акт зовнішньої поведінки суб'єкта, що виражається у здійсненні суспільно небезпечного посягання, передбаченого ст. 242 КК України. Аналіз понять, що використані у диспозиціях ч. 1, 2 ст. 242 КК України, а також названого вище визначення зовнішньої сторони злочинного порушення правил охорони вод дає нам підставу говорити про те, що поняття «забруднення», «виснаження», означені у диспозиції ст. 242 КК України, асоціюються з обов'язковими ознаками об'єктивної сторони названого складу злочину: дією або бездіяльністю. Наше твердження має під собою підставу, тому що спирається на описання об'єктивної сторони, яка передбачає у названому складі настання наслідків, з якими законодавець зв'язує момент закінчення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 242 КК України. Названі наслідки мають як ознака складу злочину виключний перелік: 1) загибель або захворювання людей; 2) масова загибель об'єктів тваринного й рослинного світу; 3) інші тяжкі наслідки. Наша думка підтверджується зазначенням у ч. 1 ст. 242 КК України того, що діяння, які передбачені в ній, лише створили небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля. Тобто в ч. 1 ст. 242 КК України означена лише загроза настання наслідків, з якою пов'язується криміналізація діяння, тому помилковиме міркування, що саме діяння забруднення водойм є наслідком вчиненого вчинку [16, с. 673; 17, с. 41-42].

Наша позиція спирається на п. 7 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 10.12.2004 № 17, де створення небезпеки — це лише можливість настання наслідків, а не самі наслідки [18, с. 26–29].

Забруднення водних об'єктів (діяння) у юридичній літературі розуміють по-різному: 1) як надходження до водних об'єктів забруднюючої речовини, розчинів, які привносяться у такі водойми у результаті господарської діяльності людини (відходів, викидів, напівфабрикатів, неочищених стічних вод) [12, с. 673]; 2) як надходження до водних об'єктів лише забруднюючих речовин [13, с. 541]; 3) це скидання або надходження іншим способом у водні об'єкти засобів, а також утворення в них речовин, що погіршують якість

поверхневих і підземних вод, обмежують їх використання чи негативно впливають на стан дна і берегів водних об'єктів [10, с. 111]; це скидання, вилив або інше надходження до водних об'єктів шкідливих речовин, а також утворення в них шкідливих речовин (одержаних додатково до їх природного стану домішок), що значно погіршує природний стан та ускладнює використання вод, створює небезпеку для життя і здоров'я людей, а також для тваринного й рослинного світу, довкілля [15, с. 427].

Усі зазначені дефініції діяння мають право на існування, і головний висновок з цього, що забруднення водних об'єктів – це діяння. Як свідчить судова практика, із 100% справ за 2010, 2012, 2013 і 2014 роки злочини, передбачені ст. 242 КК України, вчинялися внаслідок такого діяння, як забруднення водних об'єктів.

Другою формою діяння є виснаження водних джерел. Під виснаженням водних джерел розуміють – стійке скорочення водних запасів і погіршення якості водних джерел, що створило небезпеку настання наслідків, якімогли б настати (ч.1 ст. 242 КК України) [12, с. 673; 10, с. 111; 15, с. 427]. Як видно з нашого дослідження, розходження щодо таких дій немає.

Нам більш імпонує визначення виснаження водних об'єктів, яке дається в Екологічному енциклопедичному словнику: «...зменшення мінімально-допустимого стоку поверхневих вод, при якому не забезпечується екологічне благополуччя водного об'єкта, відбувається зміна кількості і якості води і погіршуються умови водокористування» [19, с. 296]. Виходячи з цього, можна дати кримінально-правове визначення виснаження водних об'єктів: «Під виснаженням водних об'єктів слід розуміти умисну або необережну, заборонену Кримінальним кодексом України дію чи бездіяльність суб'єкта, що посягає на встановлені в суспільстві відносини з охорони, раціонального використання, оздоровлення та відтворення водних об'єктів, які полягають у зменшенні мінімально допустимого стоку поверхневих вод, при якому не забезпечується благополуччя водного об'єкта, відбувається зміна кількості і якості води, погіршуються умови водопостачання, що призводить до спричинення загрози в настанні шкоди здоров'ю людей, їх життю або об'єктам тваринного чи рослинного світу, або спричиняє масове захворювання людей, або масову загибель тваринного чи рослинного світу, або екологічну катастрофу, або завдало збитків, які в десять тисяч і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян». Таке визначення сприятиме вдосконаленню чинного кримінального законодавства.

Необхідно враховувати, що досліджуваний злочин може вчинятися як шляхом певної дії, так і відбуватися у формі бездіяльності. Загальною встановленим є той факт, що дія у кримінально-правовому значенні – це лише активний, усвідомлений вольовий акт поведінки людини, що виражається у вчиненні суспільно небезпечного посягання, в нашому випадку передбаченого ст. 242 КК України. Отже, під дією розуміються не рефлекторні, інстинктивні рухи тіла, а лише свідомо регульований вольовий акт суб'єкта досліджуваного складу злочину. Наприклад, якщо в результаті рефлекторного руху тіла та чи інша особа зачепила регулятор заслінки чи скидного механізму і відбувся залповий скид

неочищених та незнешкоджених стічних вод, покидьків або відходів, що викликало заподіяння шкоди здоров'ю людей, або довкіллю, то її не можна притягнути до кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 242 КК України, бо була відсутня воля на вчинення цього злочину.

Водночас необхідно знати, що забруднення водних об'єктів може бути вчинене різноманітними прийомами і методами, наприклад, одночасним залповим скидом стічних вод і покидьків або поступовим, з дозуванням у часі тощо, таке ж судження слід віднести і до виснаження водних об'єктів. У законодавстві відсутнє посилення на спосіб не тому, що він буде відсутній, а тому, що для кваліфікації діяння це не має значення, та й описати всі способи забруднення, виснаження та засмічення в рамках закону неможливо через велику їхню різноманітність і багатоплановість. Виходячи з цього, не можна погодитися з В.О. Навроцьким, що для відповідальності за вказане діяння важливо встановити, що застосування способу обов'язково викликає і впливає на насичення водного об'єкта забруднюючими стічними водами, речовинами чи сумішами [20, с. 9].

Не можна погодитися також із думкою Е. М. Жевлакова, що стічні води, відходи, покидьки та забруднення за допомогою останніх водоймища є такою ознакою об'єктивної сторони, як способи вчинення злочину [9, с. 64]. Аналогічної думки дотримується і В.А. Широков [21, с. 18].

На нашу думку, на таке помилкове змішання способів вчинення злочину і засобів виявляє вплив теоретична основа, що ґрунтується на неправильному визначенні поняття «спосіб учинення злочину», а в нашому випадку - ознака об'єктивної сторони. Наприклад, М.І. Ковальов під способом вчинення злочину має на увазі прийоми, методи або сукупність певних засобів, що використовуються для вчинення того чи іншого суспільно небезпечного діяння [22, с. 166]. Натомість Г.Г. Зуйков вважає, що під способом слід розуміти систему дій з підготовки, готування, вчинення та приховання тих чи інших злочинів [23, с. 25]. Для ліквідації цих протиріч ми можемо спиратися на цілком достовірні обґрунтування М. І. Панова про те, що спосіб указує на прийоми та методи, які особа застосувала для вчинення злочину [24, с. 20]. Його міркування відповідає етимологічному тлумаченню поняття способу як способу дій [25, с. 297].

Слід погодитися, що визначення Г.В. Бушуєвим способу злочину як способу негативної поведінки певної особи, яка вчиняє певний вид кримінально-протиправного суспільно небезпечного діяння, є вірним і відображає правильне розуміння нами позиції законодавця, відображеної у ст. 242 КК України [26, с. 5; 27, с. 24]. На нашу думку, засоби вчинення цього злочину властиві цьому злочину, а спосіб є лише факультативною ознакою цього злочину.

У ст. 242 КК України засоби як ознака складу злочину не перераховані, але вони мають встановлюватися по кожній справі, тому що впливають зі змісту статті, до того ж засоби впливають на суспільну безпеку діяння і набули обов'язкових ознак складу злочину, тому їх необхідно досліджувати. Засоби, за висловлюванням Я.М. Брайніна, є такою умовою відповідальності, яка не припускає будь-яких відхилень від закону [28, с. 183]. Натомість, хоча і

спосіб вчинення злочину, передбаченого ст. 242 КК України, не вказаний у диспозиції зазначеної статті, все ж він відіграє важливу роль при встановленні форми злочинної поведінки особи та виду вини. Від того, яким способом було вчинене забруднення, виснаження водних об'єктів, можна правильно зрозуміти та визначити поведінку суб'єкта злочину. Із наведеного вище видно, що такий спосіб забруднення, як розвантаження або скид (безпосередньо) у водойму отруйних відходів свідчить також про таку форму злочинної поведінки, як дія. Натомість забруднення водних об'єктів може вчинюватися і шляхом бездіяльності. З «Огляду судової практики про розгляд судами справ про порушення законодавства про охорону природи» відомо, що таке джерело забруднення, як стічні води з тваринницьких комплексів або з промислових підприємств має велике поширення [27, с. 30].

Проілюструємо за допомогою прикладу, як спосіб забруднення визначає форму такої злочинної поведінки – бездіяльність. Так, В.Л., відповідальний за утилізацію відходів на Чернігівському камвольно-суконному комбінаті, не вжив заходів щодо ремонту очисних споруд, що викликало витік забруднюючих речовин в озеро [29, с. 16]. Наведений типовий приклад переконливо показує, що такий спосіб, як метод незапобігання аварії викликає таку форму (схему) злочинної поведінки, як бездіяльність. Бездіяльність може проявлятися, як свідчить судова практика, у порушенні умов проектування, будівництва, введення в дію об'єктів тощо.

Злочин, передбачений ст. 242 КК України, має таку конструкцію, яка свідчить, що вчинити забруднення чи виснаження водойм неможливо без допомоги засобів вчинення злочинів і джерел забруднення. До них можна віднести: неочищені та незнешкоджені стічні води, покидьки чи відходи підприємств, установ та організацій виробничої чи невиробничої сфери, сировину, готову продукцію, матеріали, суміші тощо.

Враховуючи зазначене вище, слід зазначити, що неможливо розкрити об'єктивну сторону складу означеного злочину без з'ясування змісту поняття «стічні води» як засобу вчинення злочину. Слід погодитися з думкою, що стічні води не можна віднести до предмета злочину, тому що не з приводу останніх виникають відносини у сфері раціонального використання й охорони водних об'єктів [27, с. 26]. Отже, це те, за допомогою чого забруднюються водні об'єкти, – засоби вчинення злочину. Вказана ознака під стічними водами охоплює води, використані як для промислових, комунальних, сільськогосподарських, так і побутових потреб, у результаті чого істотно змінився їх первісний хімічний, фізичний чи біологічний склад [9, с. 64; 27, с. 26]. У цьому контексті В.А. Широков наполягає, що стічні води повинні бути такими, що використовуються як для виробничих, так і комунально-побутових потреб або інших потреб, які отримали відповідні додаткові шкідливі домішки, що змінили їх первісні хімічні, фізичні чи біологічні властивості і склад та підлягають вилученню з території підприємств або населених пунктів у встановленому законодавством порядку [30, с. 18]. Інші погляди з цього питання мають К.П. Мітрошкін, М.Є. Берлянда, Ю.П. Беліченко, які переконані, що стічними водами мають бути такі, які використані на побутові, виробничі або інші потреби і які отримали при цьому

додаткові домішки, суміші, що змінили їхній первісний хімічний, біологічний склад або фізичні властивості, а також води, які стікають з територій населених пунктів, промислових підприємств і сільськогосподарських полів та індивідуальних господарств у результаті випадання атмосферних осадків [31, с. 90]. Натомість В.В. Воронов, І.Ф. Лівчак, наполягають на тому, що стічні води – це води, які використані на побутові, виробничі, лікувальні або інші потреби і забруднені різноманітними домішками, речовинами, що змінили їхній первісний хімічний, біологічний склад та фізичні властивості, а також води, що стікають із територій населених пунктів і промислових підприємств у результаті атмосферних опадів або поливання вулиць та проведення санітарних заходів [27, с. 26]. У цьому аспекті корисні міркування В.О. Навроцького, який до стічних вод відносить різноманітні води, використані у промисловості, сільському господарстві для безпеки виробництва, для комунальних потреб або інших потреб, які підлягають відведенню в ріки, озера, ставки, інші водойми [20, с. 5].

Аналіз вищенаведених суджень дав змогу виявити багато спільного у визначенні стічних вод: 1) це, зокрема, вода, використана на будь-які потреби під час водокористування; 2) це така вода, що додатково отримали певні домішки, речовини, матеріали; 3) це те, що названі води, які змінили свій склад; 4) це води, які змінили свої хімічні, фізичні властивості. Натомість потрібно наголосити, що означені визначення мають і певні відмінності. Так, аналізуючи визначення, що стічні води – це води, використані на певні потреби, можна констатувати різний ступінь і рівень конкретизації цих потреб в різних авторів, про що також зазначає і В.О. Навроцький [20, с. 5]. Скажімо Ю.П. Беліченко, М.Є. Берлянд, К.П. Мітрошкін та інші пов'язують їх із виробничими, побутовими та іншими потребами, а В.А. Широков – з виробничими чи комунально-побутовими, Е.М. Жевлаков – з промисловими, комунальними, сільськогосподарськими чи побутовими, В.О. Навроцький – промисловими, сільськогосподарськими та комунальними потребами тощо.

Погоджуємося з думкою, що обмежувати стічні води межами виробничих, промислових, комунальних, побутових або сільськогосподарських потреб недоцільно та й невірно. Крім того, цей перелік стічних вод, на наш погляд, лише приблизний, не має вичерпного переліку. Ми покладаємося на міркування, що існує ще невиробнича сфера, яка не охоплюється тільки побутовою, виробничою або комунальною діяльністю, а має ще інший обсяг, тому недоцільно (та й неможливо) перерахувати всі види стічних вод. До того ж у цьому немає потреби, адже життя може викликати необхідність створення нових галузей людської діяльності, які також будуть формувати та викидати стічні води [27, с. 27]. Ми згодні з позицією авторів, що стічні води – це води, використані як у виробничій, так і у невиробничій сфері (або у різноманітних сферах людської діяльності) [27, с. 37].

Аналіз змісту наявних понять «стічні води» та міркувань показує: 1) що одні автори, зокрема К.П. Мітрошкін, М.Є. Берлянд, Ю.П. Беліченко, І.Ф. Лівчак, В.В. Воронов, вказують на те, що названі води отримали певні додаткові домішки, суміші, що змінили їх первісний хімічний склад і фізичні властивості; 2) інші, наприклад, Е.М. Жевлаков, засвідчують, що ці води після їхнього

використання за призначенням, забору змінюють свій первісний хімічний, фізичний чи біологічний склад; 3) деякі, наприклад, В.А. Широков, пов'язують їх із зміною своєї первісної хімічної, фізичної чи біологічної властивостей, що є більш повним визначенням [27, с. 27]. Натомість В.О. Навроцький, на противагу перерахованим авторам, стічні води з будь-якими змінами жодним чином не пов'язує, що можна вважати недостатньо обґрунтованою думкою.

Ми переконані, що посилення авторів лише на зміну властивості або складу води, а також деяких властивостей чи складів спірне за своєю суттю і формою, тому що не охоплює саме забруднення. В судженні, що в цілому характеризує стічні води, необхідно вказувати не тільки на можливість зміни фізичних, хімічних, біологічних властивостей, але й складу води, що істотно доповнить цей феномен [27, с. 38–39]. Проте в кожному конкретному випадку може змінитися одна, дві чи три властивості або якийсь склад стічних вод, що також потрібно враховувати. Також заслуговує на увагу та обставина, що до стічних вод відносять і води, які стікають з території населених пунктів, промислових підприємств, сільськогосподарських угідь у результаті випадання атмосферних осадків або поливання вулиць, посипання вулиць сіллю та піском або проведення санітарних заходів.

Отже, ми переконані, що названі вище автори, використовуючи (кожний окремо) свою класифікацію, тобто маючи хибну посилку, намагалися надати їй вичерпного, завершеного характеру, тобто отримати задуманий результат. Натомість їхнє прагнення заздалегідь було приречене на поразку, тому що не виключає змішування промислових із комунальними або з побутовими стічними водами та водотоками та має заздалегідь закладену логічну помилку. В той же час слід зазначити, що названа класифікація не охоплює та й не може охопити всі стічні води, в які в результаті безпосередньої або опосередкованої діяльності внесені шкідливі домішки речовини або суміші. Позиція авторів монографії підтверджується конкретизацією стічних вод, запропонованою, наприклад, І.Ф. Ливчаком і В.В. Вороновим. Ці засоби залежно від походження, виду і складу поділяють їх на такі основні категорії: 1) по-перше, побутові – від туалетних кімнат, душових, кухонь, лазень, пральних, їдалень, лікарень; вони надходять від житлових і громадських будинків, а також від побутових приміщень промислових підприємств; 2) по-друге, виробничі (води, використані у технологічних процесах, що не відповідають більше вимогам, що пред'являються до їхньої якості). До цієї категорії вод відносять води, що відкачують на поверхню землі при видобуванні корисних копалин; 3) по-третє, атмосферні (дошові і талі) [27, с. 28]. В той же час, поряд із атмосферними, відводяться води від поливу вулиць, від фонтанів і дренажів, використані на промислові та інші цілі тощо [27, с. 28–29]. Подібне вирішення питання можна знайти і в інших авторів, тому неважко визначити, що всі перераховані стічні води можна віднести або до виробничої, або до невиробничої сфери. Цей підхід дійсно дозволить нам охопити всі стічні води, на які прямо чи опосередковано може впливати людина в процесі водокористування. Стосовно атмосферних опадів, що можуть утворювати стічні води, слід також підійти з міркою вод виробничої або невиробничої сфери, бо вони забруднюються в результаті того, що вбирають у себе

продукти людської діяльності в названих сферах людської діяльності й технологічних процесах [27, с. 28]. Необхідно також акцентувати увагу на тому факті, що людська практика може давати додаткові види стічних вод, але вони будуть повністю вкладатися в запропоновану вище класифікацію. Така класифікація потребує ще раз уточнити, що ж являє собою виробнича та невиробнича сфери. Слід зауважити, що до виробничої сфери відносять сукупність галузей народного господарства, які об'єднують матеріальне виробництво і матеріальні послуги; галузі й види діяльності, що створюють матеріальні блага у формі речей, продуктів і перетвореної енергії природи або ж надають послуги матеріального характеру; що є продовженням процесу виробництва [27, с. 29; 32, с. 1063]. Натомість до невиробничої сфери відноситься сукупність галузей народного господарства, що включають нематеріальне виробництво та нематеріальні послуги. Отже, спільною ознакою, яка об'єднує їх в одну сферу людської діяльності, є нематеріальний характер результату праці робітників, зайнятих у видах діяльності, що мають характер послуг [27, с. 29; 32, с. 878].

Доцільно також звернутися до такого судження: стічні води являють собою складні гетерогенні суміші, що містять домішки, суміші органічного та неорганічного походження, які знаходяться у нерозчиненому, колоїдному та розчиненому стані тощо [19, с. 649; 27, с. 29]. Зазначене визначення повинне бути враховане в остаточному формулюванні поняття «стічні води». Отже, «під стічними водами необхідно розуміти води, використані у виробничій або невиробничій сфері (складні гетерогенні або інші суміші або домішки, що містять в собі речовини органічного та мінерального походження, що знаходяться у нерозчиненому, колоїдному та розчиненому стані) і додаткові домішки, суспензії, що отримали при цьому певні зміни, і які змінили їх первісний хімічний, фізичний, біологічний склад чи властивості, а також води, що стікають із територій населених пунктів, промислових підприємств і сільськогосподарських полів, індивідуальних подвір'їв у результаті випадення атмосферних опадів або поливання вулиць чи зрошування полів» [27, с. 29].

Ми згодні з позицією авторів, що неочищені та незнезаражені стічні води – це води, в яких: 1) перевищені гранично допустимі концентрації (ГДК); 2) перевищені гранично допустимі викиди шкідливих речовин (ГДВ); 3) перевищені гранично допустимі шкідливі фізичні впливи (ГДХВ) на воду [27, с. 40].

У постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил охорони поверхневих вод від забруднення зворотними водами» від 25.03.1999 № 465 (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 748 (748-2013-п) від 07.08.2013) приводяться технічні умови відведення стічних вод, вказується, в яких випадках скид їх у водні об'єкти заборонений, наводяться загальні рекомендації щодо розрахунку змішання та розбавлення стічних вод, які скидають, та визначений порядок погодження умов відведення їх у водні об'єкти і порядок ефективності очищення, знешкодження стічних вод [33]. Склад і властивості питної води мають відповідати вимогам чинного державного стандарту «Вода питна», Закон України із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 12.02.2015 «Про питну воду та питне водопостачання» [34], Постановою Кабінету Міністрів України від 25.08.2004 № 1107 «Про затвер-

дження Порядку розроблення та затвердження нормативів питного водопостачання» [35], які передбачені Наказом МОЗ «Про затвердження Державних санітарних правил і норм «Вода питна. Гігієнічні вимоги до якості води централізованого господарсько-питного водопостачання» (Із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства охорони здоров'я № 400 від 12.05.2010) [36] тощо.

Враховуючи те, що сучасне виробництво майже неможливе без забруднення водних об'єктів, для зменшення до мінімуму шкідливого впливу такого забруднення встановлені ліміти гранично допустимого скидання забруднюючих речовин – маса речовин у зворотній воді, що є максимально допустимою для відведення за встановленим режимом даного пункту водного об'єкта за одиницю часу [37]. Цікаво, що ліміти розраховуються таким чином, щоб їх сумарна маса не призвела до перевищення гранично допустимої концентрації речовин у воді – рівня концентрації, при перевищенні якого вода вважається непридатною для конкретних цілей водокористування [33].

Судова практика та правові приписи свідчать, що відповідальність за ст. 242 КК України настає лише за перевищення вказаних лімітів без дозволу в результаті скидів зворотних вод або забруднюючих речовин, що призвели до екстремально-високого забруднення водного об'єкта [37]. Цікаво і те, як свідчить дослідження нами матеріалів досудового слідства та вироків судів, що набули чинності, із 100 % досліджених кримінальних справ 80 % для визначення стану водних об'єктів до їх забруднення користувалися даними державного водного кадастру, який складається з метою систематизації даних державного обліку вод і визначення наявних для використання водних ресурсів. У той же час у 20 % справ ані досудове слідство, ані суд не користувалися даними державного водного кадастру, що ставить під сумнів законність вироків.

Слід зазначити, що без звернення до державного водного кадастру обійтися неможливо, оскільки він являє собою систематизований звіт відомостей: про поверхневі води; про підземні води; про внутрішні морські води і територіальне море; про обсяги, режим і якість та використання вод (водних об'єктів); про водокористувачів (див. Постанову КМУ із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 483 від 03.06.2013) [38].

Із сформульованого нами визначення забруднення водних об'єктів випливає, що забруднення змінює якість води, тому настала потреба показати, від чого залежить ступінь її забруднення. Як відомо, якість води нормується, виходячи з вимог господарчо-питного, культурно-побутового та рибогосподарського водокористування. Ведеться розробка норм якості води для зрошення. Води вважаються забрудненими (неочищеними та незнешкодженими) у такому разі, якщо їхній склад і властивості, що визначаються за стандартними методиками, не відповідають нормам якості води. До норм якості води належать: загальні вимоги до складу й властивостей води водних об'єктів пунктів господарчо-питного та культурно-побутового водокористування; гранично допустимі концентрації (ГДК) шкідливих речовин у воді водних об'єктів, що використовуються для рибогосподарських цілей [33].

Слід зазначити, що найістотніший недолік вивчених нами публікацій, які стосуються охорони водних ресурсів, а також спеціальної літератури, водного законодавства і встановлених відповідно до них різних нормативів полягає в тому, що йдеться у результаті тільки про якість природних об'єктів. Такий підхід до вказаного питання не зовсім відповідає раціональному використанню та охороні водних ресурсів. Крім того, це ускладнює тлумачення засобів, зокрема неочищених і незнешкоджених стічних вод. З метою з'ясування такої невідповідності доцільно було б розробити зацікавленим відомствам (на які покладається контроль за якістю вод) нормативи, які б пред'являлись до стічних вод і лише при їх дотриманні дозволяти їхній скид. Такий підхід у природоохоронній діяльності держави служив би основою екологічної безпеки. Нам же доведеться в цьому дослідженні спробувати виділити вимогу (у межах чинного законодавства та нормативів) до стічних вод і природних водних об'єктів окремо. У Правилах охорони поверхневих вод від забруднення стічними водами можна побачити такі неточності: зазначаються випадки, коли забороняється їхній скид, але не називаються нормативи забрудненості, за якими повинна бути пов'язана заборона їхнього скиду. Також наведено лише занадто загальні умови спуску стічних вод у водні об'єкти, що визначаються з урахуванням: 1) ступеня можливого змішання та розведення стічних вод із водою водного об'єкта на шляху від місця точки скиду стічних вод до розрахункового (контрольного) створу найближчих пунктів господарчо-питного, культурно-побутового та рибогосподарського водокористування; 2) якості води водойм і водотоків вище місця проєктованого скиду стічних вод. Сам облік процесів природного самоочищення вод від речовин, сумішей, які до них надходять, допускається, якщо процес самоочищення досить різко виражений та його закономірності достатньо вивчені [33]. При дослідженні умов спуску стічних вод у водні об'єкти та видачі по них висновків органи з регулювання використання і охорони вод встановлюють з урахуванням перспективи розвитку для кожного окремого об'єкта допустиму до скиду зі стічними водами кількість шкідливих речовин (розрахунок при цьому проводиться відповідно до вимог зазначених вище Правил до складу і властивостей води водних об'єктів господарчо-питного, культурно-побутового та рибно-господарського використання). Але такий підхід до складу і властивостей стічних вод не може врахувати концентрацію домішок на всіх разом взятих джерелах забруднення водойм, що робить беззахисним природний об'єкт. Ми вважаємо, що такий припис Правил та інших нормативних приписів не враховує того, що водний об'єкт являє собою єдине ціле і забруднення його частини призведе до забруднення й іншого водного простору. Крім того, це суперечить вимогам Водного кодексу України, де відзначається, що скид стічних вод допускається лише у випадку, якщо він не призведе до збільшення вмісту у водному об'єкті забруднюючих речовин понад встановлені норми і за умови очищення водокористувачем стічних вод до меж, встановлених органами з регулювання використання та охорони вод. Незважаючи на недосконалість законодавства і нормативів якості води для певних водних об'єктів, все ж ними слід керуватися при пред'явленні вимог до стічних вод. У цьому питанні нам також допоможуть положення Правил охоро-

ни поверхневих вод від забруднення стічними водами (зворотними водами), у яких зазначено, що при скиданні стічних вод у межах міста (або будь-якого населеного пункту) першим пунктом водокористування є даний населений пункт; у цих випадках вимоги, встановлені до складу та властивостей води водотоків або водотоку, повинні стосуватись і до самих стічних вод. Посилаючись на Правила, можна назвати найважливіші показники, що стосуються стічних вод: 1) гранично допустимі концентрації (ГДК) шкідливих речовин, розроблені Міністерством охорони здоров'я України. Це основний гігієнічний норматив, що покладений в основу сучасного водно-санітарного законодавства. Він розроблений у мг/л для всіх можливих речовин, що потрапляють у водні об'єкти; наприклад, для свинцю – 0,1, ртуті – 0,05; бензину – 0,1 мг/л і т. п.; 2) біологічна потреба у кисні (БПК) вказує на вміст у воді кисню мг/л, необхідного для надання воді речовин, що забруднюють її; наприклад, при 50 л/доб споживання води на душу населення БПК становить 600-800 мг/л, при 100 – ця потреба складе 300 мг/л (для промислових стічних вод ця потреба інша і залежить від характеру виробництва); 3) водневий показник (Рн) визначає у воді концентрацію іонів водню і показує кислотність чи її лужність. Для питного використання цей показник не повинен перевищувати 6,5–8,5. Такого ж порядку він необхідний для самоочищення природних вод; 4) органолептичні властивості води характеризують запах, смак, а плаваючі домішки несприятливо впливають на людину. Ці властивості оцінюються у балах, наприклад, для питного споживання запах не повинен перевищувати 2 балів, а забарвлення не повинне виявлятися у стовпчику води більше 20 мм; 5) збудники захворювань. Згідно з Правилами, водопостачання не повинно мати збудників захворювань (чистою вода вважається тоді, коли у ній в 1л води не більш 1 тис. кишкових паличок); 6) завислі речовини. Стічні води містять завислі органічні та мінеральні речовини, що погіршують її органолептичні властивості, а також можуть бути шкідливими для здоров'я людей. Тому Правила передбачають, що завислі речовини не повинні перевищувати норму 0,25 мг/л у водоймищах для питного водопостачання і харчових підприємств і 0,75 мг/л для використання з метою рекреації [33].

При окресленні підходу до якості стічних вод, що скидають у водні об'єкти господарчо-питного та культурно-побутового водокористування, звернемося до Правил, з яких можна логічно визначити, що якість стічних вод повинна бути такою, щоб склад і властивості води (водних об'єктів) відповідали нормативам (що ми вище перерахували) в створі, розташованому на водотоках в одному кілометрі найближчого пункту водокористування (водозабір для господарчо-питного водопостачання, в місцях купання, організованого відпочинку, територія населеного пункту і т. д.), а на непроточних водоймах і водосховищах – в одному кілометрі в обидва боки від пункту водокористування [39].

Також до обмежень щодо стічних вод, які скидають у водні об'єкти, що використовуються для рибогосподарчих цілей, висуваються специфічні умови. Вони повинні задовольняти згідно з Правилами рибогосподарські вимоги безпосередньо в місці скиду стічних вод при організації їх змішання або за відсут-

ності розсіючого випуску – в створі, який визначається в кожному конкретному випадку, органами рибоохорони, але не далі, ніж в 500 метрах від місця точки скиду [33]. Вимоги до стічних вод, що впадають у названі водойми, дані в монографії з урахуванням їх змішання із названими водними об'єктами. На означених нормативах ми зупинимося при висвітленні питань, що стосуються якості водних об'єктів. Зосередитися на нормативах (вимогах), які пред'являються до стічних вод, що впадають у водні об'єкти, і використовуються для різних видів водокористування, неможливо через наявний обсяг роботи, та й у цьому немає потреби. Завдання нашого дослідження – показати, що являють собою неочищені та незнешкоджені стічні води. Такий підхід нам до снаги, оскільки ми визначили вимоги, що пред'являються до стічних вод перед їхнім скидом у водні об'єкти. Якщо вони не будуть виконані, тобто нормативи будуть перевищені, то такі стічні води будуть відповідати такій кримінально-правовій ознаці об'єктивної сторони складу злочину, передбаченому ст. 242 КК України, як неочищені та незнешкоджені стічні води, бо вони забруднюють водний об'єкт до такого стану, що можуть викликати загрозу настання наслідків ч. 1 цієї статті, або настання наслідків ч. 2 ст. 242 КК України. Аналіз вимог, що пред'являються до стічних вод, хоч і є важливим кроком у їх вивченні, але, на наш погляд, буде ще недостатнім для дослідження такої ознаки об'єктивної сторони, як «неочищені та незнешкоджені стічні води».

Дослідження стосовно того, що являють собою неочищені та незнешкоджені стічні води, здійснили такі вчені, як В.М. Смітєнко та В.О. Навроцький. Зокрема, В.О. Навроцький, посилаючись на стст. 97–99 Водного кодексу України та Правила охорони поверхневих вод від забруднення, стверджував, що неочищеними та незнешкодженими слід вважати будь-які стічні води і так звані умовно чисті, коли їх попадання у водний об'єкт створило шкідливі зміни у складі та властивостях води незалежно від того, чи піддавалися ці стоки обробці чи ні, що є проблематичним [39, с. 64]. Окреме тлумачення неочищених і незнешкоджених вод пропонує В.М. Смітєнко, поділяючи їх на неочищені (що взагалі не піддавалися жодній очистці) і недостатньо очищені (хоч і очищені, але не доведені до чистоти, що відповідає вимогам при скиді стічних вод), що також є неточним положенням [40, с. 182].

Ці судження не підкріплюються дослідницькою базою. Вивчення запропонованих проблем свідчить про те, що вони можуть спростовувати або уточнювати названі поняття, якими є засоби вчинення злочину. Наше дослідження, в певній мірі, ставить під сумнів твердження В.О. Навроцького про те, що до неочищених і незнешкоджених стічних вод можна віднести і так звані умовно чисті лише на тій підставі, що їх потрапляння у водний об'єкт створило шкідливі зміни у складі та властивостях води, що можна вважати певним недоліком у дослідженні [39, 64]. Зазначене визначення характерне для стічних вод, але тільки не таких, що відповідають кримінально-правовій ознаці, як засіб вчинення злочину для ст. 242 КК України, а й інших, що не криміналізується. Адже не будь-яка шкідлива зміна складу та властивостей вод викликає наслідки, передбачені у диспозиції ч. 2 ст. 242 КК України досліджуваного нами складу злочину. Не можна погодитися з поглядами В.М. Смітєнко, що неочищені взагалі стічні

води завжди будуть відповідати таким, що описані в кримінальному законі. Слід зазначити, що навіть неочищені стічні води можуть не забруднювати будь-який водний об'єкт до такого стану, що він буде небезпечним для життя, здоров'я людей, для довкілля об'єктів рослинного тваринного світу або інших тяжких наслідків, що можуть виникати [27, с. 43].

Для об'єктивного й повного висвітлення зовнішньої ознаки складу злочину неочищені та незнешкоджені стічні води необхідно виявити, що являє собою очищення й знешкодження стічних вод перед їхнім скидом у водні об'єкти. Так, Ю.П.Беліченко, К.П. Мітрошкін, М.Є. Берлянд та ін. під очищенням стічних вод розуміють їхню обробку з метою руйнування, фільтрації або видалення з них шкідливих та отруйних речовин [31, с. 81].

Натомість В.В. Дегтяров вважає, що очищення стічних вод полягає у розпаді бруду і шкідливих речовин і видаленні їх, а також у ліквідації забруднення та засмічення (тобто знищення патогенних мікроорганізмів) [31, с. 54].

В.А. Петін наполягає, що очищення стічних водних об'єктів охоплює собою різноманітні методи та прийоми відділення домішок, їх нейтралізацію та інші види обробки води [41, с. 304]. Цікаві судження А.В. Браїона, А.В. Гордецького, К.М. Ситника та ін., які під очищенням стічних вод мають на увазі руйнування або вилучення з них визначених забруднених речовин, а також їх фільтрацію [42, с. 418]. Знання вимог, що пред'являються гідрологічною наукою до стічних вод, а також термінів очищення та знешкодження останніх ще не пояснює, що являють собою очищені та знешкоджені стічні води, які методи та прийоми застосовуються для доведення вод до визначених стандартів [27, с. 36].

Цей підхід допомагає зрозуміти, що ж являє собою знешкодження. Указане поняття не досліджене в юридичній літературі, особливо при вивченні питань, що стосуються кримінально-правової боротьби із забрудненням, виснаженням і засміченням водних об'єктів. Деякі відповіді на питання, що являє собою знешкодження стічних вод, можна знайти в судженнях О.Л. Юшманова та ін., які, розглядаючи методи очищення стічних вод, вказують, що води, які пройшли механічне очищення, як правило, потрібно знешкоджувати шляхом фільтрації та хлорування [27, с. 37; 43, с. 141–142].

Певну схожість із знешкодженням має і знезараження, що означає в дійсності зробити щось або когось незаразним [32, с. 341]. В цьому ми спираємося на тлумачення цього терміна, де під знезараженням води маються на увазі санітарно-технічні заходи щодо знищення у воді збудників інфекційних захворювань хімічними й фізичними та біологічними впливами [27, с. 50; 32, с. 904]. Зазначене вище істотно доповнить погляди К.П. Мітрошкіна, М.Є. Берлянда, Ю.П. Беліченка, Б.Ф. Руденка, В.В. Дьожкіна та О.С. Колбасова, які під знезараженням стічних вод мають на увазі обробку їх із метою вилучення з них різних патогенних і санітарно-заразних мікроорганізмів (таке знезараження здійснюється різними способами: хлоруванням, ультрафіолетовим опроміненням, електролізом, озонуванням, ультразвуком та іншими фізичними й хімічними впливами) [31, с. 54–123]. Зазначене свідчить, що знезараження та знешкодження стічних вод спрямоване на досягнення єдиної мети – зробити стічні води нешкідливи-

ми, неотруйними та безпечними для людини, тварин, рибних запасів, довкілля тощо [27, с. 37; 44, с. 341].

Виходячи з означеного вище, можна дати визначення пропонованої нами ознаки досліджуваного складу злочину, без якої не можуть настати указані в законі (ч. 2. ст. 242 КК України) наслідки. Такими називають води, що повністю або частково використані у виробничій та невиробничій сферах і які отримали при цьому додаткові домішки, суміші та розчини, що змінили їх первісний склад і властивості, в яких є такі перевищення нормативів, що при змішуванні їх із водними об'єктами вони, з необхідністю, створюють загрозу життю, здоров'ю людей чи для довкілля, або спричинило загибель людей, їх захворювання, масову загибель об'єктів тваринного або рослинного світу, або інші тяжкі наслідки [27, с. 37].

Також до засобів забруднення водних об'єктів можуть відноситися покидьки й відходи. Названі ознаки об'єктивної сторони злочину, що нами досліджується обов'язкові для усвідомлення, оскільки ними можуть бути забруднені водні об'єкти, що частково названі в ст. 242 КК України. Наприклад, В.А. Широков під покидьками розуміє залишки певного виробництва, що непридатні для подальшого їхнього використання за призначенням, а під відходами розуміють залишки, що не доцільно було б використовувати для виготовлення продукції на даному підприємстві, але можна використовувати на інші господарські потреби або послуги [30, с. 19–20]. Таке ж тлумачення пропонують В. Пакутін [45, с. 7], Е.М. Жевлаков [46, с. 64], К.П. Мітрошкін [31, с. 81].

Протилежне пояснення покидькам і відходам (як ознакам складу злочину, передбаченого ст. 242 КК України) пропонує В. О. Навроцький. Він наполягає, що під такими слід розуміти власне залишки виробництва та життєдіяльності, непридатні для подальшого використання на даному підприємстві, в організації та установі (сюди частково належать також технологічні відходи, сміття, гній, зіпсовані продукти харчування, лікарські препарати, сировина) [39, с. 65].

Підтримуючи зазначені погляди з приводу визначених ознак, а також погоджуючись з тим, що «придатність» або «непридатність», «часткова придатність» тощо тих чи інших речовин, розчинів для визначених цілей залежить від характеру і способу виробництва, а головне – від рівня розвитку науки і технології та організації виробництва, не можна все-таки стверджувати, що відходи й покидьки – лише результати виробництва [27, с. 38]. Ми погоджуємося з думкою авторів, що зазначене вище твердження Е.М. Жевлакова, В.А. Широкова, В. Пакутіна досить послідовно спростовує думку В.О. Навроцького, вказуючи на відходи і покидьки не тільки як на залишки виробництва, а й життєдіяльності людей та суспільства в цілому [27, с. 38]. В цьому аспекті потребує роз'яснення поняття «життєдіяльність». Так, у Тлумачному словнику російської мови В. Даля життєдіяльність - це майже те ж саме, що й «сила, животворча плоть, прах, сила орудна, животная и растительная» [25, с. 541]. Це поняття, на наш погляд, не може бути повністю зрозуміле без з'ясування терміна «життєвість», що означає: «Сила въ комъ в чемъ, животная или жизненная сила» [25, с. 541]. Тому, використовуючи поняття «життєвість» і враховуючи, що воно означає майже те саме, що і «життєдіяльність», можна цілком впевнено констатувати,

що термін «життєдіяльність» означає: силу, що творять плоть і прах, сили орудні, тваринні та рослинні [27, с. 38]. У свою чергу, поняття «плоть» означає (застаріле) те саме, що і будь-яке тіло [27, с. 38; 44, с. 424], термін «прах» означає тлінне, нікчемне, недовговічне, залишки, те, що залишилося від тіла покійного [27, с. 38; 44, с. 469]. Поняття «життєдіяльність», на погляд деяких авторів, не відповідає тому змісту, який вкладає в нього В.О. Навроцький, оскільки покидьки чи відходи можуть утворюватися як у результаті виробництва природним способом, так і у невиробничій сфері: це вірно [39, с. 38].

Необхідно уточнити визначення понять «покидьки» і «відходи». Під покидьками слід розуміти залишки виробничої або невиробничої сфери, або їх природного походження непридатні для подальшого використання їх у тому підприємстві, установі чи організації, особистих садибах, з яких вони підлягають видаленню [27, с. 39]. Відходи – залишки виробничої або невиробничої сфери, які ще частково придатні для будь-якої іншої мети, але які недоцільно використовувати за призначенням (для виготовлення конкретної продукції) на підприємстві, в установі або організації, де вони стали такими, але можливо використовувати на інші господарчі і негосподарчі потреби [27, с. 39]. Згідно зі ст. 242 КК України, водні об'єкти повинні бути незабрудненими (сюди ж слід віднести незаражені і неотруєні води як складові частини незабрудненості) [27, с. 39]. Слід зауважити, що такі води, звісно, повинні бути незасмічені та невиснажені.

Ступінь засмічення водних об'єктів визначається концентрацією у воді шкідливих домішок, сумішей, розчинів і оцінюється вимогами різних галузей народного господарства [27, с. 39]. Вимоги, які пред'являються до води, регламентуються Правилами охорони поверхневих вод від забруднення зворотними водами, (стічними водами), а також Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 09.04.2008 N 576-р (576-2008-р) «Про затвердження плану заходів на 2008 рік щодо вдосконалення дозвільної системи у сфері господарської діяльності» [47], де, зокрема, викладені нормативи якості води, що виключають можливість порушення господарського водокористування.

Слід зазначити, що висвітлення тих вимог, які пред'являються до водних об'єктів, ще недостатньо для того, щоб повністю розкрити діяння, передбачені ст. 242 КК України. Також необхідно враховувати, що важливими складовими частинами такого поняття, як «забруднення» є як зараження, так і отруєння [48, с. 156]. Отже, слід погодитися з думкою В.В. Петрова, що через те, що поняття «забруднення» є достатньо широким і охоплює практично всі види погіршення якості природних запасів води це не може заперечуватися, а законодавство не містить спеціальних вказівок стосовно понять зараження чи отруєння води або водних об'єктів [49, с. 257]. Тому потрібно розкрити такі складові загального поняття «забруднення», як «зараження» та «отруєння», що має практичне й законодавче значення. Означені поняття не були досліджені в кримінально-правовій літературі. Однак їхнє розкриття має не тільки важливе теоретичне, але й прикладне значення. Деякі штрихи цих понять ми знаходимо в працях В.В. Петрова. Так, він відзначає, що якщо у воді будуть виявлені збудники (стимули) захворювань, вона юридично і фактично визнається

забрудненою (а не зараженою) або, якщо у воді будуть виявлені отруйні речовини в кількості більше допустимих концентрацій, вода також визнається забрудненою (а не отруєною) [49, с. 158]. Ці судження В.В. Петрова дуже цінні, але, на наш погляд, не повністю розкривають поняття зараження та отруєння водних об'єктів, крім того, він їх протиставляє забрудненню. З метою уточнення понять звернемося до словників і довідників. Зокрема, Радянський енциклопедичний словник поняття «отруєння» роз'яснює досить своєрідно: це група захворювань, зумовлених впливом на організм отрути різного походження. Отруєння можуть бути гострими, середніми, харчовими, лікарськими, природними та ін. [32, с. 946]. Щодо поняття «зараження», то з терміна «заразні захворювання» випливає, що це «захворювання, походження яких пов'язане з проникненням в організм людини або тварини специфічного збудника хвороби; те ж саме, що й інфекційні захворювання» [50, с. 212]. Погоджуючись з поняттям «отруєння», наведеним В.В. Петровим і в Радянському енциклопедичному словнику, все ж вважаємо, що воно вимагає деяких уточнень і доповнень, а також відповідних роз'яснень і дослідження. Насамперед отруєння викликаються не тільки отрутами, що знаходяться у воді в гранично допустимій концентрації, але також і токсичними речовинами (сильнодіючими), навіть наркотичними. Тому під отруєнням слід розуміти можливу групу, вид або рід захворювань, зумовлених впливом на організм отрути, токсичних речовин, сильнодіючих речовин і, можливо, наркотичних засобів (це ж стосується і отруєння водних об'єктів) різного походження [27, с. 40].

Слід погодитися, що певних уточнень вимагає визначення «зараження», запропоноване В.В. Петровим, тому що його можна трактувати лише на основі поняття «заразні захворювання». Таке уточнення стосується питання, хто ж все-таки може занедужати в результаті впливу різних збудників хвороби у водному об'єкті [27, с. 40]. Отже, такими можуть бути не тільки людина, звір, птах, але й риба та інші істоти, тому під зараженням водних об'єктів слід розуміти: «Потрапляння, насичення у воду певних збудників захворювань, що перевищують гранично допустимі концентрації, які можуть викликати захворювання людей, риб та інших живих організмів» [27, с. 40–41].

Законодавці більшості держав колишнього СНД не врахували такого діяння, як засмічення водних об'єктів. Це діяння має дещо спільне із забрудненням, однак істотні особливості не дають підстав об'єднати їх у єдине ціле, яким, на думку деяких авторів і більшості законодавців, може бути забруднення водних об'єктів. Розглянемо те спільне й особливе, що відрізняє засмічення від забруднення. Об'єднують засмічення й забруднення такі моменти: 1) засмічення, як і забруднення, заподіює певну шкоду стану водного об'єкта; 2) засмічення також може, за певних умов, викликати забруднення водних об'єктів; 3) засмічення може викликати несприятливі погіршення гідрологічного, гідрогеологічного та інших режимів об'єктів і створювати перешкоди водокористуванню; 4) засмічення і забруднення може впливати на можливість водокористування [27, с. 43].

Особливості, що відрізняють такі діяння, як засмічення і забруднення: 1) засмічення водних об'єктів відбувається нерозчинними предметами, від-

ходами і покидьками; 2) на відміну від забруднення таке діяння, як засмічення призводить до зміни русла водних об'єктів; 3) засмічення на відміну від забруднення не завжди істотно змінює й погіршує якість води; 4) дещо інші шляхи настання наслідків, передбачених ст. 242 КК України, при засміченні: а) в результаті засмічення водного об'єкта можуть утворюватись затори русел, що призводять до застою води, а потім – до загибелі риби, рибного корму й місць нересту і т. п.; б) в результаті засмічення ускладнюється стік вод, що призводить до вимирання живих організмів у водоймі й створення джерела заразних захворювань і т. п.; 5) засмічення впливає на погіршення судноплавства [27, с. 43].

На підставі викладеного таке діяння, як засмічення має повноправну основу свого самостійного існування і законодавчого закріплення, оскільки порушення правил поверхневих і зворотних вод не вичерпує всіх водних об'єктів і такого діяння щодо них.

Неповним можна вважати склад злочину, передбаченого ст. 242 КК України, через відсутність такого діяння, як виснаження водних об'єктів щодо всіх водних об'єктів, крім самих водних джерел.

Означений вчинок за своїми наслідками мало чим відрізняється від забруднення та засмічення водних об'єктів (прикладом може служити екологічна катастрофа Аралу та інших водних великих об'єктів) [27, с. 44]. В існуючих публікаціях з приводу такого діяння, як виснаження водних об'єктів, спостерігаються несуттєві протиріччя. Деякі фахівці під таким розуміють скорочення (зменшення) кількості природних запасів води під впливом безгосподарного водокористування, водної ерозії ґрунтів, проведення лісомеліоративних та інших робіт, що сприяють належному водозбору [51, с. 36]; інші під виснаженням мають на увазі скорочення (зменшення) кількості води у водоймах, що відбувається під впливом людської діяльності і має стійкий характер [52, с. 257; 53, с. 150]; виснаженням вважають скорочення (зменшення) кількості води у водному об'єкті [54, с. 129]; що виснаження трактують як стійке, що не може бути подолане природним шляхом скорочення водних запасів і погіршення вод, втрата ними здатності до самоочищення [55, с. 646]; є переконання, що виснаження – це припинення, або значне зменшення природної регенерації забруднених вод, припинення надходження достатньої кількості чистої води до водних об'єктів [13, с. 542]; що виснаження водних джерел – це скорочення запасів, погіршення якості поверхневих і підземних вод [12, с. 673; 10, с. 111].

Існує також погляд, що виснаженням вважається зменшення мінімально допустимого стоку поверхневих вод чи скорочення запасу підземних вод у межах певного регіону (ДГСТ 17.1.1.10 -77) [49, с. 196].

Аналіз зазначеного визначення показує, що спільним для всіх них є те, що під виснаженням мають на увазі скорочення (зменшення) кількості води у водоймах [27, с. 44]. Разом з тим, у цих судженнях наявні певні суперечності. Наприклад, В.В. Гречко (прибічник першої точки зору) наголошує, що виснаження – це результат як людської діяльності, так і певних природних процесів. Натомість О.С. Колбасов, О.Л. Юшманов, Є.Н. Колотінська (прибічники другого судження) визначають виснаження як результат людської діяльності,

що має досить стійкий характер. Прихильник третього судження Г.В. Миронов лише підтверджує те спільне, що притаманне всім дефініціям, які запропоновані вказаними авторами.

Має іншу думку В.В. Петров, особливо там, де він під виснаженням розуміє зменшення мінімально допустимого стоку. Натомість О.О.Дудоров доповнює визначення тим, що виснаження не може бути подолане природним шляхом. У той же час В.І. Антипов трактує виснаження стосовно тільки джерела, а не всіх водних об'єктів.

Для чинного КК України (ст. 242) з усіх суджень важливе значення має те, що трактує виснаження як результат людської діяльності, що має стійкий характер і може викликати такі наслідки, як шкода здоров'ю людей, загибель людей, тваринного або рослинного світу та інші тяжкі наслідки. До виснаження призводять такі діяння: 1) розорювання поверхні водоскиду; 2) вирубування водоохоронних лісів; 3) надмірне знищення боліт; 4) забори води у розмірах, що перевищують природне поновлення; 5) безсистемне розташування водозабірних свердловин; 6) неправильний вантаж водних джерел; 7) відсутність обладнання, що закриває самовиливні підземні води; 8) гідротехнічне та гідромеліоративне будівництво; 9) гірничовидобувна діяльність і т. п. [27, с. 44-45]. Натомість людська практика може давати нові й нові причини виснаження водних об'єктів, але головне, що важливо для кримінального законодавства, щоб такі діяння, як виснаження джерел тягли за собою наслідки, передбачені ч. 2 ст. 242 КК України, або загрозу можливих наслідків, передбачених ч. 1 ст. 242 КК України [27, с. 45].

Наші переконання, доводи та існуюча практику в Естонії, яка враховує виснаження щодо всіх водних об'єктів, надають можливість доповнити ст. 242 КК України таким діянням, як виснаження всіх водних об'єктів, що буде відповідати екологізації кримінального законодавства нашої країни і збереженню водних ресурсів.

З розширенням і розвитком техногенної сфери з'явилися нові джерела несприятливого впливу на водні об'єкти: хімічні препарати, радіація, енергія, шумовий вплив (ультразвук). Зросла суспільна небезпека наслідків забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів. Не всі питання вирішив законодавець у ст. 242 КК України. Практично поза полем зору кримінального закону залишилися дії службових осіб, відповідальних за розробку глобальних проектів, що завдали незворотної шкоди водним об'єктам [27, с. 45].

Ст. 242 КК України, на наш погляд, має конструктивні недоліки, що є перешкодою для її правильного застосування на практиці. Це потребує закріплення в диспозиції таких діянь, як забруднення, засмічення та виснаження замість невинного порушення правил охорони вод.

У процесі реформування кримінального законодавства обмеження засобів забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів було знято в ст. 242 КК України, а також зняті такі обмеження щодо джерел такого забруднення, що є позитивним. Це викликано тим, що в процесі технізації, залучення нових ресурсів до виробництва, обслуговування, а також тим, що в даний час мають місце непоодинокі випадки забруднення водних об'єктів власниками

автомобілів, іншої техніки, присадибних ділянок, колективних господарств тощо.

Слід підтримати погляди авторів стосовно того, що чинний Кримінальний кодекс не передбачає крайніх форм антропогенного впливу на окремі елементи (сфери) навколишнього середовища або на навколишнє середовище в цілому (викликаючи екологічні катастрофи, зміни клімату, знищення природних об'єктів, здійснення ряду проєктів) [56, с. 107; 27, с. 46–47]. Однак така пропозиція вимагає зваженого підходу. Не можна, наприклад, погодитися з думкою О.Л. Дубовик щодо формулювання статті «Порушення правил раціонального використання та охорони вод»: «Умисне порушення правил раціонального використання та охорони вод при водокористуванні, розміщенні, проєктуванні, будівництві й експлуатації гідротехнічних, меліоративних споруд та інших об'єктів, що заподіяло, або могло заподіяти істотну екологічну шкоду. Ті ж дії, що заподіяли особливо істотну шкоду або вчинені суспільно-небезпечним способом, або пов'язані з навмисним перекрученням інформації службовою особою...» [27, с. 46–47]. Насамперед забруднення водних об'єктів не обмежується лише діями. З іншого боку, слід погодитися, що запропонованим складом не охоплюється забруднення та засмічення, а тільки може частково охоплюватися виснаження водних об'єктів.

Таким чином, правильно, що різні будівництва, проєкти, водні катастрофи будуть охоплюватися діяннями (забруднення, засмічення й виснаження). Інша справа, що наслідки цих діянь повинні оцінюватися по-різному. Щодо такого діяння, як утаювання екологічної ситуації, то його доцільно оформили в окрему статтю Кримінального кодексу України.

На підставі проведеного нами дослідження ч. 1 ст. 242 КК України слід викласти в такій редакції: «Забруднення, засмічення, виснаження водних об'єктів, що створило небезпеку для життя, здоров'я, об'єктів тваринного й рослинного світу або для настання інших тяжких наслідків». Діяння, зазначені в ній, предмети злочину, їх найбільш повна систематизація, що запропонована нами, а також засоби, джерела забруднення, засмічення або способи виснаження, що слід мати на увазі виходячи, зі змісту диспозиції, яка запропонована нами, враховують практику застосування ст. 242 КК України за 2001–2004 рр., що склалася після прийняття цієї статті, а також її перспективу.

На підставі аналізу ч. 1 ст. 242 КК України під створенням небезпеки для здоров'я людей слід розуміти аналогічне формулювання і до можливості заподіяння шкоди здоров'ю людей, яке використовувалося за ч. 1 ст. 228 КК України. Це можливість захворювання хоча б однієї особи, що могло потягти за собою короткочасний розлад здоров'я або можливість настання незначної стійкої втрати працездатності; можливість зараження епідемічними або інфекційними захворюваннями (однієї-трьох осіб), що відносяться до категорії легких; можливість заподіяння шкоди здоров'ю як окремих людей, так і здоров'ю населення (що може виявитися в підвищенні рівня захворюваності серед населення, у можливості появи шкідливих спадкових змін тощо) [27, с. 48].

Зазначені доводи не будуть переконливими, якщо ми не звернемося до існуючих поглядів у кримінально-правовій літературі щодо ознаки можливості захворювання людей, яка передбачалася ч. 1 ст. 228 КК (1960 р.), оскільки за ч. 1 ст. 242 КК (2001 р.) відсутня як судова практика, так і матеріали досудового слідства, а ми маємо спиратися у своєму дослідженні на достовірні факти або ж на кримінально-правову доктрину.

Щодо ознаки можливості заподіяння шкоди здоров'ю людей, яка, на нашу думку, аналогічна ознаці «небезпеці заподіяння шкоди здоров'ю людей», то деякі вчені під таким наслідком мають на увазі можливість захворювання хоча б однієї людини, що могло б потягти за собою короткочасний розлад здоров'я або незначну стійку втрату працездатності [9, с. 65; 1, с. 329; 49, с. 41]; інші вчені зв'язують такий стан з можливістю отруєння, епідемічним та іншим тяжким захворюванням [57, с. 191; 17, с. 577–578]; деякі вчені вкладають у це поняття такий зміст, як наявність небезпеки отруєння невизначеної кількості людей або можливість розповсюдження інфекційних захворювань і т. п. [58, с. 31]; інші вчені пов'язують таке становище із можливістю захворювання хоча б однієї людини [40, с. 183].

Крім того, в існуючих публікаціях під можливістю заподіяння шкоди здоров'ю людей (в результаті забруднення водойми) розуміють можливість заподіяння шкоди як окремим особам, так і можливість заподіяння такими діями шкоди здоров'ю населення. Вона може полягати у можливості підвищення рівня захворюваності серед населення, у ймовірності появи шкідливих спадкових змін, у ймовірності уповільнення певних темпів розвитку дітей, у можливості зниження тривалості життя тощо [20, с. 10].

Так, А.Н. Комісаров, В. Пакутін та Е.М. Жевлаков, В.В. Петров (автори першої точки зору) при визначенні поняття можливості заподіяння «шкоди здоров'ю людей» лише вказують на той особливий мінімум, із яким законодавець пов'язує назване в законі становище [27, с. 48]. Разом із тим, зазначені автори не називають інші випадки і той максимум, який би характеризував можливість заподіяння шкоди здоров'ю, який передбачався ч. 1 ст. 228 КК України 1960 р. (ст. 223 КК Росії), а в нашому випадку передбаченому ч. 1 ст. 242 КК України 2001 р. [160, с. 49]. Натомість автор другої точки зору Н.П. Грабовська названий стан пов'язує не стільки з можливістю захворювання, але й можливістю отруєння, зараження, все ж не називаючи мінімум, з яким пов'язувала цю ознаку в ч. 1 ст. 228 КК України 1960 р., а в наш час це стосується ч. 1 ст. 242 КК України 2004 р. [27, с. 49].

Дослідження поглядів П.Ф. Повеліциної також свідчить, що вона не поділяє таке становище, як загроза завдання шкоди здоров'ю людей з наслідками, що цілком справедливо [58, с. 30].

Проте не можна цілком погодитися з позицією Н.П. Грабовської, яка чомусь протиставляє можливість отруєння, зараження й захворювання лише тому, що, згідно з положеннями Радянського енциклопедичного словника, «отруєння – група захворювань, зумовлених впливом на організм, або організми чи органи отрути різного походження; можуть бути гострими, хронічними виробничими, харчовими, лікарськими та ін.» [27, с. 48; 32, с. 346].

Крім того, ми погоджуємося, що В.М. Смітєнко (автор четвертої точки зору) вірно не обмежує можливість шкоди здоров'ю людей лише її мінімальним рівнем. Проте в названому судженні не вбачається істотної відмінності з попередніми точками зору, хоча його погляд є більш радикальним порівняно з попередніми авторами [27, с. 49].

Зазначені вище положення повністю можна перенести на небезпеку заподіяння шкоди здоров'ю людей ч. 1 ст. 242 КК України, що ми і довели. Щодо ознаки небезпеки для життя, то слід розуміти можливість настання смерті хоча б однієї особи. Наше судження підтверджується поглядами С.Б. Гавриша [12, с. 673], В.І. Антипова [13, с. 542] та ін.

Стосовно такої ознаки, як небезпека для довкілля в кримінально-правовій літературі існують такі погляди: 1) це загроза заподіяння шкоди рослинному і тваринному світу внаслідок порушення правил охорони вод [13, с. 542]; 2) це загроза заподіяння шкоди рослинному чи тваринному світу внаслідок забруднення або іншої зміни природних властивостей води [12, с. 674].

Нам здається, що С.Б. Гавриш і В.І. Антипов мають подібні позиції щодо такої ознаки, як небезпека для довкілля. Проте зрозуміти повністю її неможливо без аналізу питання щодо можливості завдання шкоди сільськогосподарському виробництву або рибним запасам, що є важливими складовими довкілля.

Щодо питання забруднення водних об'єктів, що могло завдати шкоду сільськогосподарському виробництву, то з приводу цього можливого наслідку достатньо повно висловилися такі автори: В. Пакутін [3, с. 41], І.М. Тяжкова [6, с. 267], Е.М. Жевлаков [9, с. 65], П.Ф. Повеліцина [58, с. 31], Н.П. Грабовська й П.С. Матишевський [57, с. 191; 2, с. 530], А.Н. Комісаров [1, с. 329], В.О. Навроцький [20, с. 10]. При дослідженні цих точок зору ми помітили схожість у змісті поняття «загроза, заподіяння шкоди сільськогосподарському виробництву». Натомість вбачається певна (несуттєва) відмінність у переліку такої шкоди. Зокрема, В. Пакутін не вказує на можливість загибелі худоби, називає інші наслідки, що створює незавершеність переліку. В той же час І.М. Тяжков акумулює в переліку можливої шкоди можливість загибелі худоби, а незавершеність переліку замінює словосполученням «інші угіддя», що не додає з'ясуванню суті проблеми. Натомість Е.М. Жевлаков при перерахуванні можливої шкоди використовує термін «тварини», який є більш широким, ніж поняття «худоба», що більш повно відображає можливу шкоду сільськогосподарському виробництву, також це включає і можливість пошкодження берегових лісонасаджень.

Незважаючи на певну цінність визначень В. Пакутіна, І.М. Тяжкової, Е.М. Жевлакова, в їхніх судженнях є певні недоліки та дискусійні моменти, які полягають у дуже стислому переліку можливості завдання шкоди сільськогосподарському виробництву, що дає занадто малу користь для відповідних органів, які проводять розслідування або розгляд справ даної категорії у суді [27, с. 50].

Вважаємо помилковим твердження Е.М. Жевлакова щодо можливості завдання шкоди сільськогосподарському виробництву стосовно пошкодження берегових лісонасаджень, бо вони не включені до сфери сільськогосподарського виробництва, але є, як це видно, складовими довкілля [27, с. 51].

Підтвердженням правильності нашого судження є думка В. Пакутіна про те, що можливість заподіяння шкоди іншим інтересам (дикій тварині, пейзажу, рельєфу і т. п.), яка не була властива ст. 228 КК України 1960 р., а нині ст. 242 КК України, не охоплювалась цією ознакою [59, с. 41]. Більш повний перелік можливої шкоди сільськогосподарському виробництву дають Н.П. Грабовська і П.С. Матишевський. Важливо, що можливість такої шкоди вони пов'язують не тільки із можливістю загибелі, але й з імовірністю захворювання або отруєння звірів і птахів [27, с. 51].

Разом з тим, погоджуємося, що і це визначення має недоліки, що насамперед стосуються переліку, в якому вказані звірі й птахи. З цього переліку не видно, про яких звірів і птахів йдеться: тих, що входять до сфери сільськогосподарського виробництва, або тих, що знаходяться в природному середовищі [27, с. 51]. Це й зрозуміло, адже, як відомо, нараховується 1,5–2 млн видів [17, с. 527]. Найвні неточності попереднього міркування певним чином заповнює П.Ф. Повеліцина, яка цілком правильно звертає увагу на можливість захворювання або загибелі худоби, свійських птахів. Проте і це визначення має спірні моменти та недоліки, що зводяться до стислості переліку можливої шкоди сільськогосподарському виробництву, а також виділення з тварин тільки худоби (що не охоплює перелік усіх сільськогосподарських тварин). Натомість слід погодитися, що в дефініції А.Н. Комісарова точніша термінологія (наприклад, можливість пошкодження посівів, чагарників, плодкових та інших дерев). Обмежений перелік можливої шкоди сільськогосподарському виробництву притаманний і цьому погляду, що робить його неповним, тому він може слугувати практиці застосування ст. 241 КК України. Ми підтримуємо визначення вказаної ознаки, яке дає В.О. Навроцький. Проте і в його судженні також певні недоліки й обмеження. Насамперед вони стосуються того, що автор чомусь під сільськогосподарським виробництвом розуміє тільки колективне господарство, що не охоплює в цілому такого напрямку виробництва [27, с. 51].

Для роз'яснення змісту ознаки можливості «заподіяння шкоди сільськогосподарському виробництву» звернемося до довідкової та спеціальної літератури. Так, згідно з положеннями «Української радянської енциклопедії», сільськогосподарське виробництво включає в себе як вирощування сільськогосподарських культур, так і розведення сільськогосподарських тварин для забезпечення населення України продуктами харчування, а промисловості – сировиною та матеріалами [50, с. 187]. Як показує дослідження, під час такої діяльності виробляються предмети споживання і засоби виробництва (вирощується посівний і посадковий матеріал, продуктивна й робоча худоба, багаторічні й однорічні насадження) [27, с. 52; 50, с. 188].

До зазначеної ознаки обов'язково входять такі сектори виробництва, як: 1) державний (науково-дослідні та експериментальні господарства, птахофабрики тощо); 2) приватний (індивідуальні господарства, фермерські господарства тощо); 3) колективний (агрофірми тощо).

Викладених положень недостатньо, щоб розкрити поняття створення небезпеки для довкілля, складовою якого є можливість завдання шкоди сіль-

ського господарському виробництву. Отже, для цього необхідно більш детально вивчити дві основні галузі сільського господарства: рослинництво та тваринництво (що поділяються на більш дрібні). Під рослинництвом розуміють ту галузь сільського господарства, де культивується; вирощування культурних рослин (сільськогосподарських культур) для забезпечення населення продуктами харчування, тваринництва – кормами, багатьох галузей промисловості – сировиною (включаючи: рільництво, овочівництво, плодівництво, бавовнярство, виноградарство, лісівництво, квітництво, садівництво тощо) [27, с. 52; 32, с. 1110]. Натомість під тваринництвом розуміють ту галузь сільського господарства, що характеризується розведенням важливих для виробництва різних продуктів тваринного походження та селекцією тварин [27, с. 52; 32, с. 436].

Таким чином, під створенням небезпеки заподіяння шкоди сільськогосподарському виробництву слід розуміти: 1) небезпеку приведення до непридатного стану сільськогосподарських рослин; 2) небезпеку приведення до непридатного стану чи частково непридатного стану угідь; 3) небезпеку знищення або приведення до часткової непридатності врожаю сільськогосподарських рослин; 4) небезпеку знищення, пошкодження або приведення до непридатності засобів виробництва, тощо; 5) небезпеку отруєння, захворювання або падіж невеликої кількості худоби, свиней, овець, коней, птахів, оленів, кролів, бджіл тощо; 6) небезпеку виродження видів звірів, птахів тощо.

Щодо небезпеки заподіяння шкоди рибним запасам як складової довкілля як в існуючих публікаціях, так і в судовій практиці існують різноманітні судження: деякі фахівці під таким розуміють небезпеку знищення нересту, місць зимування, вигулу промислових риб і їхніх кормових баз тощо [57, с. 191; 2, с. 530]; небезпеку загибелі риби; знищення місць нересту; нагульних площ; місць зимівлі тощо [29, с. 65]; небезпеку загибелі риби; виведення з ладу місць нересту; тощо [3, с. 41]; небезпеку захворювання або загибелі риби; зменшення місць нересту та нагульних площ [60, с. 330]; небезпеку приведення водойми в стан, непридатний для використання в рибогосподарських цілях; виведення з ладу місць нересту та зимувальних ям, нагульних площ, кормових баз тощо [58, с. 31].

Окрему думку про небезпеку заподіяння шкоди рибним запасам пропонує В.О. Навроцький, вважаючи, що ним охоплюється можливість завдання шкоди рибним запасам, що використовуються не тільки для промислового, але й для аматорського та спортивного рибальства, а також небезпека шкоди тим природним або штучним умовам, що забезпечують відновлення і саме існування рибних запасів: ікрі та рибній молоді, місцям нересту, місцям нагулу і зимівлі риби, кормовим угіддям, місцям розведення і т.п. [20, с. 10].

Н.П. Грабовська, П.С. Матишевський (автори першої точки зору) неогрунтовано звузили поняття «рибні запаси», які охоплюються тільки промисловими рибами, їхнім нерестом, місцем їхнього нагулу і кормовими базами. Натомість Е.М. Жевлаков (автор наступного судження) частково доповнює попередню думку небезпекою такої можливості шкоди, як можливою істотною зміною смакових якостей риби, в результаті чого вона не може бути використана в їжу, а також можливість знищення місць, де риба розводиться, «місць нересту».

Але й тут не видно, про яку саме рибу йдеться (про промислову, для спортивного лову або аматорського), в ній не знаходиться в полі зору і небезпека знищення ікри, молодняка та нагулу риби, місць зимівлі риби і т.п. Подібні недоліки при-таманні і визначенню В. Пакутіна.

Розширює межі поняття «небезпека заподіяння шкоди рибним запасам» погляд А.Н. Комісарова, вказівкою на захворювання риби; зменшення місць нересту і нагульних площ, що не знайшло, як нам здається, відображення в дефініціях попередніх авторів. В їх судженнях говорилося про небезпеку: знищення місць нересту; місць нагулу риби; про загибель названої іхтіофауни (що, на наш погляд, не повною мірою відповідає концепції екологічної і загальної безпеки нашого спільного дому, де знаходиться все природне різноманіття і людина).

Відмінне від попередніх авторів визначення «небезпеки заподіяння шкоди рибним запасам», запропоноване П.Ф. Повеліциною, в якому знайшли відображення нові фактори, що істотно доповнюють попередні погляди, наприклад, небезпеку: приведення водойми в стан, непридатний для використання в рибогосподарських цілях; виведення з ладу зимувальних ям, кормових організмів, місць нагулу [27, с. 54]. Проте й вона не враховує тих позитивних моментів, що мають місце в поглядах попередніх авторів, які б могли б значно доповнити означену дефініцію, поповнити дефіцит знань про цю загрозу у практиці застосування ст. 242 КК України.

Значним поштовхом у пізнанні такої ознаки об'єктивної сторони злочину, «як створення небезпеки заподіяння шкоди рибним запасам», є пояснення В.О. Навроцького. Він пропонує певну систему, з якої легко вбачаються можливість настання названих наслідків, або під неї легко підвести перелік можливої шкоди, що характеризує ознаку «небезпека шкоди рибним запасам» [27, с. 55]. Заслуговує уваги уточнення ним того, що такою можливою шкодою повинна охоплюватися шкода не тільки для промислового, аматорського і спортивного рибальства, але й природним або штучним умовам, що забезпечують відновлення і саме існування рибних запасів як важливої складової навколишнього природного середовища.

Проте і в цьому судженні є певні недоліки та дискусійні моменти, які можуть бути доповнені з попередніх поглядів, наприклад, небезпека захворювання риби або молодняка; небезпека отруєння їх або загибель.

Розкрити зміст ознаки об'єктивної сторони злочину створення небезпеки докільню через таку її складову, як заподіяння шкоди рибним запасам тільки з наявних визначень неможливо. Потрібно дати роз'яснення такого поняття, як «рибні запаси» і що до них відноситься. За допомогою звернемося до Радянського енциклопедичного словника: до риб відносяться два класи водних хребтових – хрящових риб і кистеперих риб (їх близьк 25 тис. видів) тощо [32, с. 1148]. Проте запас риби не вичерпується лише дорослою рибою, він залежить від ікри, від зародків, личинок і мальків, а вже після нього від дорослої риби [61, с. 22–24]. Крім того, на наявність рибних запасів суттєво впливає така діяльність, як рибальство [2, с. 361].

Рибні запаси і створення небезпеки завдання їм шкоди не можна розглядати окремо від місця їхнього природного існування: місць нагулу, зиму-

вання, нересту і кормових баз, приведення в непридатний стан для рибогосподарських цілей самої водойми, а також від штучних умов.

Отже, термін «небезпека заподіяння шкоди рибним запасам», який пояснює ознаку створення небезпеки довікллю (ч. 1 ст. 242 КК України), слід розуміти можливості: небезпеки захворювання, отруєння чи загибелі (не масової) промислової риби або риби, призначеної для аматорського (спортивного) лову, ікри, зародків, личинок, мальків; небезпеки зміни смакових якостей риби, що роблять її непридатною до вживання в їжі; небезпеки знищення місць нересту, нагульних площ, зимувальних та кормових баз (зменшення місць нересту, нагульних площ); небезпеки приведення водойми до повної або часткової втрати її господарського значення, а також до реальної можливості настання таких наслідків [27, с. 56].

Що ж стосується цієї проблеми на європейському та загальносвітовому рівнях, то дане питання порушувалося неодноразово і в зарубіжних науково-правових джерелах і на міжнародних практичних конференціях [62; 63; 64; 65; 66], але висвітлення цієї проблеми в зарубіжних практиках неоднозначне та потребує більш детального опрацювання.

Висновок. Наше дослідження свідчить про те, що небезпека для довкілля – ознака, яка передбачена ч. 1 ст. 242 КК України, за змістом набагато ширша, ніж можливість завдання шкоди сільськогосподарському виробництву та рибним запасам. До неї мають входити складові, які запропонували С.Б. Гавриш і В.І. Антипов, – об'єкти тваринного, рослинного світу. Крім того, забруднення водних об'єктів може створити небезпеку завдання шкоди земельним ресурсам, надрам, територіям, взятих під охорону держави, та об'єктам природно-заповідного фонду. Це судження не суперечить настанню наслідків, які зазначені ч. 2 ст. 242 КК України, які, як загроза, передбачені ч. 1 цієї статті. Це також відповідає спрощеній для розуміння та досконалішій за технікою запропонованій нами диспозиції ч. 1 ст. 242 КК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Комиссаров А.М.* Преступления, посягающие на рациональное использование и охрану воды и воздуха / А.М. Комиссаров // Советское уголовное право: Особенная часть. – М.: Юрид.лит., 1988. – С. 328–333.
2. *Матышевский П.С.* Должностные преступления / П.С. Матышевский // Уголовный кодекс Украины: Научно-практический комментарий. – К.: Изд-во «Фита», 1995. – С. 528–548.
3. *Пакутин В.Д.* Уголовно-правовая охрана вод и воздуха от загрязнений / В.Д. Пакутин // Соц. законность. – 1977. – № 6. – С. 40–42.
4. *Якубович М.И.* Преступления против общественной безопасности, общественного порядка и здоровья населения / М.И. Якубович // Советское уголовное право. Часть Особенная. – М.: Юрид. лит., 1973. – С. 463–523.
5. *Куринов Б.А.* Комментарий к ст. 223 УК РСФСР / Б.А. Куринов // Комментарий к уголовному кодексу РСФСР. – М.: Юрид. лит., 1980. – С. 423–424.
6. *Тяжкова И.М.* Преступления против природных богатств / И.М. Тяжкова // Советское уголовное право. Особенная часть. – М.: Изд-во МГУ, 1982. – С. 253–269.

7. *Игнатов А.Н.* Преступления против здоровья населения / А.Н. Игнатов // Курс советского уголовного права. – М.: Наука, 1971. – Т. VI. – С. 428–446.
8. *Кузнецова Н.Ф., Кригер Г.А.* Преступления против общественной безопасности, общественного порядка и здоровья населения / Н.Ф. Кузнецова, Г.А. Кригер // Советское уголовное право. Особенная часть. – М.: Изд-во МГУ, 1971. – С. 363–405.
9. *Жевлаков Э.Н.* Экологические преступления и экологическая преступность: Учебное пособие / Э.Н. Жевлаков. – М.: Белые альвы, 1996. – 96 с.
10. *Лопашенко Н.А.* Экологические преступления: Коментарий к гл. 26 УКРФ / Н.А. Лопашенко. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 802 с.
11. *Ваулина Т.И.* Нарушение правил охраны неживой природы / Т.И. Ваулина // Уголовное право. Особенная часть. Учебник для вузов / Отв. ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова, Г.Н. Новоселов. – М.: Издательская группа ИНФРА М-Норма, 1997. – С. 502–504.
12. *Гавриш С.Б.* Коментар до ст. 242 КК України / С.Б. Гавриш // Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисова, С.Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – С. 672–675.
13. *Антипов В.І.* Коментар до ст. 242 КК України / В.І. Антипов // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. С.С. Яценка. – К.: АСК, 2002. – С. 539–543.
14. *Панько М.М.* Преступления против окружающей среды / М.М. Панько // Уголовный кодекс Украины. Коментарий / Под ред. Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. – Харьков: ООО «Одиссей», 2001. – С. 496–541.
15. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Під заг. ред. Потебенька М.О., Гончаренка В.Г., у 2 ч. – К.: Форум, 2001. – Ч. 2. – 944 с.
16. *Богомяков Ю.С.* Уголовно-правовая охрана природных богатств СССР / Ю.С. Богомяков // Автор диссертации канд. юр. наук. – Свердловск, 1972. – 16 с.
17. *Грабовская Н.П.* Преступления против общественной безопасности, общественного порядка и народного здоров'я / Н.П. Грабовская // Советское уголовное право. Часть особенная. – Киев: РИО МВД СССР. – 1986. – С. 527–582.
18. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля: Постанова Пленуму Верховного суду України від 10.12.2004 р. № 17 // Вісник Верховного суду України. – 2005. – № 1 (53). – С. 9–12.
19. Экологический энциклопедический словарь. – М.: Издательский дом «Ноосфера», 1999. – 930 с.
20. *Навроцкий В.А.* Уголовная ответственность за загрязнение водоёмов: Автореф. дис. канд. юрид. наук / В.А. Навроцкий. – Харьков, 1982. – 16 с.
21. *Широков В.А.* Преступления в области охраны окружающей среды: Учебное пособие / В.А. Широков. – Хабаровск: Хабаровская высшая школа МВД СССР, 1985. – 64 с.
22. *Ковалев М.И.* Объективная сторона преступления / М.И. Ковалев // Советское уголовное право: Часть общая. М.: Юрид. лит., 1977. – С. 144–167.
23. *Зуйков Г.Г.* К вопросу об уголовно-правовом понятии и значении способа совершения преступления / Г.Г. Зуйков // Труды ВШ МВД СССР. – М., 1969. – Вып. 24. – С. 24–45.
24. *Панов Н.И.* Способ совершения преступления и уголовной ответственности / Н.И. Панов. – Харьков: Вища школа, 1982. – 161 с.

25. *Даль В.* Толковый словарь живого великорусского языка / В. Даль. – М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1956. – Т. IV. – 683 с.

26. *Бушуев Г.В.* Способ совершения преступления и его влияние на общественную опасность содеянного: Лекция / Г.В. Бушуев. – Омск: Высшая школа милиции МВД СССР, 1988. – 24 с.

27. *Матвейчук В.К.* Уголовно-правовая борьба органов внутренних дел с преступным загрязнением водных объектов: Учебное пособие / В.К. Матвейчук. – К.: НИИ РИО Украинской академии внутренних дел, 1992. – 80 с.

28. *Брайнин Я.М.* Уголовная ответственность и ее основание в советском уголовном праве / Я.М. Браинин. – М.: Юрид. лит., 1963. – С. 75.

29. *Заброда К.* До чого призводить бездіяльність / К. Заброра // Сільські вісті. – 2001. – 11 жовтня.

30. *Широков В.А.* Преступления в области охраны окружающей среды: Учебное пособие / В.А. Широков. – Хабаровск: Хабаровская высшая школа МВД СССР, 1985. – 64 с.

31. *Митрошкин К.П., Берлянд М.Є., Беличенко Ю.П.* и др. Водные ресурсы / К.П. Митрошкин, М.Є. Берлянд, Ю.П. Беличенко // Охрана природы: Справочник. – М.: Агропромиздат, 1987. – С. 54–123.

32. Советский энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1984. – 1600 с.

33. Про затвердження Правил охорони поверхневих вод від забруднення зворотними водами: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 березня 1999 року № 465 (Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 748 (748-2013-п) від 07.08.2013) // Офіційний вісник України. – № 13. – Ст. 518.

34. Про питну воду та питне водопостачання: Про внесення змін до Закону України від 18 листопада 2004 року № 2196-IV (Із змінами від 12.02.2015, ВВР, 2015, № 21, ст.133) // Офіційний вісник України. – 2004. – № 50. – Ст. 3259.

35. Про затвердження Порядку розроблення та затвердження нормативів питного водопостачання: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 року № 1107 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 34. – Ст. 2272.

36. Про затвердження Державних санітарних правил і норм «Вода питна. Гігієнічні вимоги до якості води централізованого господарсько-питного водопостачання»: Наказ МОЗ (Із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства охорони здоров'я № 400 від 12.05.2010) // Режим електронного доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0136-97>

37. Державні санітарні правила і норми скидання з суден стічних, нафтоутримуючих, баластних вод і сміття у водоймища від 9 липня 1997 року (ДСанПІН 199–97) // ЗП України. – 1997. – № 10. – Ст. 292.

38. Про затвердження Порядку ведення державного водного кадастру: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 квітня 1996 року № 413 // ЗП України. – 1996. – № 10. – Ст. 292.

39. *Навроцький В. О.* Предмет злочинного забруднення водойм (ст. 228 КК УРСР) / В.О. Навроцький // Радянське право. – 1982. – № 3. – С. 64–67.

40. *Смитиенко В.М.* Уголовно-правовая охрана здоровья населения в СССР / В.М.Смитиенко. – К.: Вища школа, 1989. – 243 с.

41. *Петин В.А.* Классификация методов очистки производственных сточных вод. Механическая и химическая очистка стоков / В.А. Петин // Охрана окружающей среды. – К.: Вища школа, 1988. – С. 140–147, 418.

42. *Ситник К.М., Брайон А.В., Гордецкий А.В.* Биосфера. Экология. Охрана природы / К.М. Ситник, А.В. Брайон, А.В. Гордецкий. – К.: Наукова думка, 1987. – 534 с.
43. *Юшманов О.Л., Шабанов В.В., Галямина И.Г.* и др. Комплексное использование и охрана водных ресурсов / О.Л. Юшманов, В.В. Шабанов, И.Г. Галямина. – М.: Агропромиздат, 1985. – 303 с.
44. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка / С.И. Ожегов. – М.: Рус. язык, 1987. – 750 с.
45. *Пакутин В.Д.* Ответственность за незаконную порубку леса / В.Д. Пакутин // Соц. законность. – 1978. – № 1. – С. 42–44.
46. *Жевлаков Э.Н.* Преступления против природных богатств СССР / Э.Н. Жевлаков. – М.: Юрид. лит., 1983. – 80 с.
47. Про затвердження плану заходів на 2008 рік щодо вдосконалення дозвільної системи у сфері господарської діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.04.2008 N 576-р (576-2008-р): Електронний доступ: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/576-2008-р>
48. *Петров В.В.* Правовая охрана вод / В.В. Петров // Правовая охрана природы в СССР. – М.: Юрид. лит., 1976. – С. 155–173.
49. *Петров В.В.* Правовая охрана природы в СССР / В.В. Петров. – М.: Юрид. лит., 1984. – 384 с.
50. Украинская Советская энциклопедия. – К.: Главная редакция УСЭ, 1979. – Т. 4. – 560 с.
51. *Кондратюк Е.М., Хорхота Г.И.* Словник – довідник з екології / Е.М. Кондратюк, Г.И. Хорхота. – К.: Урожай, 1987. – 160 с.
52. *Колбасов О.С.* Правовой режим использования и охраны вод. Природно-ресурсовое право и правовая охрана окружающей среды / О.С. Колбасов. – М.: Юрид. лит., 1988. – С. 240–267.
53. *Колотинская Е.М.* Правовая охрана вод в СССР / Е.М. Колотинская // Правовая охрана природы. – М.: Изд-во МГУ, 1980. – С. 141–158.
54. *Миронов Г.В.* Правовой режим вод и земли государственного водного фонда и их правовая охрана / Г.В. Миронов // Сельскохозяйственное природоресурсовое законодательство и правовая охрана природы. – М.: Юрид. лит., 1989. – С. 125–135.
55. *Дудоров О.О.* Коментар до ст. 242 КК України / О.О. Дудоров // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 січня 2001 року / За ред. Мельника М.І., Хавронюка М.І. – К.: Каннон, 2001. – С. 644–648.
56. *Дубовик О.Л.* Экологическое правонарушение: понятие и виды / О.Л. Дубовик // Окружающая среда под охраной закона. – М.: Юрид. лит., 1989. – С. 104–177.
57. *Грабовская Н.П.* Преступления против здоровья населения / Н.П. Грабовская // Курс советского уголовного права. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1981. – Т. 5. – С. 3–219.
58. *Повелицина П.Ф.* Уголовно-правовая охрана природы в СССР / П.Ф. Повелицина. – М.: Юрид. лит., 1981. – 88 с.
59. *Матвейчук В.К.* Нарушение уголовного законодательства о рациональном использовании и охране земли / В.К. Матвейчук // Депонирована в ИНИОН АН СССР, 1982. – № 37842. – 43 с.
60. Большая советская энциклопедия. – М.: Изд-во «Энциклопедия», 1975. – Т. 9. – 986 с.

61. Справочник по охране водных ресурсов / В. А. Львов, В.Н. Ладыженский, Н.К. Кузин и др. – К.: Урожай, 1989. – 176 с.

62. International Symposium on Trends and Perspectives in Development Science and Technology and their Impact on the Solution of Contemporary Global Problems // Report 7, USSR. – Tallin, 1979. – Jan. 8-12. – P. 1–4.

63. Diario Oficial de 27 de enero de 1984. – P. 80–101.

64. *Jozeph Raz*. Concept of a Legal System / Raz Jozeph. – Oxford, 1970. – 70 p.

65. *Kiss A*. Survey of Current Developments in International Environmental Law / A. Kiss. – Morges. 1976. – 49 p.

66. Lehrbuch des Strafrechts der Deutschen Demokratischen Republik. Allgemeine Tell. – Berline, 1957. – 312 s.

REFERENCES

1. *Komissarov A.M.* Prestuplenija, posjagajushhie na racional'noe ispol'zovanie i ohranu vody i vozduha / A.M. Komissarov // Sovetskoe ugovolnoe pravo: Oso-bennaja chast'. – M.: Jurid.lit., 1988. – S. 328–333.

2. *Matyshevskij P.S.* Dolzhnostnye prestuplenija / P.S. Matyshevskij // Ugolovnyj ko-deks Ukrainy: Nauchno-prakticheskij kommentarij. – K.: Izd-vo «Fita», 1995. – S. 528–548.

3. *Pakutin V.D.* Ugolovno-pravovaja ohrana vod i vozduha ot zagrijaz-nenij / V.D. Pakutin // Soc. zakonnost'. – 1977. – № 6. – S. 40–42.

4. *Jakubovich M.I.* Prestuplenija protiv obshhestvennoj bezopasnosti, obshhestvennogo porjadka i zdorov'ja naselenija / M.I. Jakubovich // Sovetskoe ugovolnoe pravo. Chast' Osobennaja. – M.: Jurid. lit., 1973. – S. 463–523.

5. *Kurinov B.A.* Kommentarij k st. 223 UK RSFSR / B.A. Kurinov // Kommentarij k ugovolnomu kodeksu RSFSR. – M.: Jurid. lit., 1980. – S. 423–424.

6. *Tjzhkova I.M.* Prestuplenija protiv prirodnyh bogatstv / I.M. Tjzhkova // Sovetskoe ugovolnoe pravo. Osobennaja chast'. –M.: Izd-vo MGU, 1982. – S. 253–269.

7. *Ignatov A.N.* Prestuplenija protiv zdorov'ja naselenija / A.N. Ignatov // Kurs sovetskogo ugovolnogo prava. – M.: Nauka, 1971. – T. VI. – S. 428–446.

8. *Kuznecova N.F., Kriger G.A.* Prestuplenija protiv obshhestvennoj bezopasnosti, obshhestvennogo porjadka i zdorov'ja naselenija / N.F. Kuznecova, G.A. Kriger // Sovetskoe ugovolnoe pravo. Osobennaja chast'. – M.: Izd-vo MGU, 1971. – S. 363–405.

9. *Zhevlakov Je.N.* Jekologicheskie prestuplenija i jekologicheskaja prestupnost': Uchebnoe posobie / Je.N. Zhevlakov. – M.: Belye al'vy, 1996. – 96 s.

10. *Lopashenko N.A.* Jekologicheskie prestuplenija: Komentarij k gl. 26 UKRF / N.A. Lopashenko. – SPb.: Izdatel'stvo «Juridicheskij centr Press», 2002. – 802 s.

11. *Vaulina T.I.* Narushenie pravil ohrany nezhivoj prirody / T.I. Vaulina // Ugolovnoe pravo. Osobennaja chast'. Uchebnik dlja vuzov /Otv. red. I.Ja. Kozachenko, Z.A. Neznamova, G.N. Novoselov. – M.: Izdatel'skaja gruppa INFRA M-Norma, 1997. – S. 502–504.

12. *Havrysh S.B.* Komentar do st. 242 KK Ukrainy / S.B. Havrysh // Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Naukovo-praktychnyi komentar / Iu.V. Baulin, V.I. Borysova, S.B. Havrysh ta in.; Za zah. red. V.V. Stashysa, V.Ia. Tatsiia. – K.: Kontsern «Vydavnychiy Dim «In Yure», 2003. – S. 672–675.

13. *Antypov V.I.* Komentar do st. 242 KK Ukrainy / V.I. Antypov // Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy / Za red. S.S. Yatsenka. – K.: ASK, 2002. – S. 539–543.

14. *Pan'ko M.M.* Prestuplenija protiv okružhajushhej sredy / M.M. Pan'ko // Ugolovnyj kodeks Ukrainy. Kommentarij / Pod red. Ju.A. Karmazina i E.L. Strel'cova. – Har'kov: OOO «Odisej», 2001. – S. 496–541.

15. Naukovo-praktychni komentar do Kryminalnogo kodeksu Ukrainy / Pid zah. red. Potebenka M.O., Honcharenka V.H., u 2 ch. – K.: Forum, 2001. – Ch. 2. – 944 s.

16. *Bohomyakov YU.S.* Uholovno-pravovaya okhrana pryrodnykh bohat-stv SSSR / YU.S. Bohomyakov // Avtor dySSERTatsyy kand. jur. nauk. – Sverdlovsk, 1972. – 16 s.

17. *Hrabovskaya N.P.* Prestupleniya protyv obshchestvennoy bezopasnos-ty, obshchestvennogo porjadka y narodnogo zdorovya / N.P. Hrabovskaya // Sovet-skoe uholovnoe pravo. Chast osobennaya. – Kyev: RYO MVD SSSR. – 1986. – S. 527–582.

18. Pro sudovu praktyku u spravakh pro zlochyny ta inshi pravoporushennia pro-ty dovkillia: Postanova Plenumu Verkhovnoho sudu Ukrainy vid 10.12.2004 r. № 17 // Visnyk Verkhovnoho sudu Ukrainy. – 2005. – № 1 (53). – S. 9-12.

19. Jekologicheskij jenciklopedicheskij slovar'. – M.: Izdatel'skij dom «Noosfera», 1999. – 930 s.

20. *Navrockij V.A.* Ugolovnaja otvetstvennost' za zagryznenie vodojomov: Avtoref. dis. kand. jurid. nauk / V.A. Navrockij. – Har'kov, 1982. – 16 s.

21. *Shirokov V.A.* Prestuplenija v oblasti ohrany okružhajushhej sredy: Uchebnoe posobie / V.A. Shirokov. – Habarovsk: Habarovskaja vysshaja shkola MVD SSSR, 1985. – 64 s.

22. *Kovalev M.I.* Ob#ektivnaja storona prestuplenija / M.I. Kovalev // Sovetskoe ugolovnoe pravo: Chast' obshhaja. M.: Jurid. lit., 1977. – S. 144–167.

23. *Zujkov G.G.* K voprosu ob ugolovno-pravovom ponjatii i znachenii sposoba sovershenija prestuplenija / G.G. Zujkov // Trudy VSh MVD SSSR. – M., 1969. – Vyp. 24. – S. 24–45.

24. *Panov N.I.* Sposob sovershenija prestuplenija i ugolovnoj otvetstvennosti / N.I. Panov. – Har'kov: Vishha shkola, 1982. – 161 s.

25. *Dal' V.* Tolkovyj slovar' zhivogo velikorussskogo jazika / V. Dal'. – M.: Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostrannyh i nacional'nyh slovarej, 1956. – T.IV. – 683 s.

26. *Bushuev G.V.* Sposobsovershenija prestuplenija i ego vlijanie na obshhestvennuju opasnost' sodejannogo: Lekcija / G.V. Bushuev. – Omsk: Vysshaja shkola milicii VMD SSSR, 1988. – 24 s.

27. *Matvejchuk V.K.* Ugolovno-pravovaja bor'ba organov vnutrennih del s prestupnym zagryzneniem vodnyh ob#ektov: Uchebnoe posobie / V.K. Matvejchuk. – K.: NII RIO Ukrainskoj akademii vnutrennih del, 1992. – 80 s.

28. *Brajnin Ja.M.* Ugolovnaja otvetstvennost' i ee osnovanie v sovetskom ugolovnom prave / Ja.M. Brajnin. – M.: Jurid. lit., 1963. – C. 75.

29. *Zabroda K.* Do choho pryzvodyt bezdiialnist / K. Zabroda // Silski visti. – 2001. – 11 zhovtnia.

30. *Shirokov V.A.* Prestuplenija v oblasti ohrany okružhajushhej sredy: Uchebnoe posobie / V.A. Shirokov. – Habarovsk: Habarovskaja vysshaja shkola MVD SSSR, 1985. – 64 s.

31. *Mitroshkin K.P., Berljand M.E., Belichenko Ju.P.* i dr. Vodnye resursy / K.P. Mitroshkin, M.E. Berljand, Ju.P. Belichenko // Ohrana prirody: Spravochnik. – M.: Agropromizdat, 1987. – S. 54–123.

32. Sovetskij jenciklopedicheskij slovar'. – M.: Sov. jenciklopedija, 1984. – 1600 s.

33. Pro zatverdzhennia Pravyl okhorony poverkhnevnykh vod vid zabrudnennia zvorotnymy vodamy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29 bereznia 1999 roku

№ 465 (Iz zminamy, vnesenymy zghidno z Postanovoiu KM № 748 (748-2013-p) vid 07.08.2013) // Ofitsiyni visnyk Ukrainy. – № 13. – St. 518.

34. Pro pytnu vodu ta pytne vodopostachannia: Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy vid 18 lystopada 2004 roku № 2196-IV (Iz zminamy vid 12.02.2015, VVR, 2015, № 21, st.133) // Ofitsiyni visnyk Ukrainy. – 2004. – № 50. – St. 3259.

35. Pro zatverdzhennia Poriadku rozroblennia ta zatverdzhennia normatyviv pytnoho vodopostachannia: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25 serpnia 2004 roku № 1107 // Ofitsiyni visnyk Ukrainy. – 2004. – № 34. – St. 2272.

36. Pro zatverdzhennia Derzhavnykh sanitarnykh pravyl i norm “Voda pytna. Hihiienichni vymohy do yakosti vody tsentralizovanoho hospodarsko-pytnoho vodopostachannia”: Nakaz MOZ (Iz zminamy, vnesenymy zghidno z Nakazom Ministerstva okhorony zdorovia № 400 vid 12.05.2010) // Rezhym elektronnoho dostupu : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0136-97>

37. Derzhavni sanitarni pravyla i normy skydannia z suden stichnykh, naftoutrymuiuchykh, balastnykh vod i smittia u vodoimyscha vid 9 lypnia 1997 roku (DSanPIN 199-97) // ZP Ukrainy. – 1997. – № 10. – St. 292.

38. Pro zatverdzhennia Poriadku vedennia derzhavnoho vodnoho kadastru: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 8 kvitnia 1996 roku № 413 // ZP Ukrainy. – 1996. – № 10. – St. 292.

39. *Navrotskyi V.O.* Predmet zlochynnoho zabrudnennia vodoim (st. 228 KK URSS) / *V.O. Navrotskyi* // Radianske pravo. – 1982. – № 3. – S. 64–67.

40. *Smitienko V.M.* Ugolovno-pravovaja ohrana zdorov'ja naselenija v SSSR / *V.M.Smitienko*. – K.: Vishha shkola, 1989. – 243 s.

41. *Petin V.A.* Klassifikacija metodov ochistki proizvodstvennykh stochnykh vod. Mehanicheskaja i himicheskaja ochistka stokov / *V.A. Petin* // Ohrana okruzhajushhej sredi. – K.: Vishha shkola, 1988. – S. 140–147, 418.

42. *Sitnik K.M., Brajon A.V., Gordeckij A.V.* Biosfera. Jekologija. Ohrana prirody / *K.M. Sitnik, A.V. Brajon, A.V. Gordeckij*. – K.: Naukova dumka, 1987. – 534 s.

43. *Jushmanov O.L., Shabanov V.V., Galjamina I.G.* i dr. Kompleksnoe ispol'zovanie i ohrana vodnyh resursov / *O.L. Jushmanov, V.V. Shabanov, I.G. Galjamina*. – M.: Agropromizdat, 1985. – 303 s.

44. *Ozhegov S.I.* Slovar' russkogo jazika / *S.I. Ozhegov*. – M.: Rus. jazyk, 1987. – 750 s.

45. *Pakutin V.D.* Otvetstvennost' za nezakonnuju porubku lesa / *V.D. Pakutin* // Soc. zakonnost'. – 1978. – № 1. – S. 42–44.

46. *Zhevlakov Je.N.* Prestuplenija protiv prirodnyh bogatstv SSSR / *Je.N. Zhevlakov*. – M.: Jurid. lit., 1983. – 80 s.

47. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv na 2008 rik shchodo vdoskonalennia dozvilnoi systemy u sferi hospodarskoi diialnosti: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 09.04.2008 N 576-r (576-2008-r): Elektronnyi dostup: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/576-2008-r>.

48. *Petrov V. V.* Pravovaja ohrana vod / *V.V. Petrov* // Pravovaja ohrana prirody v SSSR. – M.: Jurid. lit., 1976. – S. 155–173.

49. *Petrov V.V.* Pravovaja ohrana prirody v SSSR / *V.V. Petrov*. – M.: Jurid. lit., 1984. – 384 s.

50. Ukrainskaja Sovetskaja jenciklopedija. – K.: Glavnaja redakcija USJe, 1979. – T. 4. – 560 s.

51. *Kondratjuk E.M., Horhota G.I.* Slovník – dovidník z ekologii / *E.M. Kondratjuk, G.I. Horhota*. – K.: Urozhaj, 1987. – 160 s.

52. Kolbasov O.S. Pravovoj rezhim ispol'zovanija i ohrany vod. Prirodnoresursovoe pravo i pravovaja ohrana okružhajushhej sredy / O.S. Kolbasov. – M.: Jurid. lit., 1988. – S. 240–267.
53. Kolotinskaja E.M. Pravovaja ohrana vod v SSSR / E.M. Kolotinskaja / Pravovaja ohrana prirody. – M.: Izd-vo MGU, 1980. – S. 141–158.
54. Mironov G.V. Pravovoj rezhim vod i zemli gosudarstvennogo vod-nogo fonda i ih pravovaja ohrana / G.V. Mironov // Sel'skohozjajstvennoe prirodnoresursovoe zakonodatel'stvo i pravovaja ohrana prirody. – M.: Jurid. lit., 1989. – S. 125–135.
55. Dudorov O.O. Komentar do st. 242 KK Ukrainy / O.O. Dudorov // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy vid 5 sichnia 2001 roku / Za red. Melnyka M.I., Khavroniuka M.I. – K.: Kannon, 2001. – S. 644–648.
56. Dubovik O.L. Jekologicheskoe pravonarushenie: ponjatie i vidy / O.L. Dubovik // Okružhajushhaja sreda pod ohranoj zakona. – M.: Jurid. lit., 1989. – S. 104–177.
57. Grabovskaja N.P. Prestuplenija protiv zdorov'ja naselenija / N.P. Grabovskaja // Kurs sovetskogo ugolovnogo prava. – L.: Izd-vo LGU, 1981. – T. 5. – S. 3–219.
58. Povelicina P.F. Ugolovno-pravovaja ohrana prirody v SSSR / P.F. Povelicina. – M.: Jurid. lit., 1981. – 88 s.
59. Matvejchuk V.K. Narushenie ugolovnogo zakonodatel'stva o raci-onal'nom ispol'zovanii i ohrane zemli / V.K. Matvejchuk // Deponirovana v INION ANSSSR, 1982. – № 37842. – 43 s.
60. Bol'shaja sovetskaja jenciklopedija. – M.: Izd-vo «Jenciklopedija», 1975. – T. 9. – 986 s.
61. Spravochnik po ohrane vodnyh resursov / V. A. L'vov, V.N. Ladyzhenskij, N.K. Kuzin i dr. – K.: Urozhaj, 1989. – 176 s.
62. International Symposium on Trends and Perspectives in Development Science and Technology and their Impact on the Solution of Contemporary Global Problems // Report 7, USSR. – Tallin, 1979. – Jan. 8-12. – P. 1–4.
63. Diario Oficial de 27 de enero de 1984. – P. 80–101.
64. Jozeph Raz. Concept of a Legal System / Raz Jozeph. – Oxford, 1970. – 70 p.
65. Kiss A. Survey of Current Developments in International Environmental Law / A. Kiss. – Morges, 1976. – 49 p.
66. Lehrbuch des Strafrechts der Deutschen Demohratischen Republik. Allgemeine Tell. – Berline, 1957. – 312 s.

Матвійчук В.К. Об'єктивна сторона злочину порушення правил охорони вод: теоретичні і прикладні проблеми

У статті досліджується об'єктивна сторона злочину порушення правил охорони вод і розв'язується ряд теоретичних та прикладних проблем з цього питання. Автор з'ясовує цілу низку термінів і понять, які надають можливість розкрити зовнішній прояв злочину порушення правил охорони вод. У дослідження пропонується низка понять, які розкривають це суспільно небезпечне діяння.

Ключові слова: водні об'єкти, місце, час, знаряддя, джерела, вчинення злочину, охорона, раціональне використання, дія та бездіяльність.

Матвейчук В.К. Объективная сторона преступления нарушение правил охраны вод: теоретические и прикладные проблемы

В статье исследуется объективная сторона преступления нарушение правил охраны вод и решается ряд теоретических и прикладных проблем по этому вопросу.

Автор выясняет целый ряд терминов и понятий, которые дают возможность раскрыть внешнее проявление преступления нарушение правил охраны вод. В работе предлагается ряд понятий, раскрывающих это общественно опасное деяние.

Ключевые слова: водные объекты, место, время, орудия, источники, совершение преступления, охрана, рациональное использование, действие и бездействие.

Matviichuk V. Objective side of the crime of violation of water protection rules: theoretical and applied problems

In the article investigates the objective side of the crime of violation of water protection rules and solves a number of theoretical and applied problems on this issue. The author finds a number of terms and concepts that enable to reveal the outward manifestation of the crime of violation of water protection rules. The paper proposed a number of concepts that reveal this socially dangerous act.

Keywords: Water bodies; Place; Time; Tools; Sources; Commission of crime; Protection; Rational use; Action and inaction.

Стаття надійшла до редакції 12.05.2016.

А.М. Соловйова

*кандидат юридичних наук, доцент,
докторант Класичного приватного університету*

ВАЖЛИВІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ І ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

A. Soloviova

*Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Doctoral student of Classical Private University*

IMPORTANT PROBLEMS OF CRIMINAL LAW PROTECTION OF PROPERTY IN UKRAINE AND SOME FOREIGN COUNTRIES

Formulation of the problem. Globalization of law is defined as “the worldwide progression of transnational legal structures and discourses along the dimensions of extensity, intensity, velocity and impact”. On the same context, the term of global law means “the setting up of the Institute acknowledges the impact of law across national boundaries and the need to deepen inquiry into comparative approaches to law and legal study.” Global law means also that “the law and its practice in a global environment”, or “a multicultural, multinational, and multidisciplinary legal phenomenon finding its roots in international and comparative law and emerging through the international legal practice that was prompted by the globalization of the world economy” [1].

What is “property?” The term is extraordinarily difficult to define. One of America’s foremost property law scholars even asserts that “[t]he question is unanswerable.” The problem arises because the legal meaning of “property” is quite different from the common meaning of the term. The ordinary person defines property as things, while the attorney views property as rights. Most people share an understanding that property means: “things that are owned by persons.” For example, consider the book you are now reading. The book is a “thing.” And if you acquired the book by purchase or gift, you presumably consider it to be “owned” by you. If not, it is probably “owned” by someone else. Under this common usage, the book is “property.” In general, the law defines property as rights among people that concern things. In other words, property consists of a package of legally recognized rights held by one person in relationship to others with respect to something or other object [2].

As said, the — originally factual — notion of possession (factual means possession seen as factual power over a thing), developed into a more complex

notion by accepting the idea that you can possess for another and that you can possess through others. In the classical Roman law and Germanic tradition (including the Anglo-Saxon tradition), the concept of possession starts from the factual (*corpus* or *factum possidendi*) element (a person who possesses for another is also called possessor).

In the modern roman tradition, rather the element of *animus possidendi* (for whom one possesses) is stressed. But all this is rather a question of terminology than of basic differences as to the legal consequences and protection of possession. The modern terminology rather leans again towards the romanistic, but the more far-reaching effects of possession in the germanistic tradition have been adopted, esp. in French and Belgian law. The French (and Belgian) civil code does not follow Savigny's terminology systematically, but it has been interpreted in this way later on (under the influence of Savigny) [3].

In terms of action in the Criminal Code of Ukraine in the new edition from 2001 is still much disputed, conflicting and controversial issues in the science of criminal law and their practical application. In particular, the ongoing debate regarding the form and content of criminal law protection of property in Ukraine and some countries.

Analysis of recent research and publications. The study is based on works of V. Alexandrov, P. Andrushko, N. Bazhanov, P. Levin, G. Tymeyko, E. Rokh, M. Radmanesh and others.

The aim of the article analyze some problems of criminal law protection of property in Ukraine and some foreign countries.

The main results of the study. There are a lot of crimes against property in Criminal Code of Ukraine and other states. All types of criminal offences against property are found in Chapter VI of Criminal Code of Ukraine. Criminal law of Ukraine distinguishes these crimes: theft, robbery, extortion, stealing of power networks, cable communications lines, and related equipment by dismantling or otherwise and others [4].

In Articles 185–198 of the Criminal Code of Ukraine provides accountability for crimes against property of various types. Among the crimes of this system can identify a group of crimes that are committed intentionally by a person convicted of unlawful inversion of another's property for their own benefit or for the benefit of another person. The differences between these crimes are mainly due to different ways of committing a specific crime.

In the United States, the term property crime typically refers to the criminal offenses of burglary, larceny, fraud, embezzlement, forgery, motor vehicle theft, and arson (Inciardi 1998). Other less known property crimes include pick pocketing, counterfeiting, and shoplifting (a type of larceny). Since the range of activities included— in the property crime definition is vast, the term should be viewed as a representation of offenses that describe material-based criminality in society. In other words, the focus is on crimes against property, not persons [5].

The Model Penal Code is not law, but a proposed model, which states can use in developing or revising their statutory codes. The Model Penal Code was published as a "Proposed Official Draft» by the American Law Institute in 1962,

after having undergone thirteen previous revisions and represented the culmination of efforts that had been ongoing since the ALI's inception.

In New York, in the Penal Law reflect property offenses. These offenses span the spectrum according to type of force used, property taken, offender, level of mens rea, etc. The additional articles related to property offenses are: larceny (including extortion), offenses involving computers, welfare fraud, Robbery, other offenses related to theft, forgery and related offenses, offenses involving false written statements, insurance fraud, criminal diversion of prescription medications and prescriptions, frauds on creditors and other frauds [6, p. 26].

Larceny is defined in Article 155 in the Penal Law. Until 1942, New York defined larceny in terms of common law theft: larceny by trespassory taking, trick, embezzlement, or false pretenses. After 1942, the Legislature no longer required that prosecutors prove an underlying theory of larceny (i.e., by trespassory taking, trick embezzlement, or false pretenses).

The Legislature eliminated these distinctions and instead only required the burden to prove the larceny itself regardless of the underlying common law offense.

Criminal law of USA knows burglary. Burglary – often just called breaking and entering – is a crime related to theft. It typically involves someone breaking into a house with intent to commit a crime. To carry out a burglary is to burgle (British English) or burglarize (US English). In Canada, burglary is labeled as “Breaking and Entering” under section 348 of the Criminal Code and is a hybrid offence. The provision of Breaking and Entering consists of “breaking or entering” into or out of a place and either intends to or actually commits an indictable offence.

The state of Massachusetts is somewhat unique in that it does not formally use the term «burglary;» instead, the acts of breaking and entering and any theft that occurs coincident with such entry are treated as separate offenses, with the former being officially denoted «breaking and entering in the nighttime (or daytime, as applicable) with intent to commit a felony (or misdemeanor, as applicable),» and the latter «(grand or petit) larceny from a building,» if any property was indeed stolen. Thus if the perpetrator's intended act after entering the burglarized premises was not a felony, the result can be two different misdemeanor charges rather than a felony count [7].

The Criminal Code of the Republic of Poland responsible for the infringement of the property is set in chapter XXXV, entitled “Crimes against property”[8]. Criminal Code of 1997 defines the term “property benefits”, “property of considerable value” and “property of great value” in the glossary provided by law (Art. 115 §§ 4,5 and 6 of the Criminal Code).

The current Criminal Code of Poland used the term “movable thing.” In the criminal law literature, however, it emphasized that the evaluation of a thing as moving in the criminal law should be based on its physical properties [9].

One of the aims of criminal law is the protection of property. The protection comes in different ways and one of this is through the offence of stealing. The law therefore makes it an offence for you to take a property belonging to another person without the person's consent given freely. The offence of stealing is one that is frowned at in all parts of the world, including Nigeria and constitutes an offence in

all jurisdictions. Apart from being a crime, stealing is an act that is viewed as morally wrong. Thus, both the Criminal Code (CC) and the Penal Code (PC) criminalizes the act of stealing [10].

In the Romanian Criminal Code (1968) The Special Part, the offences against patrimony are to be found in Title III, entitled “Crimes against Patrimony”, structured as follows: Articles: 208-the offence of theft, 209-the offence of aggravated theft, 210-the punishment of theft on complaint, 211-the offence of robbery, 212-the offence of piracy, 213-the offence of embezzlement, 214-the offence of fraudulent management, 215-the offence of fraud, 216-the offence of misappropriation of found property, 217-the offence of destruction, 218-the offence of aggravated destruction, 219-the offence of negligent destruction, 220-the offence of disturbance of possession, 221-the offence of concealment.

The notion of “patrimony” is broader than the notion of “property”, including not only the property, but also all the rights and obligations of economic value [11, p. 39].

In terms of criminal law, “patrimony” term has a different meaning as in civil law. In terms of civil law, the patrimony means all rights and duties of an individual that can have an economical value, that can be measured in money or in other words, all current and future rights and duties of a person [12].

The New Criminal Code of Romania identifies and incriminates several new criminal offenses, answering to a certain extent, the requirements of constantly evolving social needs and values. The following points highlight the main new criminal offences regulated by the New Criminal Code: Crimes against property: breach of trust by defrauding creditors (art. 239); insurance fraud (art. 245); diversion of public tenders (art. 246); financial exploitation of a vulnerable person (art. 247); carrying out financial transactions in a fraudulent manner (art. 250); accepting financial transactions in a fraudulent manner (art. 251) [13].

In Australia, offences relating to property are some of the most complex criminal offences, in large part due to the complex forms and uses of property itself. The common law offence of larceny, which has retained its basic structure since the 1200s, has long been considered by many to have fundamental problems of application to modern circumstances, and these problems were considered so fundamental that in 1968, England and Wales replaced the common law offence with a statutory offence of theft. This revision now forms the basis of property offences in five Australian jurisdictions: the Commonwealth, Victoria, the Australian Capital Territory, South Australia and the Northern Territory [14].

Summary. Thus, an analysis of the criminal legislation of foreign states suggests that the subject of crimes against property recognized not only things in the material sense, but the benefits are not of a material nature: rights, services (utilities, telephone, television, mail, transport and restaurant services and entertainment) documents, information, intellectual property, law requirements and other intangible assets, and the like.

As rightly point modern Polish scientists and current Criminal Code of Poland is not without drawbacks. So, in order to trace the complete system of criminal legal protection of property, it should be noted that some of the crimes

encroaching on property and specified in Chapter XXXV of the Criminal Code, can be attributed to other chapters of the Criminal Code. It is, for example, Art. 290 of the Criminal Code of Poland, which provides for criminal liability for theft as the implementation of cutting down trees in the forest for the purpose of assignment.

Thus, in USA property crime is the illegal taking or damaging of property, including cash and personal belongings. Examples include burglary, theft, robbery, and vandalism. In many instances, the offender acts furtively, and the victim is often not present when the crime occurs. Larceny is the theft or attempted theft of property or cash without using force or illegal entry. An alternate label for this crime is «theft». It is a property crime. Personal larceny is purse snatching and pocket picking. Personal larceny involves the theft or attempted theft of property or cash directly from the victim by stealth but without force or threat of force. It is both a property crime and a personal crime. Robbery is the taking of property or cash directly from a person by force or threat of force. Robbery is both a property crime and a violent crime. Burglary is the unlawful or forcible entry or attempted entry of a structure with the intent to commit an offense therein. This crime usually, but not always, involves theft. It is a property crime. Vandalism is the willful or malicious destroying, defacing, or damaging of property without the consent of the owner.

As a special phenomenon, study of foreign experience has encouraged the flexibility and freedom of movement of people, money and information, ideas and knowledge; it also led, with the help of legal translation, to a decline of the geographical boundaries and achieved desires in resorting to legal or judicial systems of certain countries. For each country to address the shortcomings of its legislation is important to use foreign experience. Thus, a comparative analysis of property crimes can show the presence of some controversy and help for development of logical legal structures of crimes against property.

REFERENCES

1. Deab Morad Yasin. From Legal Translation to Legal Globalization: Globalization of Criminal Laws to Counter Global Crimes / Morad Yasin Deab Al-Refo, Raed S. A. Faqir // Electronic resource: <http://www.ijssh.org/vol6/657-B00010.pdf>.
2. Sprankling John. Understanding property law / John G. Sprankling // Electronic resource: https://urbanforensics.files.wordpress.com/2012/09/sprankling_understandingpropertylaw.pdf.
3. Circulation (acquisition and loss) of possession and of property // Electronic resource: <https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/comprop2.pdf>.
4. Criminal Code of Ukraine // Electronic resource: <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/16257/preview>.
5. Property crime // Electronic resource: <http://www1.udel.edu/soc/tammya/pdfs/Property%20Crime.pdf>.
6. Frank Schmalleger. Criminal Law Today: An Introduction with Capstone Cases. Third Edition. — Pearson Education, Inc. Published by Prentice Hall, 2006. — 43 p.
7. Crimes against property & ownership // Electronic resource: <http://mpr.aub.unimuenchen.de/8600/>.

8. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny. // Electronic resource: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970880553>.

9. Malicka A., Sikora M. Prawnokarna ochrona własności / Anna Malicka, Michał Sikora // Electronic resource: www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/.../0024.pdf.

10. Offences against property // Electronic resource: http://www.nou.edu.ng/uploads/NOUN_OCL/pdf/pdf2/CRIMINAL%20LAW%20%20%20UNEDITED.pdf.

11. Nechita1 Elena Ana, Popescu-Brăila Nicolaie Iancu. The Tactics of Hearings in the Case of Crimes Against Patrimony / Elena Ana Nechita1 & Nicolaie Iancu // Journal of Politics and Law. – Vol. 5, No. 3. – 2012. – P. 39–47.

12. Soloviova A. To the question of criminal-law protection of property under the laws of Romania and Ukraine: a comparative legal aspect / Alina Soloviova // Electronic resource: <http://legal.nam.edu.ua/journal/n-10-2015.pdf>.

13. The criminal code of Romania // Electronic resource: www.selec.org/doc/present_Criminal_Code.doc.

14. Steel Alex. Problematic and Unnecessary? Issues with the Use of the Theft Offence to Protect Intangible Property / Alex Steel // Electronic resource: https://sydney.edu.au/law/slr/slr30_4/Steel.pdf.

Соловійова А.М. Важливі проблеми кримінально-правової охорони власності в Україні і деяких зарубіжних країнах

У статті аналізуються важливі проблеми кримінально-правової охорони власності в Україні та деяких зарубіжних країнах. Досліджуються різні підходи зарубіжних вчених і практиків до вирішення проблем кримінально-правової охорони власності та місце запозичення зарубіжного досвіду при вирішенні таких проблем.

Ключові слова: кримінальне право, злочини проти власності, крадіжка, грабіж.

Соловьева А.Н. Важные проблемы уголовно-правовой охраны собственности в Украине и некоторых зарубежных странах

В статье анализируются важные проблемы уголовно-правовой охраны собственности в Украине и некоторых зарубежных странах. Исследуются различные подходы зарубежных ученых и практиков к решению проблем уголовно-правовой охраны собственности и место заимствования зарубежного опыта при решении таких проблем.

Ключевые слова: уголовное право, преступления против собственности, кража, грабеж.

Soloviova A. Important problems of criminal law protection of property in Ukraine and some foreign countries

The article analyzes some of problems of criminal legal protection of property in Ukraine and some foreign countries. In the article investigate different approaches of foreign scholars and practitioners to address the problems of criminal legal protection of property and place the borrowing of foreign experience in solving such problems.

Keywords: Criminal law; Crimes against property; Theft; Robbery.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2016.

УДК 343: 349,6 (477)

I. Khar

COMMITTER OF CRIMES AGAINST SEXUAL FREEDOM AND SEXUAL INVIOABILITY: PROBLEMS OF THEORY AND PRACTICE

I.O. Xapb

*кандидат юридичних наук, доцент,
заступник завідувача кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»*

СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ І СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Постановка проблеми. Питання, що стосуються суб'єкта злочину проти статевої свободи і статевої недоторканості мають важливе значення для теорії кримінального права та правозастосовної практики, є складними і потребують подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, що стосуються суб'єкта злочину, передбаченого стст. 152–156 КК України, на фрагментарно-му рівні розглядали такі вчені, як П.П. Осіпов, Н.А. Озонова, Д.П. Москаль, В. Натансон, О.Ю. Михайлова, М.Ж. Машабієв, А.С. Лукаш та інші. Ці питання до цього часу не отримали свого належного дослідження.

Мета статті полягає у дослідженні суб'єкта злочину, передбаченого стст. 152–156 КК України.

Основні результати дослідження. Проблема суб'єкта злочину має певну теоретичну розробку в кримінально-правовій науці [1, с. 137-147; 2, с. 23–28; 3, с. 8; 4, с. 58; 5, с. 20; 6, с. 3–4; 7, с. 1–260; 8, с. 30; 9, с. 1–318; 10, с. 1–36; 11, с. 133; 12, с. 82–84; 13, с. 130–141; 14, с. 232; 15, с. 1–104; 16, с. 1–189]. Суб'єктом злочину кримінальне право визнає фізичну осудну особу (людину), яка досягла до моменту вчинення злочину певного віку, що вимовно вчинила суспільно небезпечне діяння, заборонене кримінальним законом, і здатна понести за нього кримінальну відповідальність [17, с. 348]. Необхідно зазначити, що вперше в КК України 2001 р. у ч. 1 ст. 18 дається законодавче визначення суб'єкта злочину: «Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього Кодексу, може настати кримінальна відповідальність» [18], а також сформульоване визначення спеціального суб'єкта – ч. 2 ст. 18 КК України: «Спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може настати кримі-

нальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа» [18]. Відсутність будь-якої з ознак загального, а для спеціального – ознак спеціального суб'єкта злочину виключає склад конкретного злочинного діяння й застосування до особи покарання. Ці вимоги стосуються і злочинів, передбачених стст. 152–156 КК України. Така значущість суб'єктів злочину потребує значної уваги до їх дослідження й, зокрема, до класифікації суб'єктів.

Аналіз юридичної, філософської, медичної і психологічної літератури окреслив основні теоретичні й методологічні проблеми вчення про суб'єкт злочину в науці кримінального права. З дослідження цієї літератури видно, що під методологією розуміють насамперед вчення щодо принципів побудови, форм і способів науково-пізнавальної діяльності, вчення про структуру, логічної організації, а також щодо методів і засобів цієї діяльності [19, с. 164]. Виходячи із зазначеного, слід погодитися з думкою В.Г. Павлова, що методологія дає змогу представити вчення про суб'єкт злочину взагалі, а також, на нашу думку, про суб'єкт досліджуваного злочину з історико-філософських, правових і теоретичних позицій, допомагає визначити найбільш перспективні напрями цього вчення, глибше пізнати логіку існуючих проблем, виявити й закріпити важливі пріоритети в їх дослідженні [9, с. 12]. Зважаючи на вищезазначене, ми переконані, що у пропонованому дослідженні потрібно зупинитися на деяких теоретичних і методологічних положеннях суб'єкта злочину. Крім того, досконале вирішення проблеми суб'єкта злочинів, передбачених стст. 152–156 КК України, неможливе без осмислення теоретичних і методологічних проблем дослідження суб'єкта злочину та дискусійних питань вчення про суб'єкт злочину.

Термін «методологія» в літературі в широкому розумінні використовується як філософське вчення про методи пізнання [20, с. 365–367]. У вузькому розумінні під методологією розуміють сукупність пізнавальних засобів, розроблених на основі принципів всезагальної методології, що мають методологічне значення в конкретній сфері пізнання і практики [21, с. 13–14]. Крім того, під методологією розуміють систему принципів наукового дослідження, оскільки методологія визначає, якою мірою зібрані факти можуть слугувати й відповідати об'єктивному знанню [22, с. 24].

Маючи достатньо аргументовані визначення та підходи і провівши аналіз юридичної, філософської, медичної і психологічної літератури, окреслимо основні теоретичні й методологічні проблеми вчення про суб'єкт злочину в науці кримінального права, а також ті, що стосуються і суб'єкта злочинів, передбачених стст. 152–156 КК України.

Виходячи з викладеного, слід констатувати той факт, що формування цілого ряду методологічних основ вчення про суб'єкт злочину пов'язане з теоріями і правовими поглядами І. Канта, Г.В.Ф. Гегеля, Л. Фейєрбаха, І.Г. Фіхте та інших дослідників права, які мали великий вплив на розвиток правової думки в Україні. Так, у філософії І. Канта інтерес викликає осмислення злочину і особи, що його вчинила; переконання, що злочин вчиняється за бажанням людини (за рішенням її волі); що суб'єкт злочину (як фізична особа) володіє свободою волі [23, с. 120–137]. Натомість за кримінально-правовою

теорією Г.В.Ф. Гегеля, злочинець – не просто об'єкт каральної влади держави, а суб'єкт права; воля і мислення являють собою щось єдине, оскільки воля не що інше, як мислення, яке перетворює себе в наявне буття і при цьому наявність волі є загальною умовою інкримінування; осудність як властивість особи, що вчинила злочин, свідчить про те, що суб'єкт, як мисляча істота, знав і хотів діяти певним чином [24, с. 89–165]. Л. Фейєрбах вважав, що злочин вчиняється не з чуттєвих спонукань, а зі свавілля вільної волі (як дія вільної волі злочинця) [25, с. 16–30]. І.Г. Фіхте наполягав на тому, що злочин залежить від свободи волі людини [26, с. 165].

З дослідженнями А.А. Піонтковського про те, що кримінально-правові погляди І. Канта на проблему суб'єкта злочину були ідеалістичними, слід погодитися, натомість це ж питання розглядалося Г.В.Ф. Гегелем по суті у сфері абстрактного права, а погляди Л. Фейєрбаха були антиісторичними, тобто мали методологію критичної філософії [26, с. 17].

Багато питань, у тому числі й тих, що стосуються суб'єкта злочину і відображені у філософії І. Канта, Г.В.Ф. Гегеля, І.Г. Фіхте, в подальшому розроблялися і досліджувалися різними правовими школами. Так, найвидатнішими теоретиками класичної школи кримінального права, що виникла в Європі у другій половині XVIII ст. – початку XIX ст., разом із Л. Фейєрбахом були К. Біндінг (Німеччина), Н. Россі, О. Гарро (Франція). В Україні такий напрям виник у XIX–XX ст., і очолив його професор А.Ф. Кістяковський. У Росії представниками цього напрямку були М.С. Таганцев, Н.Д. Сергієвський. Ця школа кримінального права базувалася на метафізичній ніким і нічим не зумовленій свободі волі особи і відсутності кримінальної відповідальності неосудних. Протилежних поглядів дотримувалися представники антропологічної школи кримінального права, що виникла в кінці XIX ст. (засновники: Ч. Ломброзо, Р. Гарофало, Е. Феррі та ін.). Спираючись на методологію вульгарного матеріалізму і позитивізму, заперечуючи повністю вольову діяльність, вони виробили вчення про злочинну людину. Іншими словами, представники антропологічної школи кримінального права стверджували, що злочини вчиняються незалежно від суспільних умов і, як правило, природженими злочинцями. Представники соціологічної школи кримінального права (кінець XIX ст. – початок XX ст.) А. Прінс, І.Я. Фойніцький та інші виступили проти визнання свободи волі злочинця, наполягаючи, що його дії зумовлені соціальними факторами злочинності [27, с. 30]. По суті, вони заперечували інститути кримінального права, вчення про склад злочину, не проводили різниці між поняттями: «осудність» і «неосудність». Злочинне діяння розглядалося як вчинок розумної людини. Методологією цієї школи були філософія прагматизму і позитивізму. Представники соціологічної школи кримінального права вважали, що будь-який злочин вчиняється фізичною особою (людиною).

Якщо розглядати проблеми дослідження суб'єкта злочину з позиції методології теоретичних концепцій в українському і російському кримінальному праві, то, незважаючи на різне ставлення дореволюційних вітчизняних криміналістів до філософських і кримінально-правових теорій, у більшості

своїй вони були єдині в тому, що суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа, і виступали проти кримінальної відповідальності юридичних осіб.

Проблема осудності і неосудності особи, яка вчинила злочин, є однією з основних у теорії кримінального права щодо суб'єкта злочину, і вирішувалася ця проблема представниками різних шкіл по-різному. Що ж стосується віку суб'єкта як однієї з головних його ознак, то дослідження зводилося до різних класифікацій злочинних елементів або до розгляду їх вікових особливостей з позиції особистісних особливостей злочинця. Звичайно, вивчення свободи волі, осудності, неосудності та інших питань, що пов'язані з поведінкою людини в суспільстві, неможливо обґрунтувати і вирішити поза проблемою суб'єкта злочину, з якою тісно пов'язані різні інститути кримінального права [28, с. 115; 9, с. 17–18].

В історичному аспекті, на нашу думку, інтерес становить методологічний і теоретичний аналіз суб'єкта злочину в кримінальному праві і кримінальному законодавстві в радянський період розвитку СРСР та його складової – Української РСР. Так, правильно вважає Ю.А. Красіков, що після жовтневого перевороту доктрина соціалістичного права увібрала в себе реакційні положення соціологічної школи права, перекутивши багато в чому класичний напрям [28, с. 35]. У перші роки існування радянської держави увага до вивчення суб'єкта злочину юристами майже не приділялася. Це пояснюється тим, що кримінальне законодавство потребувало кардинальних змін [9, с. 18]. У цей період наука кримінального права з нових методологічних позицій стала вирішувати завдання з переосмислення кримінально-правових теорій, у тому числі й тих, що стосуються суб'єкта злочину.

У радянській період значний внесок у розвиток теорії і методології з проблем суб'єкта злочину зробили Я.М. Брайнін, В.С. Орлов, А.А. Піонтковський, А.М. Трайнін, І.І. Карпець, В.М. Кудрявцев, Н.Ф. Кузнецова, Н.С. Лейкіна, Р.І. Міхеєв, В.Л. Тацій, С.С. Яценко, П.С. Матишевський, О.Я. Светлов та інші. Але у зв'язку з відсутністю в теорії кримінального права послідовного, стрункого вчення про суб'єкт злочину, вченими допускалися методологічні помилки в характеристиці його ознак. Традиційно суб'єкт злочину характеризувався у вигляді одного з елементів складу злочину [9, с. 18]. На думку О.Ф. Шишова, у підручнику з кримінального права 1938 р. була допущена ще одна методологічна помилка, яка полягала в тому, що соціальна суть інституту вини розглядалася в розділі «Суб'єкт злочину» [27, с. 87].

Загальноновизнаною думкою є та, що висвітлення питань методології в кримінально-правових дослідженнях і літературі цього ж напрямку щодо суб'єкта злочину обмежувалося лише вказівкою авторів на діалектичний матеріалізм як всезагальний метод наукового пізнання, а приватно-наукові методи залишалися поза увагою і потребували дослідження.

Важливе значення для розуміння теоретичних і методологічних проблем поняття «суб'єкт злочину» мало дослідження радянськими та сучасними фахівцями в галузі кримінального права філософського поняття свободи волі в її матеріалістичному розумінні, а також таких ознак суб'єкта злочину, як вік, осудність і неосудність.

У науці кримінального права, як зазначалося раніше, склад злочину є необхідною і достатньою підставою притягнення осудної особи, що вчинила злочин, з урахуванням встановленого законом віку до кримінальної відповідальності. Структурну основу складу злочину становлять: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт і суб'єктивна сторона [29, с. 162]. Водночас А.М. Трайнін наполягав на тому, що суб'єкт злочину не може розглядатися в системі елементів складу злочину, оскільки людина не є елементом вчиненого нею злочинного діяння [30, с. 191]. Позиція А.М. Трайніна не здобула широкого визнання серед теоретиків кримінального права. Оспорювалося в теорії кримінального права і твердження, що осудність і вік суб'єкта злочину не можна розглядати як ознаки, що належать до складу злочину (А.Н. Трайнін, Б.С. Нікіфоров та ін.). На переконання Н.С. Лейкіної, включення осудності і віку до основних ознак суб'єкта не є перетворенням злочинця в елемент вчиненого ним злочинного діяння, а є можливістю спробувати дати більш об'єктивну і всебічну характеристику конкретного складу злочину [31, с. 229–234]. Проте, на думку В.Г. Павлова, з якою слід погодитися, така позиція Н.С. Лейкіної є сумнівною [9, с. 19].

Важливою теоретичною основою в дослідженні суб'єкта злочину є вік, встановлений у законі, як обставина, що визначає настання кримінальної відповідальності за вчинене. Вік як ознака суб'єкта злочину глибоко вченими практично не вивчена. Складність цієї проблеми полягає в тому, що вона пов'язана не тільки з природними, біологічними, але й із соціально-психологічними властивостями людини, які мають враховуватися законодавцем при встановленні вікових меж для притягнення до кримінальної відповідальності. На певних історичних етапах вік, з якого наставала кримінальна відповідальність, встановлювався законодавцем по-різному. Досить низькі межі настання кримінальної відповідальності зберігалися тривалий час.

Загальна кримінальна відповідальність, згідно з чинним КК України, настає з 16 років, хоча на практиці і в теорії кримінального права це питання вирішується неоднозначно. Справа в тому, що деякі злочини, не обумовлені в законі, кримінальна відповідальність може наставати з 18 років або з 25 років. Це положення реалізується, коли мова йде про спеціальний суб'єкт злочину. У зв'язку з цим виникає необхідність навести в кримінальному законі конкретний перелік норм, що передбачають настання кримінальної відповідальності з 18 або з 25 років. Від віку, на нашу думку, залежить і структура складу злочину.

Одним із аспектів дослідження суб'єкта в теорії кримінального права є його осудність, тобто такий психічний стан, коли особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними [17, с. 204].

Важливим аспектом дослідження суб'єкта злочину і, зокрема, суб'єкта злочинів, передбачених стст. 152-156 КК України, є вивчення такого складного питання в науці кримінального права і кримінології, як співвідношення понять «суб'єкт злочину» і «особистість злочинця», які іноді ототожнюються. Методологічною основою дослідження цієї проблеми є як поглиблене вивчення самого злочинного діяння на різних етапах розвитку нашої держави, так і

вдосконалення кримінального законодавства з метою збільшення ефективної боротьби зі злочинністю, у тому числі із злочинами проти статевої свободи та статевої недоторканості. Поняття «суб'єкт злочину» і «особистість злочинця» хоча й близькі, але не збігаються.

Крім того, вони мають різний обсяг, а саме: поняття «суб'єкт злочину» вужче, ніж поняття «особистість злочинця» [9, с. 23]. Поняття «суб'єкт злочину» ґрунтується на конкретних положеннях, сформульованих у кримінальному законі, і виходить із методологічних передумов філософських і кримінально-правових теорій [9, с. 23]. «Суб'єкт злочину» – це термін кримінально-правовий, який скоріше визначає юридичну характеристику особи, що вчинила злочин, і відрізняється від кримінологічного поняття «особистість злочинця» [9, с. 23]. Натомість «особистість злочинця» як більш об'ємне поняття, розкривається через соціальну суть особи, а також через складний комплекс ознак, властивостей, зв'язків, відносин, моральний і духовний світ, взятих у взаємодії з індивідуальними особливостями і життєвими фактами, що лежать в основі злочинної поведінки [9, с. 23].

Крім того, стосовно суб'єкта злочину також існує проблема класифікації. Адже, як відомо, в юридичній літературі існують різні погляди на класифікацію суб'єктів злочину. Деякі автори стверджують, що ними можуть бути як приватні, так і службові особи [32, с. 36; 33, с. 522; 13, с. 131–141]. Інші вважають, що суб'єктами злочинів можуть бути будь-які особи [34, с. 9; 35, с. 22]. Існує думка, що суб'єктом злочину можуть бути як громадяни, так і службові особи [36, с. 42]. У теорії кримінального права суб'єкти злочинів також класифікуються на загальний і спеціальний [37, с. 830–899; 11, с. 120].

Така суперечлива класифікація суб'єктів злочину, їх тлумачення в науці кримінального права та судовій практиці не може надати допомоги судам і правоохоронним органам у справі боротьби зі злочинними проявами. Положення, що склалося, зумовлює необхідність більш поглибленого дослідження суб'єкта злочину і, зокрема, суб'єкта злочину проти статевої свободи та статевої недоторканості.

З цією метою насамперед звернемося до термінології, що використовується авторами для позначення суб'єкта конкретного злочинного діяння. Так, В.В. Сташис, В.Л. Тацій, А.А. Піонтковський, В.А. Широков, Г. Вольфман, Б.М. Леонтьев, С.Б. Гавриш та інші при визначенні суб'єкта злочину використовують термін «приватна особа». Автор статті підтримує позицію В.К. Матвійчука, що поняття «приватна особа» не зовсім точно відображає той зміст, який названі автори йому намагаються надати [38, с. 70], Перш ніж зробити спробу пояснити свою точку зору про це поняття, слід відзначити, що в кримінальному праві зміст терміна «приватна особа» до цього часу не був розроблений. Ним автори існуючих підручників з кримінального права, курсів кримінального права, монографічної літератури, навчальних посібників і статей називають суб'єктів складів злочинів, передбачених Особливою частиною Кримінального кодексу України та кримінальних кодексів близького зарубіжжя. При цьому не дають пояснення, на відміну від поняття «службова особа», якими ж ознаками повинна володіти приватна особа. Разом з тим, розробка

ознак приватної особи має не тільки теоретичне, але й істотне практичне значення, на чому акцентував увагу В.К. Матвійчук [38, с. 70], тому ми спробуємо аргументувати цю позицію при визначенні суб'єктів злочинів, передбачених стст. 152–156 КК України. Щоб отримати з цього питання більш або менш вичерпну відповідь, важливо дійсно дати тлумачення терміна «приватна особа», з'ясувати, який зміст в нього вкладається, і що власне під ним треба розуміти, як його треба аргументувати. Згідно зі «Словарем русского языка» С. Ожегова, слово «частый, – ое» означає «являющийся отдельной частью чего-либо, не общий, не типичный. Личный, не общественный, не государственный» [39, с. 717]. Близьке за значенням, хоча й вужче тлумачення терміна «приватний» пропонує «Толковый словарь русского языка» В. Даля: «частный, особенный, личный, ...; противополож. общий, общественный, ..., казенный, служебный» [40]. Дещо схоже розуміння дається терміну «приватний» у Великому тлумачному словнику сучасної української мови: «Який належить окремій особі (особам); не державний, не суспільний. Який стосується окремої особи (осіб) особистий // перев., у сполуч. зі сл. Життя. Не пов'язаний зі службовою або суспільною діяльністю. Який не має офіційного значення...виконується поза державною службовою...який не перебував на державній службі...Приватним способом: а) неофіційно; б) для окремої особи або поза державною службою...» [41, с. 926].

З існуючих тлумачень терміна «приватна», що є в словниках, звичайно ще не можна визначити ознаки приватної особи. Для реалізації цієї мети необхідно додатково скористатись тими положеннями, що є в чинному кримінальному законодавстві (ст. 364 КК України), як це робить В.К. Матвійчук у своїх працях, а саме: ознаками службової особи, а також ознаками неслужбової особи, що даються в юридичній літературі. Порівнюючи вказані ознаки й правові, що є на практиці, які належать як до службової особи, так і до неслужбової, використовуючи для пояснення тлумачення терміна «приватна», що дається у словниках, спробуємо визначити ознаки суб'єкта приватної особи як суб'єкта злочинів, передбачених стст. 152–156 КК України.

Найбільш прийнятими, на наш погляд, є визначення і обґрунтування ознак суб'єкту злочину через діяльність і функції суб'єкта [38, с. 70–71], тобто функціональну діяльність такої особи. Зазначена позиція В.К. Матвійчука потребує лише певного уточнення, яке повинно мати таке наповнення: «крім діяльності і функцій суб'єкта (функціональної діяльності такої особи) ще необхідно в зазначеній динаміці врахування і відповідного статусу суб'єкта». Щодо службових осіб, які дають вказівку на вчинення злочину або які його вчиняють особисто, то їх діяльність, згідно зі ст. 364 КК України, стосується здійснення постійно чи тимчасово функцій представників влади, а також того, що вони обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях, незалежно від форми власності, посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням [18]. Суть однієї функції, як це зрозуміло, виражається в безпосередньому управлінні людьми, виробничими, виховними, організаційними або технологічними процесами

[42, с. 30–31; 43, с. 62–63; 44, с. 491–495]. Друга – охоплює коло обов'язків, пов'язаних з розпорядженням і управлінням державним, колективним або приватним майном, засобами виробництва та ін. [43, с. 62–63; 44, с. 495].

У частини суб'єктів, як свідчить це дослідження, функції та статус службової особи відсутні. Ми вважаємо, що неможливо дати всебічне і об'єктивне визначення суб'єктів досліджуваних складів злочину (в частині, що стосується неслужбової особи) без розкриття змісту виробничих і професійних функцій, а також статусу такої особи, які такий суб'єкт виконує під час вчинення злочину. Ними є: 1) виробничі функції, у процесі яких відбувається процес виробництва; 2) професійні функції – відносно постійний вид трудової діяльності, яка передбачає певну сукупність теоретичних знань, практичного досвіду і трудових навичок; 3) коло обов'язків такого працівника регламентується трудовим договором, контрактом, службовою інструкцією або іншими нормативно-відомчими актами [43, с. 62–63]. Цю точку зору В.К. Матвійчука, якої ми дотримуємося, необхідно ще доповнити ознакою статусу: «працівник не має статусу службової особи і повноважень державно-владних». Більш детальне вивчення їх змісту не входить до предмета цього дослідження. Проте відзначимо, що в кожному конкретному випадку вчинення злочинів, передбачених стст. 152–156 КК України, правоохоронні органи та суд у своїй діяльності мають встановлювати як статус суб'єкта злочину, так і функціональні обов'язки такої особи з тією метою, щоб не допустити ототожнення державно-владного статусу і функцій службової особи з відсутністю такого статусу в поєднанні з функціями виробничо-професійного характеру, а також зазначити і виявити відсутність вищезазначених функцій і статусу, коли мова йде про суб'єктів злочинів, передбачених стст. 152–156 КК України, тобто коли ці злочини, вчиняються приватною особою.

Як передбачалося вище, розглядаючи в динаміці дії службової і неслужбової особи, а також правові наслідки їх діянь, ми можемо розпочати аналіз ознак приватної особи як можливих суб'єктів злочинів, передбачених стст. 152–156 КК України. Приватна особа, як показує вивчення нами кримінальних справ за 2005–2015 рр., досліджуваних вище злочинів, вчиняла їх у відриві з вищезазначеними функціями службової і неслужбової особи, тобто не у зв'язку з роботою, що виконувалась, або зі службовими повноваженнями чи професійними функціями, або зі службовим становищем. Ми приєднуємось до думки В.К. Матвійчука, що така особа вчиняє злочин за своєю особистою ініціативою, у своїх приватних інтересах [45, с. 63], але доповнивши цю думку таким змістом: «Така особа вчиняє злочин поза функціями і статусом службової та неслужбової осіб, діючи як приватна особа не в інтересах суспільства».

Ми згодні з позицією В.К. Матвійчука, що поняття «приватна особа» і «службова особа» належать до різних систем відліку і їх (ці поняття) не можна порівнювати і протиставляти, а тому методологічно правильним буде, якщо конкретні системи розглядаються в конкретних умовах (тобто в системі досліджуваних суспільних відносин) [42, с. 63], а саме: які охороняються стст. 152–156 КК України. Отже, повнота поняття «суб'єкт злочину» виявляється в тому,

що воно повинно мати повноту обсягу цього поняття (тобто має бути відсутня пустота, відсутність наповнення цього поняття). З цього приводу слід погодитися з позицією В.К. Матвійчука і положеннями формальної логіки, що при діянні певного поняття, а саме: «суб'єкт злочину», сума обсягів понять-дільників: «службова», «неслужбова» і «приватна» особа має бути дорівнювати обсягу поняття, що ділиться [42, с. 64]. Таким чином, можна дати визначення приватної особи як суб'єкта злочину: це фізична осудна особа, якій виповнився до моменту вчинення злочину вік кримінальної відповідальності, яка вчиняє злочин, не маючи функції та статусу службової особи, не перебуває в трудових відносинах, діє як приватна особа не в інтересах суспільно корисної діяльності.

Виходячи з означеного вище, не можна погодитися з С.Б. Гавришем щодо заперечення ним виділення такого суб'єкта злочину, як приватна особа, і ототожнення ним приватної особи та неслужбової, де він прямо зазначає, що «приватна особа і є неслужбовою» [46, с. 48]. Таке положення навіть мало законодавче оформлення в ст. 155-2 КК УРСР 1960 року. Зазначене має бути враховане і в чинному законодавстві, адже посягання на відносини, що забезпечують умови з охорони статевої свободи та статевої недоторканості неслужбовою або службовою особами, що пов'язане з їх функціями і становищем, свідчить про більшу суспільну небезпечність їх діяння, ніж того, яке вчинила приватна особа. Щодо положень, на яких наполягає С.Б. Гавриш, зазначаючи, що громадянин України чи особа без громадянства й іноземний громадянин не є приватними особами, а представляються як спеціальні суб'єкти [46, с. 48], то з ними не можна погодитися, оскільки вони стають спеціальними суб'єктами лише в конкретних передбачених законом випадках, як такі, а не взагалі.

Отже, ми дослідили ознаки приватної, неслужбової і службової особи та спробували довести до несуперечності поняття «суб'єкт злочину».

Деяко іншою термінологією користуються при визначенні суб'єкта злочину В. Пакутін і П. Повеліцина. Так, для позначення можливих суб'єктів конкретного злочину ними використовується поняття «громадяни» разом зі службовими особами [47, с. 28; 48, с. 11]. Нам здається, що правильну позицію в цьому питанні займає В.К. Матвійчук, який зазначає, що «використання терміна «громадяни» в поєднанні зі службовими особами як складовими суб'єкта злочину є неправомірним» [43, с. 63]. Дійсно, таке поєднання можливих суб'єктів окремого складу злочину приводять до певної логічної помилки, тобто невідповідності членів поділу і їх пересіченню, перетину [43, с. 63], і, на нашу думку, призводить до повного відторгнення їх один від одного, адже очевидно, що службові особи є також громадянами. Крім того, при такому поєднанні вбачається і друга логічна помилка – неповнота поділу [43, с. 63], що є істотною методологічною помилкою. Автори, виходячи з механізму логіки мислення, використовуючи поняття «громадяни», не включають як можливих суб'єктів злочину осіб без громадянства, іноземних громадян, неслужбових і приватних осіб. Це ще раз підтверджує нашу позицію щодо суб'єкта злочину.

Цікавий типовий підхід до визначення суб'єкта окремого злочину пропонує А. Писарев [34, с. 10], який для його позначення використовує поняття «будь-які особи». Ми, так само, як і В.К. Матвійчук, вважаємо, що таке позна-

чення суб'єкта надто загальне порівняно з переліченими і не має достатнього рівня конкретизації, необхідного для правоохоронних органів, тому що у вирок суду таке формулювання неприпустиме. Дійсно, вирішуючи питання про кваліфікацію окремого злочину, орган дізнання, досудового слідства чи суд можуть надто широко розуміти можливий суб'єкт злочину, що призведе до порушення законності. Під таким можна розуміти фізичну чи юридичну особу, а також таку, яка на момент вчинення злочину досягла 16-річного віку і якій не виповнилось 16 років (як приватна, так і неслужбова особа, а також слушно, що й службова особа). Така невизначеність у змісті суб'єкта не може сприяти правильному встановленню суб'єкта конкретного злочину, у тому числі й злочинів, передбачених стст. 152–156 КК України. Крім того, це прямо суперечить предмету доказування (ст. 64 КПК України) за кожним кримінальним провадженням.

Поділ суб'єктів на загальний і спеціальний, як правильно зазначає С.Б. Гавриш, дійсно не є достатнім, бо не відображає соціального і правового статусу суб'єкта [46, с. 484]. Насправді це так, оскільки цей термін є певною абстракцією, що позбавлена соціального змісту, тобто реальності суб'єкта як такого.

Зазначена вище термінологія щодо класифікації суб'єктів злочинів доповнилася пропозицією С.Б. Гавриша, який все-таки майже погодився з визначенням приватної особи, запропонованого В.К. Матвійчуком, але вже в певній своїй інтерпретації, у якій він називає ще й окремі позначення суб'єкта злочину: «Під приватними, як свідчить аналіз кримінально-правових норм, розуміються такі, котрих не можна визнати службовими особами при вчиненні конкретного злочину...» [46, с. 481–483].

Слід зауважити, що це вже крок у дослідженні приватної особи, а не категоричне заперечення, але цей крок не називає ознаки приватної особи, а використання термінів «звичайні злочинці», «випадкові злочинці» більше може свідчити про їх кримінологічні характеристики. Водночас використання чи невикористання своїх фахових навичок або знань не робить суб'єкта приватною, службовою чи неслужбовою особою.

Вважаємо, що теоретичне вирішення питання про суб'єкт злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості повинно насамперед слугувати практиці боротьби з такою злочинністю. Розробки в науці кримінального права можуть бути сприйняті практикою лише в тому випадку, якщо достатньою мірою конкретизовані і базуються на реальних умовах життя суспільства, мають правові та соціальні основи, які піддаються оцінці кримінальним законом.

Таким чином, маючи основні методологічні й теоретичні положення щодо суб'єкта злочинів і, зокрема, щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, проведемо дослідження злочинів, передбачених стст. 152–156 КК України.

Кримінальна відповідальність настає тільки за наявності особи, яка вчинила конкретне суспільно небезпечне посягання [29, с. 217]. У науці кримінального права та нормах КК України така особа називається суб'єктом зло-

чину. У кримінально-правовій теорії суб'єкт злочину – це «особа, яка вчинила злочин і має сукупність ознак (властивостей), зазначених у кримінальному законі» [49, с. 41]. Отже, суб'єкт злочину має три основні ознаки: 1) фізична особа; 2) осудність; 3) вік, з якого відповідно до КК України може настати кримінальна відповідальність [50, с. 106]. У цьому контексті, як зауважив А.Г. Кальман, при призначенні покарання, відстрочці виконання вироку, звільненні від кримінальної відповідальності та покарання суд зобов'язаний врахувати «особу винного» [51, с. 101–104].

Розглянемо суб'єкти цих злочинів окремо стосовно кожної із стст. 152–156 КК України.

Стаття 152. Зґвалтування. Стосовно суб'єкта злочину, передбаченого цією статтею, існують такі судження: 1) В.І. Борисов і Л.В. Дорош заявляють, що суб'єкт зґвалтування, а саме: безпосереднім фізичним виконавцем злочину може бути будь-яка осудна особа (як чоловік, так і жінка) протилежної з потерпілою особою статі, що досягла 14-річного віку [52, с. 126]. При вчиненні зґвалтування групою осіб виконавцями є особи, які досягли 14 років [52, с. 125]; 2) О.О. Дудоров стверджує, що суб'єктом цього злочину є осудна особа чоловічої або жіночої статі, яка досягла 14-річного віку (при цьому стать безпосереднього виконавця злочину має бути протилежною статі потерпілої особи. Винятком із правил про статеvu належність винного у зґвалтуванні є вчинення цього злочину гермафродитом – людиною з ознаками чоловічої та жіночої статі) [53, с. 369]. Співвиконавцем злочину, учасником групового зґвалтування може бути особа, яка фізіологічно неспроможна вчинити природний статевий акт, а також особа однакової статі з потерпілим [53, с. 369]; 3) Ю.В. Александров наполягає на тому, що суб'єктом цього злочину може бути особа чоловічої чи жіночої статі, яка досягла 14-річного віку [54, с. 314]; 4) О.А. Чуваков, Д.І. Крупко наполягають на тому, що суб'єкт цього злочину – особи чоловічої і жіночої статі, які досягли 14-річного віку (співучасником злочину може бути також і особа протилежної статі, якщо вона тільки сприяла у застосуванні насилля у відношенні потерпілої або потерпілого) [55, с. 337]; 5) Е.М. Кісілюк упевнений, що суб'єктом зґвалтування може бути будь-яка фізична осудна особа протилежної з потерпілою особою статі (як чоловік, так і жінка), яка досягла 14-річного віку (виконавцем – співвиконавцем, опосередкованим виконавцем злочину визнається і той, хто, наприклад, застосовує до потерпілої особи фізичне насильство з метою примусити її вступити у статеві зносини з безпосереднім насильником) [55, с. 337]; 6) Д.П. Москаль зазначає, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 152 КК України, є фізична осудна особа з 14-річного віку, при цьому стать безпосереднього виконавця злочину обов'язково має бути протилежна до статі потерпілої особи (тобто, якщо суб'єкт злочину – безпосередній виконавець – чоловік, то потерпіла особа – жінка; навпаки, якщо суб'єкт злочину – безпосередній виконавець – жінка, то потерпіла особа – чоловік) [57, с. 125–126]; 7) Л.А. Андреева зазначає, що суб'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 131 КК РФ, є фізична осудна особа, яка досягла віку 14 років (тобто тільки особа чоловічої статі), а співвиконавцем може виступати й жінка [57, с. 70–71].

Аналіз існуючих точок зору надає нам можливість виокремити те позитивне, що допоможе належним чином з'ясувати суб'єкта злочину, передбаченого ст. 152 КК України: 1) що це фізична осудна особа, якій до моменту вчинення злочину виповнилося 14 років; 2) що безпосереднім фізичним виконавцем злочину може бути будь-яка осудна особа (як чоловічої, так і жіночої статі), протилежної з потерпілою особою статі; 3) виконавцем злочину може бути особа однієї і тієї ж статі з потерпілою, якщо вона використовує для вчинення статевих актів неосудну особу, протилежної з потерпілою особою статі (посереднє виконавство).

Перше позитивне положення підтверджується (вік за ч. 2 ст. 22 КК України), ч. 1 ст. 19 КК України та ч.1 ст. 18 КК України [18]. Друге позитивне положення підтверджується як у науці кримінального права, так і з буквального тлумачення ч.1 ст. 152 КК України, яка не акцентує увагу на статі особи гвалтівника. Третє положення підтверджується тим, що зміст посереднього виконавства полягає в тому, що виконавець особисто не виконує дій, що утворюють об'єктивну сторону злочину, а все інше вчиняє особа, яка через каліцтво, розумову відсталість, психічну хворобу та з інших причин не може розуміти характеру і значення виконуваних дій [58, с. 79].

На підставі проведеного дослідження можна запропонувати визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 152 КК України: «Таким суб'єктом є фізична осудна особа – загальний суб'єкт (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій виповнилося до моменту вчинення злочину 14 років, виконавцем є особа протилежної статі до потерпілої чи потерпілого, як виняток, коли не враховується протилежна стать, є суб'єкт, який вчиняє посереднє виконавство».

Стаття 153. Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом. Стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 153 КК України, існують такі судження: 1) О.О. Дудоров стверджує, що суб'єктом цього злочину є особа чоловічої або жіночої статі (залежно від змісту вчинюваних дій сексуального характеру), якій виповнилося 14 років (якщо особа, використовуючи фізичне насильство або погрозу його застосування, бере безпосередню участь у подоланні опору потерпілого (або потерпілої), у тому числі приводить останнього у безпорадний стан і при цьому сама у безпосередній сексуальний контакт з потерпілим не вступає, вона повинна визнаватися співвиконавцем насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом. Дії такого учасника групи кваліфікуються за ч. 2 ст. 153 КК України без посилання на ст. 27 КК України) [53, с. 397]; 2) В.І. Борисов та Л.В. Дорош заявляють, що суб'єкт цього злочину – особа чоловічої або жіночої статі, яка досягла 14 років, залежно від характеру вчинюваних дій (при мужелозстві – це чоловік, при лезбіанстві – це жінка, а в інших випадках можуть бути як жінка, так і чоловік, а співвиконавцями цього злочину може бути будь-яка особа, незалежно від виду дії сексуального характеру) [52, с. 131]; 3) Є.М. Кісілюк упевнений, що суб'єктом цього злочину є особа чоловічої або жіночої статі (залежно від змісту виконуваних дій сексуального характеру), якій виповнилося 14 років (якщо особа, використовуючи фізичне

насильство чи погрозу його застосування, бере безпосередню участь у подоланні опору потерпілого або приводить останнього у безпорадний стан і при цьому сама у безпосередній сексуальний контакт не вступає, вона повинна визнаватися співвиконавцем насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом) [56, с. 361]; 4) О.А. Чуваков, Д.І. Крупко переконані, що суб'єктом цього злочину є особа чоловічої (жіночої) статі, яка досягла 14-річного віку [55, с. 339]; 5) Ю.В. Александров стверджує, що суб'єктом цього злочину може бути особа, що досягла 14-річного віку, при проявах мужелозства – суб'єктом є чоловік, а при лезбіянстві – жінка, а в інших випадках особа будь-якої статі, в залежності від характеру вчиненого діяння [54, с. 317].

Аналіз існуючих точок зору надає нам можливість сформулювати визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 153 КК України: «Такими є фізична осудна особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 14 років (чоловічої або жіночої статі, залежно від характеру вчинюваних дій при мужелозстві – це чоловік, при лезбіянстві – це жінка, а в інших випадках можуть бути як жінка, так і чоловік)».

Стаття 154. Примушування до вступу в статевий зв'язок. Щодо суб'єкта цього злочину існують такі думки: 1) Ю.В. Александров, О.А. Чуваков та Д.І. Крупко заявляють, що суб'єктом цього злочину може бути особа як чоловічої, так і жіночої статі, від якої потерпіла особа матеріально або службово залежала [54, с. 319; 55, с. 341]; 2) Е.М. Кісілюк запевняє, що суб'єкт цього злочину спеціальний – особа жіночої або чоловічої статі, якій виповнилося 16 років і від якої жінка або чоловік матеріально чи службово залежні [56, с. 363]; 3) О.О. Дудоров стверджує, що суб'єктом цього злочину є особа жіночої або чоловічої статі, якій виповнилося 16 років (суб'єкт злочину, передбаченого як ч.1, так і ч.2 ст. 154 КК, є спеціальним: це особа, від якої жінка або чоловік матеріально чи службово залежні) [53, с. 400]; 4) В.І. Борисов та Л.В. Дорош упевнені, що суб'єкт цього злочину спеціальний – це особа як чоловічої, так і жіночої статі, яка досягла 16 років і щодо якої потерпіла особа є матеріально або службово залежною [52, с. 134].

Аналіз зазначених точок зору на суб'єкт злочину, передбаченого ст. 154 КК України, надає можливість виокремити позитивні моменти: 1) що це є особа чоловічої або жіночої статі, якій виповнилося 16 років; 2) суб'єкт цього злочину спеціальний, а саме: це особа, від якої потерпілий або потерпіла матеріально або службово залежні.

Отже, суб'єктом цього злочину є фізична осудна особа чоловічої або жіночої статі (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років, спеціальний суб'єкт – особа, від якої потерпілий або потерпіла були матеріально або службово залежними.

Стаття 155. Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості. Щодо суб'єкта злочину, передбаченого ст. 155 КК України, є такі погляди: 1) В.І. Борисов та Л.В. Дорош заявляють, що суб'єктом цього злочину може бути особа як чоловічої так і жіночої статі, якій виповнилося 16 років; за ч. 2

цієї статті суб'єктом злочину (спеціальний суб'єкт) можуть бути: батько, матір, вітчим, мачуха, опікун чи піклувальник, особа, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього [52, с. 137]; 2) О.О. Дудоров запевняє, що суб'єкт цього злочину – особа чоловічої або жіночої статі, якій виповнилося 16 років (оскільки у ст. 155 КК йдеться про природний гетеросексуальний акт, стать винного завжди протилежна статі потерпілої особи); за частиною другою цієї статті виконавцем злочину можуть бути: батько, матір, вітчим, мачуха, опікун чи піклувальник, особа, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього [53, с. 403]; 3) Е.М. Кісілюк запевняє, що суб'єктом цього злочину може бути особа чоловічої або жіночої статі, якій виповнилося 16 років (оскільки у ст. 155 КК йдеться про природний гетеросексуальний акт, стать винного завжди протилежна статі потерпілої особи), у той же час у ч. 2 цієї статті йдеться про спеціальний суб'єкт злочину - батько, матір, вітчим, мачуха, опікун чи піклувальник, особа, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього [56, с. 365].

Аналіз існуючих точок зору надає нам можливість запропонувати визначення суб'єкта злочину, передбаченого ч.1 ст. 155 КК України: «Таким є фізична осудна особа чоловічої або жіночої статі, тобто протилежний статі потерпілої особи (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років. Натомість суб'єктом злочину, передбаченого ч. 2 цієї статті, є батько, матір, вітчим, мачуха, опікун чи піклувальник, особа, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього – спеціальний суб'єкт».

Стаття 156. Розбещення неповнолітніх. Стосовно суб'єктів злочину, передбаченого ст. 156 КК України, існують такі судження: 1) Е.М. Кісілюк стверджує, що суб'єктом цього злочину виступає особа чоловічої або жіночої статі, яка досягла 16 річного віку (винний і потерпілий можуть бути як однієї, так і різної статі), натомість суб'єктом за ч. 2 цієї статті є: батько, матір, вітчим, мачуха, опікун чи піклувальник, особа, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього [56, с. 367–368]; 2) О.О. Дудоров, В.І. Борисов, Л.В. Дорош упевнені, що суб'єктом цього злочину виступає особа чоловічої або жіночої статі, яка досягла 16-річного віку, (винна особа і потерпілий можуть бути однієї так і протилежної статі), а за ч. 2 суб'єкт цього злочину є і батько, матір, вітчим, мачуха, опікун чи піклувальник, особа, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього [53, с. 406; 52, с. 139].

Аналіз перерахованих нами суджень стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 156 КК України, надає нам можливість виокремити позитивні положення, які допоможуть сформулювати визначення суб'єкта цього злочину: 1) суб'єктом цього злочину може бути особа чоловічої або жіночої статі, яка досягла 16-річного віку; 2) винний і потерпілий можуть бути як однієї, так і протилежної статі; 3) за ч. 2 цієї статті суб'єкт спеціальний – батько, матір, вітчим, мачуха, опікун чи піклувальник, особа, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього.

На підставі викладеного можна запропонувати визначення суб'єкта цього злочину за ч.1 ст. 156 КК України. Отже, суб'єктом злочину є «фізична осудна особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років (чоловічої або жіночої статі), як однієї з потерпілою особою статі, так і протилежної статі». За ч. 2 цієї статті «суб'єкт злочину спеціальний, тобто особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій виповнилося до вчинення злочину 16 років, ним може бути батько, матір, вітчим, мачуха, опікун чи піклувальник, особа, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього».

Варто зазначити, що проблема суб'єкта злочину проти статевої свободи та статевої недоторканості певною мірою відображена в зарубіжних кодексах і джерелах (КК Республіки Польща [59], КК Республіки Болгарія [60], КК Швеції [61], КК Японії [62], КК Норвегії [63], КК Іспанії [64]), вивчення яких триває. Результати опрацювання зарубіжних джерел з даного питання можуть бути корисними для правозастосовної практики вітчизняного законодавства.

Висновки. Отже, дослідження окресленої групи злочинів дає змогу зробити такі висновки: 1) на підставі дослідження ст. 152 КК України можна запропонувати визначення суб'єкта даного злочину: «Таким суб'єктом є фізична осудна особа – загальний суб'єкт (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій виповнилося до моменту вчинення злочину 14 років, виконавцем є особа протилежної статі до потерпілої чи потерпілого, як виняток, коли не враховується протилежна стать, є суб'єкт, який вчиняє посереднє виконавство»; 2) на підставі проведеного дослідження ст. 153 КК України можна запропонувати визначення суб'єкта даного злочину: «Такими є фізична осудна особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 14 років (чоловічої або жіночої статі, залежно від характеру вчинюваних дій при мужелозстві – це чоловік, при лезбійстві – це жінка, а в інших випадках можуть бути як жінка, так і чоловік)»; 3) на підставі проведеного дослідження ст. 154 КК України можна запропонувати визначення суб'єкта даного злочину: «Таким є фізична осудна особа чоловічої або жіночої статі (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років, спеціальний суб'єкт – особа, від якої потерпілий або потерпіла були матеріально або службово залежними»; 4) на підставі дослідження ч. 1 ст. 155 КК України можна запропонувати такий суб'єкт даного злочину: «Таким є фізична осудна особа чоловічої або жіночої статі, тобто протилежний статі потерпілої особи (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років. Натомість суб'єктом злочину, передбаченого ч. 2 цієї статті, є батько, матір, вітчим, мачуха, опікун чи піклувальник, особа, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього – спеціальний суб'єкт»; 5) на підставі аналізу ч. 1 ст. 156 КК України можна запропонувати визначення суб'єкта цього злочину: «Таким є фізична осудна особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іно-

земної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років (чоловічої або жіночої статі), як однієї з потерпілою особою статі, так і протилежної статі». За ч. 2 цієї статті «суб'єкт злочину спеціальний, тобто особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій виповнилося до вчинення злочину 16 років, ним може бути батько, матір, вітчим, мачуха, опікун чи піклувальник, особа, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Абдуразаков С.А., Ахмедов Г.А.* Суб'єкт преступлення по Уголовному кодексу Узбекской ССР / С.А. Абдуразаков, Г.А. Ахмедов // Вопросы совершенствования законодательства Узбекской ССР; [ред. кол. Г.А. Ахмедов и др.]. – Ташкент : Фан, 1970. – С. 137–147.
2. *Ахмедов Г.А., Миренский Б.А.* О соотношении криминологических и уголовно-правовых категорий. Личность преступника и субъект преступления / Г.А. Ахмедов, Б.А. Миренский // Общественные науки в Узбекистане. – 1975. – № 10. – С. 23–28.
3. *Боровых Л.В.* Проблемы возраста в механизме уголовно-правового регулирования: Автореф. Дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08. – уголовное право и криминология; уголовно-исправительное право / Л.В. Боровых – М., 1974. – 39 с.
4. *Бородин С.В., Носков Н.А.* К вопросу совершенствования законодательства об уголовной ответственности несовершеннолетних / С.В. Бородин, Н.А. Носков // Современные тенденции развития уголовной политики и уголовного законодательства. – М. : Юрид. лит., 1994. – С. 57–59.
5. *Владимиров В.А., Левицкий Г.А.* Суб'єкт преступлення по советскому уголовному праву. Лекция / В.А. Владимиров, Г.А. Левицкий – М. : ВШ МООН РСФСР, 1964. – 59 с.
6. *Наумов А.В.* Предприятия на скамье подсудимых / А.В. Наумов // Сов. юстиция. – 1992. – № 17–18. – С. 3–4.
7. *Орлов В.С.* Суб'єкт преступлення по советскому уголовному праву / В.С. Орлов – М. : Госюриздат, 1958. – 260 с.
8. *Орымбаев Р.* Специальный субъект преступления / Р. Орымбаев. – Алма-Ата : Изд-во Алма-атинского ун-та, 1977. – 153 с.
9. *Павлов В.Г.* Суб'єкт преступлення / В.Г. Павлов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 318 с.
10. *Розенко В.І., Матвійчук В.К.* Суб'єкт злочину / В.І. Розенко, В.К. Матвійчук. – К. : Академія МВС, 1984. – 36 с.
11. *Светлов А.Я.* Ответственность за должностные преступления / А.Я. Светлов – К. : Наукова думка, 1978. – 304 с.
12. *Протченко Б.А.* Невменяемость в советском уголовном праве / Б.А. Протченко // Правоведение, 1987. – С. 82–84.
13. *Тацій В.Я.* Суб'єкт злочину / В.Я. Тацій // Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ.закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; за ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ–Харків : Юринком Інтер–Право, 2001. – С. 130–141.

14. Уголовное право УССР. Особенная часть: Учебник / М.И. Бажанов, В.В. Сташис, В.Я. Таций, и др.; под. ред. М.И. Бажанова и др. – К. : Вища школа, 1989. – 455 с.
15. Устименко В.В. Специальный субъект преступления (понятия и виды): Учебное пособие / В.В. Устименко. – Харьков: Харьковский юрид. институт, 1989. – 104 с.
16. Шевченко Я.Н. Правовое регулирование ответственности несовершеннолетних / Я.Н. Шевченко – К. : Наукова думка, 1976. – 189 с.
17. Полный курс уголовного права: В 5 т. / Под ред. докт. юр. наук, проф., заслуженного деятеля наук РФ А. И. Коробеева Т. 1: Преступление и наказание. – СПб: Юридический центр Пресс, 2008. – 1133 с.
18. Кримінальний кодекс України від 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
19. Большая Советская Энциклопедия. – М. : Изд-во «Энциклопедия», 1975. – Т. 9. – 986 с.
20. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
21. Шаблин В.А. Методологические вопросы правоведения / В.А. Шабалин. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1972. – С. 13–14.
22. Ядов В.А. Социологическое исследование: Методология. Программа. Методы / В.А. Ядов. – М., 1987. – 24 с.
23. Гегель Г.В. Філософія права / Г.В. Гегель. – М. : Мысль, 1990. – 526 с.
24. Філінчук Г.Г. Словник термінів з питань екології та безпеки життя і діяльності: Навчальний посібник / Г.Г. Філінчук; [ред. колегія: Г.Г. Філінчук, Б.Г. Чижевський, В.А. Широков та ін.] – Чернівці : Зелена Буковина, 2003. – 752 с.
25. Фейербах Л. Уголовное право / Л. Фейербах. –СПб. : Медицинская тип., 1810. – 486 с.
26. Пионтковский А.А. Уголовно-правовые воззрения И. Канта, Л. Фейербаха, И. Фихте / А.А. Пионтковский. – М. : Профобразование, 1971. – 112 с.
27. Шишов О.Ф. Становление и развитие науки уголовного права в СССР / О.Ф. Шишов. – М., 1981. – 67 с.
28. Краси́ков Ю.А. Доктрина русского уголовного права: источники и тенденции развития / Ю.А. Краси́ков // Современные тенденции развития уголовной политики и уголовного законодательства: Тез. докл. конф. 27–28 января 1994 г. / Под ред. С.В. Бородина и др. – М., 1994. – С. 35–36.
29. Брайнин Я.М. Уголовная ответственность и ее основание в советском уголовном праве / Я.М. Брайнин. – М. : Госюриздат, 1963. – 281 с.
30. Трайнин А.Н. Общее учение о составе преступления / А.Н. Трайнин. – М. : Госюриздат, 1957. – 191 с.
31. Лейкина Н.С. Советское уголовное право. Часть общая : Учебн. пособие / Н.С. Лейкина. – Л., 1960. – С. 229–234.
32. Лопашенко Н.А. Экологические преступления: Комментарий к главе 26 УК РФ / Н.А. Лопашенко. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 802 с.
33. Пионтковский А.А. Преступление в области природных богатств / А.А. Пионтковский // Курс советского уголовного права. – Т. V. – М. : Наука, 1971. – С. 513–544.
34. Писарев А. Правовая охрана и защита лесов / А. Писарев // Советская юстиция. 1982. – № 7. – С. 7–10.

35. *Гавриш С.Б.* Кримінальна відповідальність за незаконну порубку лісу (ст. 160 КК УРСР) / С.Б. Гавриш // Радянське право. – 1980. – № 7. – С. 32–33.

36. Пакутин В. Ответственность за незаконную вырубку леса / В. Пакутин // Соц. законность. – 1978. – № 11. – С. 40–42.

37. *Баулін Ю.В.* Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення / Ю.В. Баулін // Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К. : Ін Юре, 2003. – С. 830–899.

38. *Матвейчук В.К.* Уголовно-правовая борьба органов внутренних дел с преступным загрязнением водных объектов: Учебное пособие / В.К. Матвейчук. – К.: НИ и РИО Украинской академии внутренних дел, 1992. – 79 с.

39. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка: ОК 5700 слов / Под ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. – 19 изд. испр. – М. : Рус. яз., 1987. – 846 с.

40. *Даль В.* Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. / В. Даль. – М. : ГИС, 1955–1956. – Т. 3. – 555 с.

41. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – Київ–Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.

42. *Здравомыслов Б.В.* Должностные преступления. Понятие и квалификация / Б.В. Здравомыслов. – М. : Юрид. лит., 1975. – С. 30–31.

43. *Матвейчук В.К.* Уточнение понятия субъекта экологических преступлений на современном этапе развития общества и государства / В.К. Матвейчук // Проблемы борьбы зі злочинністю в Україні: Тези доповідей і повідомлень респ. наук. конф. – К. : АН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, 1992. – С. 62–63.

44. *Мельник М.І.* Злочини у сфері служб, діяльності / М.І. Мельник // Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник / Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К.: Юридична думка, 2004. – С. 491–513.

45. *Пакутин В.* Уголовно-правовая охрана вод и воздуха от загрязнений / В. Пакутин // Соц. законность. – 1977. – № 6. – С. 40–42.

46. *Гавриш С.Б.* Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства / С.Б. Гавриш. – К. : Інститут Законодавства Верховної ради України, 2002. – 636 с.

47. *Пакутин В.* Ответственность за незаконную вырубку леса / В. Пакутин // Соц. законность. – 1978. – № 11. – С. 26–29.

48. *Повелицина П.Ф.* Уголовно-правовая охрана природы в СССР / П.Ф. Повелицина. – М. : Юрид. лит., 1981. – 88 с.

49. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар. Видання п'яте, перероблене та доповнене / Відп. ред. Є.Л. Стрельцов. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2008. – 800 с.

50. Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. / Ю.В. Александров, В.І. Антипов, О.О. Дудоров та ін.; за ред. М. І. Мельника, В.А. Клименка. – 4-те вид., переробл. та допов. – К. : Атіка, 2008. – 376 с.

51. *Кальман А.Г.* Экономическая преступность как криминологическое понятие [Текст] / А. Г. Кальман // Государство и право. – 2003. – № 3. – С. 101–104

52. *Борисов В.І., Дорош Л.В.* Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості / В.І. Борисов, Л.В. Дорош // Кримінальний кодекс України.

Науково-практичний коментар : у 2т. Т.2. Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютгін. — 5-ге вид., допов. — Х.: Право, 2013. — С. 122–139.

53. *Дудоров О.О.* Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості / О.О. Дудоров // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — К.: Юридична думка, 2009. — С. 365–382.

54. *Александров Ю.В.* Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи / Ю.В. Александров // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : За станом законодавства і Постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 грудня 2015 року ; за ред. С.С. Яценка. — К.: А.С.К., 2002. — С. 312–321.

55. *Чуваков О.А., Крупко Д.И.* Преступления против половой свободы и половой неприкосновенности личности / О.А. Чуваков, Д.И. Крупко // Уголовный кодекс Украины. Комментарий: Под редакцией Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. — Харьков, ООО «Одиссей», 2001. — С. 335–344.

56. *Кісілюк Е.М.* Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи / Е.М. Кісілюк // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. — К.: Юрінком Інтер, 2016. — С. 353–368.

57. *Андреева Л.А.* Изнасилование / Л.А. Андреева // Энциклопедия уголовного права. Т. 15. Преступление против неприкосновенности и половой свободы личности. — СПб: ГКА, СПб: Издание профессора Малинина, 2011. — С. 4–142.

58. *Кузнецов В.В., Савченко А.В.* Теорія кваліфікації злочинів : підручник / В.В. Кузнецов, А.В. Савченко ; за заг. ред. Є.М. Моїсєєва, О.М. Джужі. — К.: КНТ, 2007. — 2-ге вид. — 300 с.

59. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A I Lukashov, and D j, prof N F Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A I Luka-shov and candidate of law E A Sarkisova, translated from Polish by D A Barilovitch. — St Petersburg "Yuridicheskyy Tsenty Press", 2001. — 234 p.

60. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg: "Yuridicheskyy Center — Press", 2001. — 298 p.

61. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. - St Petersburg: "Yuridicheskyy Center — Press", 2002. — 366 p.

62. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg: "Yuridicheskyy Center — Press", 2002. — 226 p.

63. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg: "Yuridicheskyy Center — Press", 2002. — 366 p.

64. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal del Reino de España (Esta revisión vigente desde 01 de Julio de 2015) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html. — Заголовок з екрану.

REFERENCES

1. *Abdurazakov S.A., Ahmedov G.A.* Sub'ekt prestuplenija po Uголовnomu kodeksu Uzbekskoj SSR / S.A. Abdurazakov, G.A. Ahmedov // Voprosy sovershenstvovanija

zakonodatel'stva Uzbekskoj SSR; [red. kol. G.A. Ahmedov i dr.]. – Tashkent : Fan, 1970. – S. 137–147.

2. *Ahmedov G.A., Mirenskij B.A.* O sootnoshenii kriminologicheskikh i ugolovno-pravovykh kategorij. Lichnost' prestupnika i sub'ekt prestuplenija/ G.A. Ahmedov, B.A. Mirenskij // *Obshhestvennye nauki v Uzbekistane.* – 1975. – № 10. – S. 23–28.

3. *Borovyh L.V.* Problemy vozrasta v mehanizme ugolovno-pravovogo regulirovanija: Avtoref. Dis. ... dokt. jurid. nauk : spec. 12.00.08. – ugolovnoe pravo i kriminologija; ugolovno-ispravitel'noe pravo / L.V. Borovyh – M., 1974. – 39 s.

4. *Borodin S.V., Noskov N.A.* K voprosu sovershenstvovanija zakonodatel'stva ob ugolovnoj otvetstvennosti nesovershennoletnih / S.V. Borodin, N.A. Noskov // *Sovremennye tendencii razvitiya ugolovnoj politiki i ugolovnogo zakonodatel'stva.* – M. : Jurid. lit., 1994. – S. 57–59.

5. *Vladimirov V.A., Levickij G.A.* Sub'ekt prestuplenija po sovetскому ugolovnomu pravu. Lekcija / V.A. Vladimirov, G.A. Levickij – M. : VSh MOOP RSFSR, 1964. – 59 s.

6. *Naumov A.V.* Predpriyatija na skam'e podsudimyh / A.V. Naumov // *Sov. justicija.* – 1992. – № 17-18. – S. 3–4.

7. *Orlov V.S.* Sub'ekt prestuplenija po sovetскому ugolovnomu pravu / V.S. Orlov – M. : Gosjurizdat, 1958. – 260 s.

8. *Orymbaev R.* Special'nyj sub'ekt prestuplenija / R. Orymbaev. – Alma-Ata : Izd-vo Alma-atinskogo un-ta, 1977. – 153 s.

9. *Pavlov V.G.* Sub'ekt prestuplenija / V.G. Pavlov. – SPb. : Juridicheskij centr Press, 2001. – 318 s.

10. *Rozenko V.I., Matviichuk V.K.* Subiekt zlochynu / V.I. Rozenko, V.K. Matviichuk. – K. : Akademiia MVS, 1984. – 36 s.

11. *Svetlov A.Ja.* Otvetstvennost' za dolzhnostnye prestuplenija / A.Ja. Svetlov – K. : Naukova dumka, 1978. – 304 s.

12. *Protchenko B.A.* Nevmenjaemost' v sovetском ugolovnom prave / B.A. Protchenko // *Pravovedenie*, 1987. – S. 82–84.

13. *Tatsii V.Ia.* Subiekt zlochynu / V.Ia. Tatsii // *Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: Pidruchnyk dlja studentiv yuryd. spets, vshch.zakladiv osvity / M.I. Bazhanov, Iu.V. Baulin, V.I. Borysov ta in.; za red. profesoriv M.I. Bazhanova, V.V. Stashysa, V.Ia. Tatsiia.* – Kyiv–Kharkiv : Yuryнком Inter–Pravo, 2001. – S. 130–141.

14. *Ugolovnoe pravo USSR. Osobennaja chast': Uchebnik / M.I. Bazhanov, V.V. Stashis, V.Ja. Tacij, i dr.; pod. red. M.I. Bazhanova i dr.* – K. : Vishha shkola, 1989. – 455 s.

15. *Ustimenko V.V.* Special'nyj sub'ekt prestuplenija (ponjatija i vidy): Uchebnoe posobie / V.V. Ustimenko. – Har'kov: Har'kovskij jurid. institut, 1989. – 104 s.

16. *Shevchenko Ja.N.* Pravovoe regulirovanie otvetstvennosti nesovershennoletnih / Ja.N. Shevchenko – K. : Naukova dumka, 1976. – 189 s.

17. *Polnyj kurs ugolovnogo prava: V 5 t./ Pod red. dokt. jur. nauk, prof., zasluzhennogo dejatelja nauk RF A. I. Korobeeva T. 1: Prestuplenie i nakazanie.* – SPb: Juridicheskij centr Press, 2008. – 1133 s.

18. *Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 2001 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy.* – 2001. – № 25–26. – St. 131.

19. *Bol'shaja Sovetskaja Jenciklopedija.* – M. : Izd-vo «Jenciklopedija», 1975. – T. 9. – 986 s.

20. *Filosofskij jenciklopedicheskij slovar' / Gl. redakcija: L.F. Il'ichev, P.N. Fedoseev, SM. Kovalev, V.G. Panov.* – M. : Sov. jenciklopedija, 1983. – 840 s.

21. Shablin V.A. Metodologicheskie voprosy pravovedeniya / V.A. Shabalin. – Saratov: Izd-vo Saratovskogo un-ta, 1972. – S. 13-14.
22. Jadov V.A. Sociologicheskoe issledovanie: Metodologija. Programma. Metody / V.A. Jadov. – M., 1987. – 24 s.
23. Hehel H.V. Filosofii prava / H.V. Hehel. – M.: МЫСЛ, 1990. – 526 s.
24. Filinchuk H.H. Slovnyk terminiv z pytan ekolohii ta bezpeky zhyttia i diialnosti: Navchalnyi posibnyk / H.H. Filinchuk; [red. kolehiia: G.H. Filinchuk, B.H. Chyzhevskiy, V.A. Shyrokov ta in.] – Chernivtsi: Zelena Bukovyna, 2003. – 752 s.
25. Fejrbah L. Ugolovnoe pravo / L. Fejrbah. – SPb.: Medicinskaja tip., 1810. – 486 s.
26. Piontkovskij A.A. Ugolovno-pravovye vozzrenija I. Kanta, L. Fejrbaha, I. Fihte / A.A. Piontkovskij. – M.: Profobrazovanie, 1971. – 112 s.
27. Shishov O.F. Stanovlenie i razvitie nauki ugolovnogogo prava v SSSR / O.F. Shishov. – M., 1981. – 67 s.
28. Krasikov Ju.A. Doktrina rus'kogo ugolovnogogo prava: istochniki i tendencii razvitija / Ju.A. Krasikov // Sovremennye tendencii razvitija ugolovnoj politiki i ugolovnogogo zakonodatel'stva: Tez. dokl. konf. 27–28 janvarja 1994 g. / Pod red. S.V. Borodina i dr. – M., 1994. – S. 35–36.
29. Brajnin Ja.M. Ugolovnaja otvetstvennost' i ee osnovanie v sovetskom ugolovnom prave / Ja.M. Brajnin. – M.: Gosjurizdat, 1963. – 281 s.
30. Trajnin A.N. Obshhee uchenie o sostave prestuplenija / A.N. Trajnin. – M.: Gosjurizdat, 1957. – 191 s.
31. Lejkina N.S. Sovetskoe ugolovnoe pravo. Chast' obshhaja: Uchebn. posobie / N.S. Lejkina. – L., 1960. – S. 229–234.
32. Lopashenko N.A. Jekologicheskie prestuplenija: Kommentarij k glave 26 UK RF / N.A. Lopashenko. – SPb.: Juridicheskij centr Press, 2002. – 802 s.
33. Piontkovskij A.A. Prestuplenie v oblasti prirodnyh bogatstv / A.A. Piontkovskij // Kurs sovetskogo ugolovnogogo prava. - T. V. – M.: Nauka, 1971. – S. 513–544.
34. Pisarev A. Pravovaja ohrana i zashhita lesov / A. Pisarev // Sovetskaja justicija. 1982. – № 7. – C. 7–10.
35. Havrysh S.B. Kryminalna vidpovidalnist za nezakonnu porubku lisu (st. 160 KK URSS) / S.B. Havrysh // Radianske pravo. – 1980. – № 7. – S. 32–33.
36. Pakutin V. Otvetstvennost' za nezakonnuju vyrubku lesa / V. Pakutin // Soc. zakonnost'. – 1978. – № 11. – S. 40–42.
37. Baulin Iu.V. Zlochyny u sferi obihu narkotychnykh zasobiv, psyhotropnykh rehovyn, yikh analohiv abo prekursoriv ta inshi zlochyny proty zdorovia naselennia / Iu.V. Baulin // Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Naukovo-praktychnyi komentar / Iu.V. Baulin, V.I. Borysov, S.B. Havrysh ta in.; za zah. red. V.V. Stashysa, V.Ia. Tatsiia. – K.: In Yure, 2003. – S. 830–899.
38. Matvejchuk V.K. Ugolovno-pravovaja bor'ba organov vnutrennih del s prestupnym zagryzneniem vodnyh ob'ektov: Uchebnoe posobie / V.K. Matvejchuk. – K.: NI i RIO Ukrainskoj akademii vnutrennih del, 1992. – 79 s.
39. Ozhegov S.I. Slovar' russkogo jazyka: OK 5700 slov / Pod red. chl.-korr. AN SSSR N.Ju. Shvedovoj. – 19 izd. ispr. – M.: Rus. jaz., 1987. – 846 s.
40. Dal' V. Tolkovyj slovar' zhivogo velikorusskogo jazika: V 4 t. / V. Dal'. – M.: GIS, 1955–1956. – T. 3. – 555 s.
41. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrajskoi movy / Uklad. i holov. red. V.T. Busel. – Kyiv–Irpin: VTF «Perun», 2003. – 1440 s.

42. *Zdravomyslov B.V.* Dolzhnostnye prestuplenija. Ponjatie i kvalifikacija / B.V. Zdravomyslov. – M. : Jurid. lit., 1975. – S. 30–31.

43. *Matvejchuk V.K.* Utochnenie ponjatija sub#ekta jekologicheskikh prestuplenij na sovremennom jetape razvitija obshhestva i gosudarstva / V.K. Matvejchuk // Problemi borot'bi zi zlochinnistju v Ukraïni: Tezi dopovidej i povidomlen' resp. nauk. konf. – K. : AN Ukraïni, Institut derzhavi i prava im. V.M. Korec'kogo, 1992. – S. 62–63.

44. *Melnyk M.I.* Zlochyny u sferi sluzhbb, diialnosti / M.I. Melnyk // Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna: Pidruchnyk / Iu.V. Aleksandrov, O.O. Dudorov, V-A. Klymenko ta in.; za red. M.I. Melnyka, V.A. Klymenka. – K.: Yurydychna dumka, 2004. – S. 491–513.

45. *Pakutin V.* Ugolovno-pravovaja ohrana vod i vozduha ot zagryznenij/ V. Pakutin // Soc. zakonnost'. – 1977. – № 6. – S. 40–42.

46. *Havrysh S.B.* Kryminalno-pravova okhorona dovkillia v Ukraini. Problemy teorii, zastosuvannia i rozvytku kryminalnoho zakonodavstva / S.B. Havrysh. – K. : Instytut Zakonodavstva Verkhovnoi rady Ukrainy, 2002. – 636 s.

47. *Pakutin V.* Otvetstvennost' za nezakonnuju vyrubku lesa / V. Pakutin // Soc. zakonnost'. – 1978. – № 11. – S. 26–29.

48. *Povelicina P.F.* Ugolovno-pravovaja ohrana prirody v SSSR / P.F. Povelicina. – M. : Jurid. lit., 1981. – 88 s.

49. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Naukovo-praktychnyi komentar. Vydannia p'iate, pereroblene ta dopovnene / Vidp. red. Ie.L. Streltsov. – Kh.: TOV «Odissei», 2008. – 800 s.

50. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: pidruch. / Iu.V. Aleksandrov, V.I. Antypov, O.O. Dudorov ta in.; za red. M. I. Melnyka, V.A. Klymenka. – 4-te vyd., pererobl. ta dopov. – K. : Atika, 2008. – 376 s.

51. *Kal'man A.G.* Jekonomicheskaja prestupnost' kak kriminologicheskoe ponjatie [Tekst] / A. G. Kal'man // Gosudarstvo i pravo. – 2003. – № 3. – S. 101–104.

52. *Borysov V.I., Dorosh L.V.* Zlochyny proty statevoi svobody ta statevoi nedotorkanosti / V.I. Borysov, L.V. Dorosh // Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar : u 2t. T.2. Osoblyva chastyna / Iu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiuthin. – 5-te vyd., dopov. – Kh.: Pravo, 2013. – S. 122–139.

53. *Dudorov O.O.* Zlochyny proty statevoi svobody ta statevoi nedotorkanosti / O.O. Dudorov // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. / Za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. – K. : Yurydychna dumka, 2009. – S. 365–382.

54. *Aleksandrov Iu.V.* Zlochyny proty statevoi svobody ta statevoi nedotorkanosti osoby / Iu.V. Aleksandrov // Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy : Za stanom zakonodavstva i Postanov Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy na 1 hrudnia 2015 roku ; za red. S.S. Yatsenka. – K.: A.S.K., 2002. – S. 312–321.

55. *Chuvakov O.A., Krupko D.I.* Prestuplenija protiv polovoj svobody i polovoj neprikosnovennosti lichnosti / O.A. Chuvakov, D.I. Krupko // Ugolovnyj kodeks Ukrainy. Kommentarij: Pod redakciej Ju.A. Karmazina i E.L. Strel'cova. – Har'kov, OOO «Odissej», 2001. – S. 335–344.

56. *Kisiliuk E.M.* Zlochyny proty statevoi svobody ta statevoi nedotorkanosti osoby / E.M. Kisiliuk // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. / D.S. Azarov, V.K. Hryshchuk, A.V. Savchenko [ta in.]; za zah. red. O.M. Dzhuzhi, A.V. Savchenka, V.V. Cherneia. – K. : Yurinkom Inter, 2016. – S. 353–368.

57. *Andreeva L.A.* Iznasilovanie / L.A. Andreeva // Jenciklopedija ugolovnoho prava. T. 15. Prestuplenie protiv neprikosnovennosti i polovoj svobody lichnosti. – SPb GKA, SPb : Izdanie professora Malinina, 2011. – S. 4–142.

58. Kuznetsov V.V., Savchenko A.V. Teoriia kvalifikatsii zlochyniv : pidruchnyk / V.V. Kuznetsov, A.V. Savchenko ; za zah. red. Ie.M. Moiseieva, O.M. Dzhuzhi. — K. : KNT, 2007. — 2-he vyd. — 300 s.

59. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A I Lukashov, and D j, prof N F Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A I Lukashov and candidate of law E A Sarkisova, translated from Polish by D A Barilovitch. — St Petersburg "Yuridichesky Centei Press», 2001.— 234 p.

60. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg: "Yuridichesky Center — Press", 2001. — 298 p.

61. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St Petersburg: "Yuridichesky Center — Press", 2002. — 366 p.

62. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg: "Yuridichesky Center - Press", 2002. — 226 p.

63. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg: "Yuridichesky Center — Press", 2002. — 366 p.

64. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal del Reino de España (Esta revisión vigente desde 01 de Julio de 2015) [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html. — Zaholovok z ekranu.

Харь І.О. Суб'єкт злочинів проти статевої свободи і статевої недоторканості: проблеми теорії та практики

У статті порушуються питання, що стосуються суб'єкта злочину проти статевої свободи і статевої недоторканості. Дане дослідження має важливе значення для теорії кримінального права та правозастосовної практики, є складним і потребує подальшого дослідження.

Ключові слова: суб'єкт злочинів, статева свобода, статева недоторканість, згвалтування, насильницьке задоволення, статева пристрасть, неприродний спосіб, статеви зв'язок, статеви зносини, статева зрілість.

Харь И.А. Субъект преступлений против половой свободы и половой неприкосновенности: проблемы теории и практики

В статье поднимаются вопросы, касающиеся субъекта преступления против половой свободы и половой неприкосновенности. Данное исследование имеет важное значение для теории уголовного права и правоприменительной практики, является сложным и требует дальнейшего исследования.

Ключевые слова: субъект преступлений, половая свобода, половая неприкосновенность, изнасилование, насильственное удовлетворение, половая страсть, неестественный способ, половая связь, половое сношение, половая зрелость.

Khar I. Committer of crimes against sexual freedom and sexual inviolability: problems of theory and practice

The article raised questions concerning committer of crimes against sexual freedom and sexual inviolability. This study is important for the theory of criminal law and enforcement practices are complex and needs further study.

Keywords: *Committer of crime; Sexual freedom; Sexual inviolability; Rape; Forcible pleasure; Sexual passion; Unnatural way; Sexual connexion; Sexual intercourse; Sexual maturity.*

Стаття надійшла до редакції 12.05.2016.

УДК 343:349

О. Шнирко

OBJECTIVE SIDE OF THE CRIME UNDER PART 1, ARTICLE 371 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

О.С. Шнирко

аспірант кафедри

кримінального права, кримінології,

цивільного та господарського права

ВНЗ «Національна академія управління»

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО Ч. 1 СТ. 371 КК УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Питання, що стосуються об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 371 КК України, мають важливе значення для теорії кримінального права та кваліфікації злочину завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою, що зумовлює провести глибоке дослідження об'єктивної сторони цього злочину.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 371 КК України, займалися такі вчені: В. І. Борисов, В. І. Тютюгін, В. П. Тихий, В. К. Матвійчук, М. І. Панов, В. І. Суботіна, Р. І. Мельник та ін. Проте зазначені проблеми не знайшли свого належного висвітлення, оскільки змінилося кримінальне процесуальне законодавство України.

Мета статті полягає у з'ясуванні об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 371 КК України.

Основні результати дослідження. Потрібно зазначити, що об'єктивна сторона злочину являє собою сукупність встановлених законом про кримінальну відповідальність ознак, які характеризують зовнішній прояв злочинного посягання [1, с. 133]. Зовнішні риси (ознаки) злочинного діяння знаходять своє відображення частково в законі. З усіх структурних частин складу злочину найбільше інформації, необхідної для кваліфікації діяння як злочину, містить об'єктивна сторона. Чіткий опис ознак об'єктивної сторони досліджуваного злочину є важливою передумовою дотримання законності в правозастосовній діяльності правоохоронних органів, оскільки притягнення особи до кримінальної відповідальності та здійснення примусових запобіжних заходів завжди пов'язане з встановленням у її поведінці конкретного суспільно небезпечного діяння, про яке йдеться в законі (ст. 371 КК України).

Як показує вивчення вітчизняної та зарубіжної літератури з кримінального права, проблемі об'єктивної сторони злочину як загальнотеоретичній і практичній проблемі присвячена значна кількість праць [2, с. 81; 3, с. 106–141;

4, с. 5; 5, с. 128 – 143; 6, с. 189 – 211; 7, с. 3 – 268; 8, с. 3 – 343; 9, с. 313 – 343; 10, с. 357 – 383; 11, с. 1 – 343; 12, с. 131 – 138; 13, с. 69 – 83; 14, с. 265 – 372; 15, с. 12 – 563]. Це певною мірою полегшує нам завдання. Оскільки загальнотеоретичні питання, що стосуються зовнішньої сторони злочинного діяння, є достатньо розробленими, ми одразу перейдемо до проблеми нашого дослідження. Вважаємо лише за необхідне уточнити складові загального вчинення стосовно об'єктивної сторони складу злочину, дотримуючись у цьому питанні поглядів В. К. Матвійчука. До об'єктивної сторони складу злочину слід віднести такі ознаки, як діяння (дія та бездіяльність), обстановка вчинення злочину, спосіб вчинення злочину, місце, час, знаряддя, засоби вчинення злочину та джерело злочинного діяння [16, с. 213–214].

Ознаки об'єктивної сторони досліджуваного злочину відтворено в загальних рисах у Законі (ч. 1 ст. 371 КК України). Як обов'язкові ознаки об'єктивної сторони цього злочину визначені дії. Проте, враховуючи, що диспозиція ч. 1 ст. 371 КК України має бланкетний характер, такі дії нам необхідно з'ясувати з іншого законодавства. Водночас, враховуючи те, що зовнішня сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 371 КК України, як свідчить вивчення юридичної літератури, з урахуванням нового КПК України, до цього часу не знайшла свого достатнього дослідження, вона надто складна, має багатоаспектний характер та істотні дискусійні в юридичному плані моменти, які так чи інакше впливають на практику застосування норм, передбачених цією статтею, і законотворчу діяльність та теорію кримінального права. Неоднозначність понять, які використовують автори для з'ясування обов'язкових ознак об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 371 КК України, пояснюється такими чинниками: 1) це намагання при аналізі та науковому обґрунтуванні механічного перенесення заборон чи прав з інших законодавчих та інших нормативно-правових актів; 2) це уникнення аналізу об'єктивної сторони цього злочину (ч. 1 ст. 371 КК України), а натомість тяжіння до тлумачення форм і видів примусових запобіжних заходів; 3) це відсутність у працях, які стосуються цієї теми, роз'яснення термінології на належному рівні.

Отже, завдання нашого дослідження в межах, визначених ч. 1 ст. 371 КК України, полягає в тому, щоб якнайповніше: а) врахувати позитивні моменти, що стосуються розкриття ознак об'єктивної сторони злочину завідомо незаконне затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою, послідовно їх визначити й обґрунтувати; б) користуючись загальним поняттям об'єктивної сторони цього злочину, визначити повну сукупність обов'язкових ознак об'єктивної сторони, що характеризують зовнішні прояви досліджуваного діяння; в) здійснити кваліфікацію діянь, передбачених ч. 1 ст. 371 КК України за ознаками об'єктивної сторони цього злочину; г) з'ясувати термінологію, яку використовує законодавець для фіксації зовнішнього прояву цього злочину. Проте ці пошуки, на наш погляд, є недостатніми для усвідомлення ознак об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 371 КК України, тому в нашому дослідженні слід проаналізувати існуючі погляди на об'єктивну сторону цього злочину в межах ч. 1 ст. 371 КК України; з'ясувати термінологію,

якою користуються автори, як вони її пояснюють та як вона співвідноситься з чинним законодавством і судовою практикою.

У юридичній літературі існує значна кількість часом суперечливих поглядів на поняття об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 371 КК України (завідомо незаконне затримання, привід: 1) В. І. Тютюгін зазначає, що зовнішня сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 371 КК України, припускає вчинення діяння, яке, по-перше здійснюється у відповідній процесуальній формі – затримання, привід, а, по-друге, має незаконний характер (як правило, шляхом активних дій) [17, с. 981]; 2) Р. М. Шеховцов, А. С. Беніцький стверджують, що об'єктивна сторона цього злочину за ч. 1 ст. 371 КК полягає у таких діях, як: завідомо незаконне затримання; завідомо незаконний привід [18, с. 672]; 3) В. І. Осадчий, С. С. Чернявський наполягають на тому, що об'єктивна сторона аналізованого злочину проявляється у завідомо незаконних: затриманні особи, її приводі (ч. 1 ст. 371 КК) [19, с. 895]; 4) Р. І. Мельник не визначився з ознаками об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 371 КК України [20, с. 56 – 83]; 5) Є. В. Фесенко, Т. В. Варфоломеева наполягають на тому, що об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 371 КК України, полягає у вчиненні таких дій, як незаконне затримання або привід (закінченим злочин вважається з моменту вчинення однієї з вказаних дій) [21, с. 445]; 6) А. М. Бойко, М. І. Хавронюк схильні до того, що об'єктивна сторона цього злочину може проявлятися у незаконному затриманні або приводі (ч. 1 ст. 371 КК) (злочин передбачений ч. 1 ст. 371 КК є закінченим з моменту вчинення передбачених у ч. 1 цієї статті дій) [22, с. 1020 – 1021]; 7) К. Р. Ідрісов – стверджує, що ознаки об'єктивної сторони злочину, наприклад, незаконне затримання, взяття під варту або утримання під вартою (ст. 301 КК РФ) законодавець описує альтернативно (як вчинення злочину шляхом активних дій, так і бездіяльністю) [23, с. 105]; 8) Ю. П. Попова виходить з того, що об'єктивну сторону складів завідомо незаконного затримання, взяття під варту, утримання під вартою утворюють протиправне діяння (дії, бездіяльність і (або) рішення, оформлені у процесуальну форму) службових осіб правоохоронних та інших органів, спрямованих на позбавлення волі людини за відсутності законних умов, вказаних у нормах матеріального і процесуального права (тобто суть кримінально-процесуального затримання і взяття під варту як діянь проявляється в активних вольових поступках службових осіб, а адміністративне затримання й утримання під вартою можуть виступати як активна дія, так і бездіяльність) [24, с. 41, 45].

Проведений нами аналіз існуючих точок зору стосовно об'єктивної сторони злочинів, передбачених ч. 1 ст. 371 КК України, надає можливість виділити те позитивне, що допоможе з'ясувати ознаки зовнішнього прояву цих злочинів. До такого позитиву належить те, що ці злочини – завідомо незаконне затримання або привід, вчиняються шляхом активних дій (В.І. Тютюгін, Р.М. Шеховцов, А.С. Беніцький, Є.В. Фесенко, Т.В. Варфоломеева, А.М. Бойко, М.І. Хавронюк). Такої ж позиції щодо затримання дотримується К.Р. Ідрісов та Ю.П. Попова, але остання робить уточнення, що адміністративне затримання й утримання під вартою можуть виступати як активна дія, так і бездіяльність,

що, на наш погляд, стосовно затримання є неприйнятним і суперечить відповідній процесуальній формі їх здійснення.

Перед тим, як проаналізувати зовнішні ознаки об'єктивної сторони злочинів, передбачених ч. 1 ст. 371 КК України (завідомо незаконне затримання; завідомо незаконний привід), необхідно проаналізувати термінологію, яку законодавець використовує в диспозиції ч. 1 ст. 371 КК України, і техніки її використання, що буде сприяти розумінню суті об'єктивної сторони цих злочинів. У цьому контексті слід зазначити, що якість правового матеріалу (нормативно-правових актів) залежить від тієї термінології, яку використав у нашому випадку законодавець. На цьому акцентував увагу дослідників у сфері права «батько» кіберетики Н. Вінер, який стверджував, що «теорія і практика права тягнуть за собою дві групи проблем: групу проблем, яка стосується загального призначення права, розуміння справедливості в праві, і групу проблем, що стосуються технічних прийомів, при допомозі яких ці поняття стануть ефективними» [25, с. 29]. Ці положення безпосередньо стосуються принципу визначеності та єдності термінології у складі злочину завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою та можливості здійснення ефективної кримінально-правової охорони відповідних суспільних відносин лише за допомогою визначених у законі термінів (які можуть сприяти розумінню ознак об'єктивної сторони цього злочину) і техніка їх застосування в чинному законодавстві. Так, у диспозиції ч. 1 ст. 371 КК України законодавець використовує терміни: «завідомо», «незаконне», «затримання», «незаконний», «привід».

Новий тлумачний словник української мови термін «завідомий» тлумачить таким чином: «а, с. явний, неприхований» [26, с. 688]. Натомість слово «завідомо» цей же словник тлумачить як: «Наперед, заздалегідь, свідомо, звідома, знаючи наперед» [26, с. 688]. Російсько-український словник термін «заведомо» означає: «нареч. свідомо, явно. Ср. заведомый» [27, с. 360]. У той же час «заведомый» трактується «[добре, наперед] відомий; (намеренный — ещѐ) свідомий; (несомненный) явний;...» [27, с. 360]. Термін «незаконно» — це «присл. до незаконний» [28, с. 760]. Натомість термін «незаконний» означає: «...-а, е. Який забороняється законом, порушує закон. // Який суперечить законові, йде врозріз із ним. // Не оформлений юридично...» [28, с. 760]. Слово «незаконно» - це «нареч. незаконно» [27, с. 107]. Термін «незаконний» означає: «незаконным образом, ...незаконным способом (чином)» [27, с. 107]. У тлумачному словнику В. І. Даля термін «незаконный» означає «противозаконный, не согласный съ законами, правилами, постановлениями; ...противный обычаямъ...» [29, с. 518]. Термін «затримання» означає: «-я, с. Дія за знач. затримати, провести затримання — здійснити арешт; заарештувати» [28, с. 429]. Термін «затримувати» означає «...задерживать, задержать, удерживать, удержать (не отпускать)...» [27, с. 242]. Термін «привід» тлумачиться як «-вводу, ч., юр. Примусова доставка до слідчого, прокурора або суду обвинуваченого, свідка, потерпілого, що ухиляється без поважних причин від добровільної явки за викликом у призначений строк» [28, с. 1111]. Відповідно до «Юридического энциклопедического словаря», термін «задержание» — це «...в

уголовном процессе кратковременная мера принуждения, применяемая к лицу, подозреваемому в совершении преступления, в целях выяснения частности задержанного к преступлению и разрешения вопроса о применении к нему меры пресечения в виде заключения под стражу» [30, с. 99].

З метою поглибленого розуміння таких дій, як: 1) завідомо незаконне затримання та 2) завідомо незаконний привід, звернемося до існуючих публікацій з цієї проблеми: 1) В. І. Тютюгін вважає, що затримання як захід забезпечення кримінального провадження (п. 8 ч. 2 ст. 131 КПК) є тимчасовим запобіжним заходом, який застосовується уповноваженою службовою особою до особи, що підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину. Воно полягає у примусовому і короткочасному (на строк не більше сімдесяти двох годин) позбавленні особи волі (ч. 1 ст. 211 КПК) і здійснюється на підставах, в порядку та строки встановлені статтями 208–213 КПК [17, с. 841]; 2) Ю. В. Александров стверджує, що затримання є процесуальним заходом примусу, який застосовується органами дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду в межах своєї компетенції з метою запобігти спробам ухилитися від дізнання, слідства або суду, перешкоджати встановленню істини у кримінальній справі або продовжити злочинну діяльність, забезпечити нормальний хід кримінальному процесу і виконання процесуальних рішень [30, с. 574–575]; 3) автори Науково-практичного коментаря до Кримінального кодексу України зазначають, що затримання – тимчасовий запобіжний захід, що може застосовуватися до особи, яка підозрюється у вчиненні злочину за який може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі, за наявності підстав і в порядку, передбаченому ст. 106, 106-1, 115, 149, 165-2 КПК України [32, с. 750]; 4) О. А. Чуваков заявляє, що затримання є процесуальним видом примусу, який полягає в короткочасному позбавленні волі (не більше трьох діб) особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, за який може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі у випадках, передбачених ст. 106 КПК України [33, с. 775]; 5) В. І. Осадчий, С. С. Чернявський наполягають, що затримання особи є одним із заходів забезпечення кримінального провадження (п. 8 ч. 2 ст. 131 КПК), яке розглядається як тимчасовий запобіжний захід і застосовується з підстав та у порядку визначеному КПК (ч. 2 ст. 176 КПК) (затримання особи регулюється КПК України і може відбуватися на підставі ухвали слідчого судді, суду або без такої ухвали) [19, с. 896].

Аналіз термінології, яка використовується законодавцем у ч. 1 ст. 371 КК України та яку ми отримали з довідникових джерел, надає нам можливість виявити позитивні положення, які будуть корисними для з'ясування ознак об'єктивної сторони злочину, передбаченого цією частиною статті. До таких позитивних положень відносяться: 1) до терміна «незаконно», «незаконний»: а) що це, який забороняється законом, порушує закон, суперечить законові, йде врозріз із законом; б) вчинений незаконним чином, незаконним способом; 2) до терміна «завідомо», «завідомий»: а) наперед відомий, свідомий; б) свідомо, з наміром; 3) до терміна «затриманий», «затримувати»: а) це дія за значенням затримати, провести затримання; б) утримувати, утримати; в) короткочасна міра примусу, що застосовується до особи, яка підозрюється у вчи-

ненні злочину з метою з'ясування причетності затриманого до злочину і вирішення питання про застосування до нього запобіжної міри у вигляді застосування арешту; 4) до терміна «привід» – це примусова доставка до слідчого, прокурора або суду обвинуваченого, свідка, потерпілого, що ухиляються від добровільної явки за викликом у призначений строк.

Провівши дослідження існуючих точок зору стосовно такої дії, як завідомо незаконне затримання, виокремимо позитивні положення, які будуть необхідні для з'ясування об'єктивної сторони цього злочину у цій формі його прояву. До такого позитиву належить: 1) що це тимчасовий примусовий запобіжний захід, який застосовується уповноваженою службовою особою до особи, що підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину, для забезпечення кримінального провадження, полягає у короткочасному (на строк не більше сімдесяти двох годин) позбавлення особи волі і здійснюється на підставах, у порядку та строки, встановлені статтями 208–213 КПК; 2) це процесуальний захід примусу, який застосовується органами дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду в межах своєї компетенції з метою запобігти спробам ухилення від дізнання, слідства або суду, перешкодити встановленню істини у кримінальній справі або продовжити злочинну діяльність, забезпечити нормальний хід кримінального процесу і виконання процесуальних рішень; 3) це тимчасовий запобіжний захід, що може застосовуватися до особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, за який може бути призначене покарання у вигляді позбавлення волі за наявності підстав і в порядку, передбаченими відповідними статтями КПК; 4) це процесуальний вид примусу; 5) це один із заходів забезпечення кримінального провадження (п. 8 ч. 2 ст. 131 КПК), який розглядається як тимчасовий запобіжний захід і застосовується з підстав та у порядку, визначеному КПК (ч. 2 ст. 176 КПК), та відбувається на підставі ухвали слідчого судді, суду або без такої ухвали.

Маючи позитивні положення, які побудовані на попередньому КПК України та, у певній мірі, на новому, звернемося до положень, які регламентують форми прояву злочинів, передбачених ч. 1 ст. 371 КК України, що допоможуть визначити позитивні моменти. Перед тим, як з'ясувати ознаки об'єктивної сторони злочинів, передбачених ч. 1 ст. 371 КК України, звернемося до тих, які характеризують зміст злочину (які є обов'язковими ознаками об'єктивної сторони, в тому числі і цих злочинів). До таких належить діяння (дія або бездіяльність), тобто суспільно небезпечна поведінка. Дія – це активна, протиправна, винна поведінка людини. Загальновідомо, що дія завжди являє собою певний рух тіла (ним вважається навіть найменший рух м'язів, міміка, жести, оскільки слова вимовляються через рух певних м'язів – це також рух тіла) [34, с. 67]. Проте разом з тим не будь-який рух тіла допустимо визнавати шуканою дією. По-перше, оскільки мова йде про ознаку об'єктивної сторони злочину, дію – ті рухи тіла, які відбуваються в ситуації, коли особа повинна поводити себе пасивно, то стосовно цього заборон ніде не встановлено; по-друге, оскільки мова йде про форму суспільно небезпечної поведінки, дію – ті рухи тіла, які спрямовані на завдання (спричинення) відповідної шкоди (у протилежному випадку відсутня шкідливість дії) [34, с. 68]. Таким

чином, дія – це спрямована на завдання шкоди активна, протиправна, вольова поведінка особи, що являє собою певний рух тіла, який вона повинна була не вчиняти. Дії бувають такими: фізичний вплив; жест, слово; діяльність. Натомість бездіяльність – це пасивна, протиправна, винна поведінка особи, яка являє собою відсутність руху тіла. По-перше, оскільки мова йде про форму суспільно небезпечної поведінки, бездіяльність – це те, що проявляється в утриманні від необхідних для запобігання шкоди рухів тіла (в протилежному випадку відсутня шкідливість бездіяльності); по-друге, оскільки мова йде про ознаку об'єктивної сторони злочину, бездіяльність – відсутність тих рухів тіла, які відбуваються в ситуації, коли особа повинна поводити себе активно – для іншого заборон не встановлено [34, с. 69]. Таким чином, бездіяльність – це не припинення настання шкоди, тобто пасивна, протиправна, вольова поведінка людини, що являє собою утримання від необхідних рухів тіла, вчинити, які вона повинна була і могла. Види бездіяльності бувають: 1) чиста бездіяльність, яка відбувається виключно у невчиненні відповідних рухів тіла; змішана бездіяльність, яка проявляється в невчиненні відповідних рухів тіла, які супроводжуються вчиненням інших рухів тіла [34, с. 79].

Враховуючи вищезазначені загальнотеоретичні положення, перейдемо до з'ясування такої ознаки об'єктивної сторони злочинів, як дія, передбаченої у злочинних, що відносяться до ч. 1 ст. 371 КК України. У цьому контексті слід звернути увагу на те, що в існуючих публікаціях лєвова частка спрямована на описання законного затримання чи приводу як заходів забезпечення кримінального провадження і підставах їх застосування. Натомість незаконність цих дій у працях описана надто узагальнено (без конкретизації незаконних дій). Так, В. І. Тютюгін зазначає, що діяння, передбачені ч. 1 ст. 371 КК України, які обов'язково повинні мати незаконний характер, можуть виявлятися: 1) у відсутності законних підстав для застосування зазначених заходів (наприклад, під варту береться особа, не зазначена в ч. 2 ст. 183 КПК); 2) у порушенні порядку їх застосування (наприклад, до свідка застосовується привід без відповідної ухвали слідчого судді чи суду – ч. 2 ст. 140 КПК); 3) у порушенні строків їх здійснення [17, с. 841–842]. В інших публікаціях, зокрема А. М. Бойка, М. І. Хавронюк, Ю. В. Александрова, А. О. Чувакова, не відображена деталізація незаконності таких запобіжних заходів, як затримання та привід [22, с. 1094; 31, с. 575; 33, с. 776]. Більш повним є виклад незаконності затримання або приводу у публікації В. І. Осадчого та С. С. Чернявського: затримання особи на підставі ухвали слідчого судді, суду: 1) затримання особи може бути незаконним, коли слідчий, прокурор ініціюють застосування цього тимчасового запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених ст. 177 КПК; 2) коли ці особи завідомо неправильно оцінюють у сукупності вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення та інші обставини, зазначені у ст. 178 КПК; 3) коли ці особи у клопотанні про застосування запобіжного заходу – затримання особи використовують факт завідомо неправдивих обставин; 4) затримання особи за умови, коли після отримання дозволу на нього чи після подання клопотання про його застосування виникли нові обставини, з урахуванням

яких питання про затримання потребує перегляду: а) коли прокурор не відкликає клопотання про застосування запобіжного заходу або дозвіл на затримання особи, хоча йому стали відомі обставини, що виключають обґрунтовану підозру у вчиненні особою кримінального правопорушення (коли вимоги ст. 185 КПК ігноруються); б) коли слідчий, прокурор не доповнюють, не змінюють клопотання або не змінюють його новим, хоча знають про нові обставини, що можуть вплинути на вирішення судом питання про застосування затримання; 5) затримання особи з метою приводу: а) коли слідчий у клопотанні про затримання з метою приводу викладає завідомо неправдиві данні, що є підставою для ухвалення рішення про затримання з метою приводу, це утворює готування до злочину, відповідальність за вчинення якого передбачена ч. 1 ст. 371 КК; б) такі самі стадії цей злочин проходить і в разі вчинення зазначених дій прокурором, коли він направляє клопотання слідчому судді, суду; 6) затримання особи без ухвали слідчого судді, суду: а) незаконним буде затримання у разі ігнорування вимог ст. 208 КПК про підстави затримання, у разі ігнорування або припису ст. 204 КПК, згідно з якою до підозрюваного, обвинуваченого застосовано запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою, він не може бути затриманий без дозволу слідчого судді, суду у зв'язку з підозрою або обвинуваченням у тому ж кримінальному правопорушенні затримання буде незаконним; б) затримання неповнолітнього. Затримання неповнолітнього вважається у всіх випадках, окрім затримання такого, яке відповідно до ч. 2 ст. 492 КПК може застосовуватися лише у разі, якщо він підозрюється або обвинувачується у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, за умови, що застосування іншого запобіжного заходу не забезпечить запобігання ризикам, зазначеним у ст. 177 КПК; в) затримання судді або народного депутата. Не може бути затриманий народний депутат України без згоди Верховної Ради України (ч. 1 ст. 27 ЗУ від 17 листопада 1992 року № 2790-ХІІ «Про статус народного депутата України»), згідно з положенням гл. 37 КПК затримання судді або народного депутата здійснюється в особливому порядку і неможливе без згоди ВР (чч. 1 і 2 ст. 482 КПК), затримання їх усупереч наведеним вимогам буде вважатися незаконним; г) затримання особи при кримінальному провадженні на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському, річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні (гл. 41 КПК). Незаконним буде в цьому випадку затримання особи, яке буде суперечити статтям 519, ч. 1 ст. 520, ст. 522 КПК України; д) затримання особи, яка вчинила злочин за межами України. Коли таке затримання особи відбувається в супереч вимог ст. 582 та ст. 206 та без урахування особливостей, установлених розділом IX цього Кодексу, то воно буде незаконним; е) затримання викликаної особи на підставі запиту (доручення) про міжнародну правову допомогу. Така особа не може бути затримана як з приводу кримінального провадження, яке є предметом цього кримінального правопорушення, так і за будь-яке інше кримінальне правопорушення, вчинене до перетинання державного кордону України (при в'їзді в Україну). Підозрюваний, обвинувачений

або засуджений може бути затриманий лише за злочин, зазначений у повістці (ч. 2 ст. 566 КПК); є) затримання особи, яка користується дипломатичним імунітетом (кримінальне провадження щодо особи, яка користується дипломатичним імунітетом, може здійснюватися за правилами КПК лише за згодою такої особи або за згодою компетентного органу держави (міжнародної організації), яку представляє така особа, у порядку, передбаченому законодавством України та міжнародними договорами України (ч. 2 ст. 6 КПК). А тому особа, яка діє в порушення вказаних норм і затримає особу, яка користується дипломатичним імунітетом, то таке затримання буде незаконним [19, с. 896–901].

З метою поглибленого розуміння таких дій, як завідомо незаконний привід, звернемося до існуючих точок зору в юридичній літературі. Так, О. А. Чуваков заявляє, що незаконним є привід, який був здійснений не на підставі або не в порядку, регламентованими указаними статтями КПК, а також і в тому випадку, коли під час його здійснення будуть мати місце порушення процесуальних вимог (без складання процесуальних документів тощо) [33, с. 776]; Ю. В. Александров стверджує, що незаконним буде привід, який здійснюється не на підставі або не в порядку, передбаченому законом (наприклад, здійснення приводу без відповідної постанови) [31, с. 575]; А. М. Бойко та М. І. Хавронюк наполягають на тому, що привід буде незаконним, якщо він здійснюється за відсутності вказаних у законі підстав, або з порушенням умов, які визначають порядок їх застосування [22, с. 1094]; В. І. Осадчий, С. С. Чернявський переконані, що привід буде незаконним: 1) коли він був застосований до неповнолітньої особи, вагітної жінки, інвалідів першої або другої груп, особи, яка одноосібно виховує дітей віком до шести років або дітей-інвалідів, а також осіб, які згідно з КПК не можуть бути допитані як свідки; 2) коли він був застосований до співробітників кадрового складу розвідувального органу України під час виконання ним своїх службових обов'язків у відсутності офіційних представників цього органу (ст. 140 КПК); 3) не може бути застосовано привід з метою їх допиту: а) до захисника, представника потерпілого, цивільного відповідача, законного представника потерпілого, цивільного позивача у кримінальному провадженні про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням функцій представника чи захисника; б) до адвокатів – про відомості, які становлять адвокатську таємницю; в) до нотаріусів – про відомості, які становлять нотаріальну таємницю; г) до медичних працівників та інших осіб, який у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтиму і сімейної сторони життя особи – про відомості, які становлять лікарську таємницю; д) до священнослужителів – про відомості одержані ними на сповіді віруючих; е) до журналістів – про відомості, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації; є) до професійних суддів, народних засідателів і присяжних – про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, за винятком випадків кримінального провадження щодо прийняття суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, ухвали; ж) до осіб, які брали участь в укладанні та

виконанні угоди про примирення в кримінальному провадженні, – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з участю в укладанні та виконанні угоди про примирення; 3) до особи, до яких застосовані заходи безпеки, – щодо дійсних даних про їх особи; и) до осіб, які мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовані заходи безпеки, – щодо цих даних; і) до осіб, які користуються правом дипломатичної недоторканності, а також до працівників дипломатичних представництв без згоди представника дипломатичної установи (ч. 1 ст. 65 КПК); 4) незаконність приводу може полягати: а) у здійсненні приводу особою, яка проводить досудове розслідування, без ухвали слідчого судді; б) у фальсифікації клопотання про привід особи; в) у приводі інших осіб крім підозрюваного, обвинуваченого, свідка; г) у приводі осіб, які не можуть бути допитані як свідки [19, с. 901–902].

Аналіз існуючих точок зору стосовно незаконності приводу свідчить, що О.А. Чуваков, Ю.В. Александров, А.М. Бойко обмежилися загальними фразами, які не розкривають цю проблему. Натомість В.І. Осадчий і С.С. Чернявський підійшли до з'ясування проблеми відповідально і, на наш погляд, певним чином розкрили це питання. Проте останні як стосовно першої форми прояву цього злочину (завідомо незаконне затримання), так і до другої форми прояву цього злочину (завідомо незаконний привід) не відійшли від форм прояву цього злочину і не визначилися з обов'язковими ознаками об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 371 КК України. На відміну від В.І. Осадчого і С.С. Чернявського, В.І. Тютюгін визначає обов'язкову ознаку об'єктивну сторони цього злочину – діяння [17, с. 841–842], А.М. Бойко та М.І. Хавронюк, Ю.В. Александров, О.А. Чуваков та автори Науково-практичного коментаря до Кримінального кодексу України називають обов'язковими ознаками об'єктивної сторони цього злочину – дії [22, с. 1094; 31, с. 575; 33, с. 775].

Для більш глибокого вивчення питання варто також проаналізувати положення чинного КПК України, що регулюють заходи забезпечення кримінального провадження, до переліку яких відносяться затримання та привід. Досягнення дієвості цього провадження вимагає великих зусиль організаційного і примусового характеру. Для досягнення завдань кримінального провадження законодавець покладає на суб'єктів кримінального процесу певні обов'язки та визначає їх права. Проте завдання кримінального судочинства не завжди збігаються з інтересами всіх сторін провадження. У зв'язку з цим суб'єкти кримінального провадження не завжди добровільно виконують покладені на них законом процесуальні обов'язки, що ставить під сумнів ефективність і дієвість кримінального процесу [35, с. 163]. Серед кримінально-процесуальних заходів, які забезпечують реалізацію кримінально-процесуальних норм, особливе місце займають заходи кримінально-процесуальних примусу, які є заходами впливу з боку державних органів або посадових осіб на поведінку суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, що направлені на забезпечення виконання процесуальних обов'язків, якщо вони не виконуються добровільно, або на запобігання небажаним з точки зору права діям з метою забезпечення нормального руху кримінального судочинства [35, с. 163]. Серед заходів забезпечення кримінального провадження, особливе значення нада-

ється запобіжним заходам, під якими слід розуміти сукупність превентивних заходів забезпечення кримінального провадження, які спрямовані на забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого, засудженого через певне обмеження їхніх особистих прав [35, с. 166; 38, с. 379]. До застосування цих заходів треба ставитися з особливою увагою, ретельно обґрунтовувати необхідність їх проведення, оскільки вони досить часто обмежують права, свободи і законні інтереси осіб, які потрапляють у сферу кримінального провадження. За своєю юридичною природою запобіжні заходи застосовуються тоді, коли особа ще не визнана винною у вчиненні кримінального правопорушення (тобто коли вона є невинуватою). Запобіжні заходи не повинні розцінюватися як покарання, це лише певні обмеження для особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення.

Система запобіжних заходів ч. 1 ст. 176 КПК України: 1) особисте зобов'язання; 2) особиста порука; 3) застава; 4) домашній арешт; 5) тримання під вартою [34]. Крім того, ч. 2 цієї ж статті передбачено, що тимчасовим запобіжним заходом є затримання особи, яке застосовується з підстав та у порядку визначеним цим Кодексом [34]. Важливо акцентувати увагу на тому, що ст. 371 КК України передбачає відповідальність за завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою [37].

Відповідно до вимог КПК України затримання особи має дві форми: 1) затримання підозрюваного, обвинуваченого на підставі ухвали слідчого судді, суду з метою приводу (статті 187–191 КПК); 2) затримання особи без ухвали слідчого судді, суду, яке, у свою чергу поділяється на: а) законне затримання (ст. 207 КПК); б) затримання уповноваженого службовою особою (ст. 208 КПК). [34; 35, с. 187; 36, с. 401–462; 38, с. 397–421]. У цьому контексті слід погодитися з обґрунтованою думкою стосовно того, що ці види затримання мають суттєві відмінності, вони відрізняються за метою, підставами, процесуальним порядком застосування і суб'єктами здійснення [35, с. 1187].

Л.Д. Удалова, О.Ю. Хабло під затриманням розуміють тимчасовий запобіжний захід, що застосовується з підстав і в порядку, визначеному КПК України, суть якого полягає в обмеженні прав на свободу й особисту недоторканність шляхом поміщення особи на короткий строк у спеціальне приміщення для тримання затриманих (ізолятор тимчасового тримання, гауптвахту) [35, с. 187]. В.О. Попелюшко під затриманням наполягає вважати тимчасовий запобіжний захід (ч. 2 ст. 176 КПК), який має дві форми (ст.ст. 207–213 КПК) [36, с. 431].

Спираючись на зазначені підходи, з'ясуємо цю проблему стосовно затримання, по-перше, на законодавчому рівні окремо стосовно зазначених вище двох форм як законного затримання; по-друге – заборони, які є для такого затримання у його двох формах на законодавчому рівні; по-третє – як співвідносяться ці законодавчі положення та думки з цих двох, задекларованих нами напрямів, та які з цього приводу виникають дискусійні моменти.

Запобіжні заходи щодо затримання особи на підставі ухвали слідчого судді, суду (ст.ст. 187–191 КПК). Відповідно до ч. 1 ст. 177 КПК України, метою застосування запобіжного заходу є забезпечення виконання підозрюва-

ним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам: 1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; 4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; 5) вчинити інше кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується [34]. Натомість згідно з ч. 2 цієї ж статті підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснювати дії, передбачені частиною першою цієї статті (слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених цим Кодексом) [34]. Запобіжні заходи застосовуються лише до підозрюваного, обвинуваченого, засудженого. Не є винятком застосування тимчасового запобіжного заходу у вигляді затримання, оскільки, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК, затриманій за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення особі одночасно із затриманням повідомляється про підозру [34; 35, с. 381]. Наведений нами запобіжний захід може застосовуватися до підозрюваних, обвинувачених, які досягли вісімнадцятирічного віку.

Затримання на підставі ухвали слідчого, судді, суду з метою приводу полягає у короткочасному (до 36 годин) утриманні підозрюваного, обвинуваченого під вартою, щоб забезпечити його можливість постати перед слідчим, суддею, судом для вирішення питання про обрання запобіжного заходу. Цей вид затримання має такі особливості: 1) юридична підстава – ухвала слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу; 2) фактична підстава: а) неприбуття підозрюваного, обвинуваченого для розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді застави, домашнього арешту чи тримання під вартою за умови, що ухвала про привід не була виконана (ч. 3 ст. 187 КПК); б) неприбуття без поважних причин, чи наявності ризику неприбуття підозрюваного чи обвинуваченого за судовим викликом для участі у розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (ст. 188 КПК); 3) мета затримання – привід підозрюваного, обвинуваченого до суду для забезпечення його участі у розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу; 4) строк затримання – до 36 годин обумовлений необхідністю найшвидшого доставлення до слідчого судді, суду, адже у даному випадку не потрібно звертатися до суду з клопотанням про застосування до затриманої особи запобіжного заходу (в цей період необхідно таку особу доставити за призначенням, до суду який постановив ухвалу або її звільнити ч. 2 ст. 191 КПК) [35, с. 388].

Згідно з ч. 1 ст. 188 КПК прокурор, слідчий за погодженням з прокурором має право звернутися з клопотанням про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу для участі в розгляді клопотання

про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою [34]. Це клопотання може бути: 1) подане одночасно з поданням клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою; 2) після подання клопотання про застосування запобіжного заходу і до прибуття підозрюваного, обвинуваченого до суду на підставі судового виклику; 3) після неприбуття підозрюваного за судовим викликом для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою і відсутності у слідчого судді, суду на початок судового засідання відомостей про поважні причини, що перешкоджають його своєчасному прибуттю [34]. Прокурор має додати до клопотання документи, які підтверджують зазначені у пп. 1, 2 ч. 4 ст. 189 цього Кодексу обставини.

Згідно з ч. 4 ст. 189 КПК слідчий суддя, суд має відмовити у наданні дозволу на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу, якщо прокурор не доведе, що зазначені у клопотанні про застосування запобіжного заходу обставини вказують на наявність підстав для тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого, а також, що є достатні підстави вважати, що: 1) підозрюваний, обвинувачений переховується від органів досудового розслідування чи суду; 2) одержавши відомості про звернення слідчого, прокурора до суду із клопотанням про застосування запобіжного заходу, підозрюваний, обвинувачений до початку розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу вчинить дії, які є підставою для застосування запобіжного заходу і зазначені у ст. 177 КПК [34].

Форма і зміст ухвали слідчого судді і суду про дозвіл на затримання з метою приводу має відповідати вимогам, зазначеним в ч. 1 та ч. 2 ст. 190 КПК. Така ухвала має бути виконана у строк, встановлений в ухвалі. Ухвала на затримання з метою приводу втрачає законну силу з моменту: 1) приводу підозрюваного, обвинуваченого до суду; 2) закінчення строку дії ухвали, зазначеного в ній, або закінчення шести місяців із дати постановлення ухвали, у якій не зазначено строк її дії з дня постановлення ухвали; 3) відкликання ухвали прокурором [34].

Маючи нормативні положення щодо застосування такого запобіжного заходу, як затримання підозрюваного, обвинуваченого на підставі ухвали слідчого, судді, суду (стст. 187–191 КПК України), які передбачають їх правомірність, виокремимо ті, які свідчать про такі діяння, як завідомо незаконне затримання. Так, виходячи зі змісту ст. 177 КПК, можна з'ясувати завідомо незаконні затримання особи, коли особи, які здійснюють кримінальне провадження, ігнорують приписи цієї статті: 1) коли такий запобіжний захід застосовується не до підозрюваного, обвинуваченого або засудженого; 2) коли такий запобіжний захід застосовується не з метою запобігти спробам: а) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; б) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; в) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; г) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; д) вчинити інше кримінальне правопорушення чи

продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується. Крім того, затримання особи буде незаконним, коли відсутні підстави застосування такого запобіжного заходу: 1) відсутність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення; 2) відсутність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснювати дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК. Також незаконність затримання буде мати місце, коли слідчий, прокурор ініціюють застосування цього запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених цим Кодексом. Не може застосовуватися такий запобіжний захід, як затримання особи, щодо якої є заяви, скарги, повідомлення або оперативно-розшукові дані про вчинення ними кримінального правопорушення, але вони відповідно до ст. 276 КПК не є підозрюваними або обвинуваченими, як і до інших учасників кримінального провадження (свідків, потерпілих) [35, с. 383].

Затримання особи також буде незаконним, коли при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу, крім наявності ризиків, зазначених у ст. 177 КПК, слідчий суддя, суд на підставі надання сторонам кримінального провадження матеріалів не оцінює в сукупності всі обставини у тому числі: 1) вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним кримінального правопорушення; 2) тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується; 3) вік і стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого; 4) міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання, у тому числі наявність в нього родини й утриманців; 5) наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або проживання; 6) наявність судимості у підозрюваного, обвинуваченого. Крім того, затримання особи буде незаконним, коли виноситься ухвала слідчим суддею, судом з недотриманням приписів ст. 184 КПК України. Незаконним буде затримання, коли слідчий, прокурор у клопотанні про застосування запобіжного заходу (затримання особи), використовують факт завідомо неправдивих обставин. Затримання особи буде незаконним, коли після отримання дозволу на нього чи після подання клопотання про його застосування виникли нові обставини, з урахуванням яких питання про затримання потребує перегляду: а) коли прокурор не відкликає клопотання про застосування запобіжного заходу або дозвіл про затримання, хоча йому стали відомі обставини, що виключають обґрунтовану підозру у вчиненні особою кримінального правопорушення (коли вимоги ст. 185 КПК ігноруються); б) коли слідчий, прокурор не доповнюють, не змінюють клопотання його новим, хоча знають про нові обставини, що можуть вплинути на вирішення судом про застосування затримання [34]. Незаконним буде затримання особи, коли такий запобіжний захід застосовується з метою домогтися від підозрюваного певних свідчень щодо його причетності до кримінального правопорушення чи викриття у вчиненні кримінального правопорушення інших осіб або як карі за кримінальне правопорушення [35, с. 381]. Незаконним також буде застосування такого запобіжного заходу, як затримання неповно-

літнього. Крім того, буде незаконним винесення ухвали слідчим суддею, судом, а також здійснення затримання з метою приводу підозрюваного, обвинуваченого, коли такі не з'явилися за викликом суду, коли слідчому судді або суду були відомі поважні причини не з'явлення такої особи (ч. 3 ст. 187 КПК) [34]. Важливо знати, що затримання особи з метою приводу буде незаконним, коли слідчий у клопотанні про затримання з метою приводу, викладає завідомо неправдиві дані, що є підставою для ухвалення рішення про затримання з метою приводу (такі дії утворюють готування до злочину, відповідальність за вчинення якого передбачена ч. 1 ст. 371 КК України). Такі самі стадії цей злочин проходить і в разі вчинення зазначених дій прокурором, коли він направляє клопотання слідчому судді, суду. Незаконним буде затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою приводу без ухвали слідчого судді, суду. Також буде незаконним затримання особи за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, про затримання особи з метою приводу для застосування запобіжного заходу не у зв'язку з взяттям підозрюваного, обвинуваченого під варту. Незаконним буде затримання особи з метою приводу за ухвалою, яка не відповідає вимогам ст. 190 КПК України. Незаконним буде затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду з метою приводу, яке полягає в утримуванні підозрюваного, обвинуваченого більше 36 годин під вартою або без мети доставити його до слідчого судді, який виніс йому таку ухвалу, та не відповідають вимогам ст. 191 КПК України.

Затримання особи без ухвали слідчого судді, яке поділяється на законне затримання (ст. 207 КПК) та затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК). У відповідності до ст. 207 КПК зазначається, що ніхто не може бути затриманий без ухвали слідчого судді, суду, крім випадків, передбачених цим кодексом. Згідно з ч. 2 цієї статті, кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу, крім осіб, зазначених у ст. 482 цим Кодексом: 1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення; 2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безпосереднього переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні [34]. Виходячи з положень ч. 2 цієї статті, незаконним буде затримання, яке суперечить приписам ч. 2 ст. 207 КПК. Крім того, незаконним буде затримання, коли особа затримала людину без мети доставлення до уповноваженої службової особи або яка негайно не повідомила уповноважену службову особу про затримання або місцезнаходження особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення [34].

Важливо звернути увагу на те, що затримання уповноваженою службовою особою буде незаконним в тому випадку, коли воно буде суперечити приписам ст. 208 КПК. Наприклад, коли уповноважена службова особа без ухвали слідчого судді, суду: 1) затримала особу, яку не застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину відсутні очевидці, потерпілі або відсутня сукупність очевидних ознак на тілі, на одязі чи місці події, які не свідчать про те, що ця особа вчинила злочин (про що має бути складений протокол у відповідності до ст. 104 та 209 цього Кодексу) [34]. Згідно з приписами ч. 2 цієї ж статті незаконним затриманням

уповноваженою службовою особою буде, коли вона затримала особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі менше, ніж три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян у випадку, якщо підозрюваний не виконав обов'язки, покладені на нього при обранні запобіжного заходу. У цьому контексті слід зазначити, що незаконним буде затримання співробітника кадрового складу розвідувального органу України при виконанні ним службових обов'язків і пов'язані з цим особистий обшук та огляд його речей за відсутності офіційних представників цього органу. Крім того, незаконним буде затримання особи без ухвали слідчого судді, суду, коли воно перевищило 72 години з моменту затримання.

Незаконним буде затримання у разі ігнорування вимог ст. 208 КПК України про підстави затримання, у разі ігнорування припису ст. 204 КПК України, згідно з яким до підозрюваного, обвинуваченого застосовано запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою, він не може бути затриманий без дозволу слідчого судді, суду у зв'язку з підозрою або обвинуваченням у тому ж кримінальному правопорушенні. Затримання неповнолітнього вважається у всіх випадках незаконним, окрім затримання, яке відповідно до ч. 2 ст. 492 КПК України може застосовуватися лише у разі, якщо він підозрюється або обвинувачується у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, за умови, що застосування іншого запобіжного заходу не забезпечить запобігання ризикам, зазначеним у ст. 177 КПК України. Не може бути затриманий депутат України без згоди Верховної Ради України ч. 1 ст. 271 КПК України [39], оскільки згідно з положеннями гл. 37 КПК України затримання судді або народного депутата здійснюється в особливому порядку і неможливе без згоди Верховної Ради України (чч. 1 і 2 ст. 481 КПК України) [34]. Незаконним буде затримання уповноваженою службовою особою при кримінальному провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському, річковому судні, що перебуває за межами України, на повітряному судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальними знаком України, яке суперечить вимогам стст. 519, 520, 522 КПК України. Крім того, незаконним буде затримання особи, яке відбувається всупереч вимог стст. 582, 206 КПК України та без урахування особливостей, встановлених приписами розділу IX цього Кодексу. Також затримання викликаної особи на підставі запиту (доручення) про міжнародну правову допомогу свідчить, що така особа не може бути затримана як з приводу кримінального правопорушення, яке є предметом цього кримінального провадження, так і за будь-яке інше кримінальне правопорушення, вчинене до перетинання державного кордону України (при в'їзді в Україну). Затримання особи, яка користується дипломатичним імунітетом (кримінальне провадження щодо особи, яка користується дипломатичним імунітетом, може здійснюватися за правилами КПК лише за згодою такої особи або за згодою компетентного органу держави, яку представляє така особа, у порядку, передбаченому законодавством України та міжнародними договорами (ч. 2 ст. 6 КПК України) [19, с. 896 – 901], а тому особа, яка діє в порушення вказаних норм і затримує особу,

що користується дипломатичним імунітетом, також буде незаконним [19, с. 896–901].

Згідно з п. 1 ч. 2 ст. 131 КПК України, до заходів забезпечення кримінального провадження відноситься привід. Метою застосування заходу забезпечення кримінального провадження є досягнення дієвості цього провадження, тобто забезпечення ефективності реалізації завдань кримінального провадження, закріплених ст. 2 КПК України, та завдань окремих стадій кримінального провадження [38, с. 332–333]. Цей захід забезпечення кримінального провадження має застосовуватись згідно зі ст. 132 КПК України, яка передбачає загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження [34]. Якщо підозрюваний, обвинувачений, свідок, які були у встановленому цим Кодексом порядку викликані (зокрема, наявне підтвердження, отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом), не з'явилися без поважних причин або не повідомили про причини свого неприбуття, то до них може бути застосовано привід (ст. 139 КПК) [34]. Порядок застосування приводу регламентується стст. 140–143 КПК України. Юридичною підставою здійснення приводу є ухвала слідчого судді, суду, яка виноситься за клопотанням слідчого, прокурора або з власної ініціативи, а під час судового провадження також за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого.

Стосовно такого заходу забезпечення кримінального провадження, як привід, в юридичній літературі існують такі судження: 1) Л.Д. Удалова та О.Ю. Хабло заявляють, що привід (стст. 140–143 КПК України) – це захід забезпечення кримінального провадження, який полягає у примусовому супроводженні підозрюваного, обвинуваченого, свідка особою, яка виконує ухвалу про привід, до місця їх виклику у зазначений в ухвалі час [35, с. 197]; 2) В.О. Попелюшко стверджує, що приводом є примусове супроводження особи (свідка, підозрюваного або обвинуваченого), до якої він застосовується, як результат нез'явлення останньої без поважних причин до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду особою, яка виконує ухвалу про здійснення приводу до місця її виклику в зазначений в ухвалі час [36, с. 346]; 3) С.М. Смоков наполягає на тому, що привід є заходом забезпечення кримінального провадження, пов'язаним із фізичним впливом на підозрюваного, обвинуваченого, свідка, який не з'явився на виклик без поважних причин або не повідомив про причини свого неприбуття, спрямованим на забезпечення виконання їх обов'язку щодо явки на виклик до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду [38, с. 334]. Ці визначення лише доповнюють зміст один одного. Примус при проведенні приводу проявляється в тому, що особа без її волі доставляється в потрібне місце [40, с. 176].

З урахуванням викладених точок зору стосовно незаконного приводу, а також положень КПК України, які регламентують привід і виклики підозрюваного, обвинуваченого, свідка, розкриємо дії, які свідчать про незаконність приводу. Виходячи з приписів ч. 3 ст. 140 КПК України, можна стверджувати, що незаконним буде привід, який застосовується до інших учасників процесу, крім свідка, обвинуваченого та підозрюваного [34]. Незаконним також буде

привід, який застосований до неповнолітнього свідка, вагітної жінки як свідка, свідків-інвалідів першої або другої груп, свідків-осіб, які одноосібно виховують дітей віком до шести років або дітей-інвалідів, свідків-осіб, які згідно із цим Кодексом не можуть бути допитані як свідки [34]. Також незаконним буде привід співробітника кадрового складу розвідувального органу України під час виконання ним своїх службових обов'язків за відсутності офіційних представників цього органу [34].

У приписах ч. 2 ст. 65 КПК України зазначаються особи, які не можуть бути допитані як свідки: 1) захисник, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, законний представник потерпілого, цивільного позивача у кримінальному провадженні – про обставини, які їм стали відомі у зв'язку з виконанням функцій представника чи захисника; 2) адвокати – про відомості, які становлять адвокатську таємницю; 3) нотаріуси – про відомості, які становлять нотаріальну таємницю; 4) медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя особи – про відомості, які становлять лікарську таємницю; 5) священнослужителі – про відомості, одержані ними на сповіді віруючих; 6) журналісти – про відомості, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації; 7) професійні судді, народні засідателі та присяжні – про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, за винятком випадків кримінального провадження щодо прийняття суддею (судьями) завідомо неправосудного вироку, ухвали; 8) особи, які брали участь в укладенні та виконанні угоди про примирення в кримінальному провадженні, - про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з участю в укладенні та виконанні угоди про примирення; 9) особи, до яких застосовані заходи безпеки, - щодо дійсних даних про їх особи; 10) особи, які мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовані заходи безпеки, - щодо цих даних [34]. Зважаючи на вищевикладене, привід до цих осіб як свідків буде незаконним (ч. 3 ст. 140 КПК України) [34]. Крім того, не можуть без їх згоди бути допитані як свідки особи, які мають право дипломатичної недоторканності, а також працівники дипломатичних представників – без згоди представника дипломатичної установи (ч. 4 ст. 65 КПК України), а тому їх привід буде незаконним [34]. Незаконним буде привід свідка, підозрюваного, обвинуваченого без ухвали слідчого судді або суду (ч. 2 ст. 140 КПК України) [34]. Привід свідка, підозрюваного, обвинуваченого буде незаконним, якщо були відсутні підстави для такого приводу (ч. 1 ст. 139 КПК України), а також були поважні причини неприбуття особи на виклик, передбачені пп. 1–8 ст. 138 КПК України [34]. Незаконним буде привід, коли клопотання про здійснення приводу не оформлене згідно із ст. 141 КПК України та не розглянуте слідчим суддею або судом з дотриманням приписів ст. 142 КПК України [34]. Крім того, незаконним буде привід за фальсифікованим клопотанням слідчого, погодженого прокурором. Ці положення на законодав-

чому рівні знайшли своє певне вирішення в кримінальному законодавстві зарубіжних держав [41; 42; 43; 44; 45; 46].

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна прийти до таких висновків: 1) автори існуючих публікацій поверхово розглядають такі заходи забезпечення кримінального провадження (виходячи з кримінально-правової характеристики), як завідомо незаконне затримання, незаконний привід, як правило, без посилань на норми КПК України, які їх регламентують; 2) такий запобіжний захід, як затримання підозрюваного, обвинуваченого або засудженого, як правило, вчиняється шляхом дій, лише в окремих випадках може вчинятися шляхом бездіяльності; 3) такий захід забезпечення кримінального провадження, як привід вчиняється лише шляхом дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студентів юрид. вузів і фак. / за ред. П. С. Матишевського, П. П. Андрушка, С. Д. Шапченка. – К.: Юрінком Інтер, 1997. – 512 с.
2. *Бажанов М.И.* Объективная сторона преступления / М.И. Бажанов // Уголовное право УССР. Часть Общая: Учебник [Ю.В. Александров, А.Ш. Якупов, М.И. Бажанов и др.]; под ред. В.В. Сташиса, А.Ш. Якупова. – К.: Изд-во «Вища школа», 1984. – С. 81–97.
3. *Бурчак Ф.Г., Фесенко Е.Ф.* Объективная сторона преступления / Ф.Г. Бурчак, Е.Ф. Фесенко // Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть общая, отв. ред. А. Я. Светлов, В. В. Сташис. – К.: Наукова думка, 1985. – 448 с.
4. *Гришанин П.И.* Объективная сторона преступления / П.И. Гришанин // Советское уголовное право: Часть общая: [Учебное пособие.] – М.: ВЮЗИ, 1961. – 147 с.
5. *Кудрявцев В.Н.* Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. – М.: Государственное изд-во юрид. литературы, 1960. – 244 с.
6. *Коржанський М.Й.* Об'єктивна сторона злочину / М.Й. Коржанський // Кримінальне право і законодавство України. Частина загальна: [Курс лекцій] / За ред. М.Й. Коржанського. – К.: Атіка, 2001. – С. 189–211.
7. *Кудрявцев В.Н.* Правовое поведение: Норма и патология / В.Н. Кудрявцев. – М.: Изд-во «Наука», 1982. – 288 с.
8. *Малинин В.Б.* Причинная связь в уголовном праве / В.Б. Малинин. – СПб: Издательство «Юридический центр Пресс», 2000. – 316 с.
9. *Наумов А.В.* Объективная сторона преступлений / А.В. Наумов // Российское уголовное право. Курс лекций: в 3 т. Т. 1. Общая часть / А.В. Наумов. – 4-е изд. перераб. и доп. – М.: Волтерес Клувер, 2007. – С. 313–343.
10. *Номоконов В.А.* Объективная сторона преступлений / В.А. Номоконов // Полный курс уголовного права : В 5 т. / Под ред. докт. юрид. наук, проф., засл. деятеля науки РФ А.И. Коробеева. Т. 1.: Преступление и наказание. – СПб.: Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс» 2008. – С. 357 – 383.
11. *Петин И.А.* Механизм преступного насилия / И.А. Петин – СПб: «Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. – 343 с.
12. *Пионтковский А.А.* Объективная сторона состава преступления / А.А. Пионтковский // Курс советского уголовного права: Часть общая. В 6-ти

томах / Редкол.: А. А. Пионтковский и др. – М.: Изд-во Наука, 1970. – Т. 2. – С. 131–183.

13. *Семенцова И.А.* Объективная сторона состава преступления / И.А. Семенцова // Уголовное право: Общая часть. Серия «Сдаем экзамен». – Ростов н/Д: «Феникс», 2003. – С. 69–83.

14. *Таганцев В.С.* Преступная деятельность / В.С. Таганцев // Русское уголовное право: Лекции. Часть общая. В 2 т. Т. 1. – М.: Наука, 1994. – С. 265–372.

15. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть / Под ред. и с предисл. И. Д. Козочкина. – М.: Институт международного права и экономики А.С. Грибоедова, 2001. – 576 с.

16. *Матвійчук В. К.* Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): Монографія / В. К. Матвійчук. – К.: «Азимут – Україна», 2005. – 464 с.

17. *Тютюгін В.І.* Злочини проти правосуддя / В.І. Тютюгін, // Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; за заг. ред.. В. Т. Маляренко, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Вид. третє. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2006. – С. 980–1041.

18. *Шеховцов Р.М., Беніцький А.С.* Злочини проти правосуддя / Р.М. Шеховцов, А.С. Беніцький // Кримінальне право (Особлива частина): [підручник]; за ред. О.О. Дурова, Є.О. Письменського. – [2-ге вид.]. – К. ВД «Декор», 2013. – С. 671–709.

19. *Осадчий В.І., Чернявський С.С.* Злочини проти правосуддя / В.І. Осадчий, С.С. Чернявський // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченка, В.В. Чернея. – К.: Юрінком Інтер, 2016. – С. 895 – 969.

20. *Мельник Р.І.* Кримінально-правова характеристика завідомо незаконних затримання, приводу, арешту та тримання під вартою (ст. 371 КК України): дисертація на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук; спеціальність: 12.00.08. – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Р.І. Мельник. – Луганск: Луганский державний ун-т внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, 2008. – 221 с.

21. *Фесенко Є.В., Варфоломеева Т.В.* Коментар до ст. 371 КК України / Є.В. Фесенко, Т.В. Варфоломеева // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2 т. – Т. 2.: за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка, – 3-ге вид. перероб. та допов. – К.: Алерта; КНТ, Центр учбової літератури, 2009. – С. 445–448.

22. *Бойко А.М., Хавронюк М.І.* Коментар до ст. 371 КК України / А.М. Бойко, М.І. Хавронюк // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України – 9-те вид., переробл. та допов. / За ред. М. І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2009. – С. 1020–1022.

23. *Идрисов К.Р.* Преступления против правосудия, совершаемые должностными лицами органов предварительного расследования и суда: диссертация на соискание ученой степени канд. юрид. наук; специальность: 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / К. Р. Идрисов. – Нижний Новгород, 2007. – 262 с.

24. *Попова Ю.П.* Уголовно-правовая характеристика заведомо незаконного задержания, заключения под стражу и содержание под стражей: диссертация на соискание ученой степени канд. юрид. наук; специальность: 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / Ю.П. Попова. – Тюмень.: Тюменский государственный университет, 2004. – 221 с.

25. *Винер Н.* Кибернетика и общество / Н. Винер. – М., Изд-во иностранной литературы, 1958. – 200 с.
26. Новий тлумачний словник української мови у 3-х томах. Т. 1 (Укладачі Василь Яременко, Оксана Сліпущо). – К.: Вид-во «Аконіт», 2004. – 928 с.
27. Русско-украинский словарь. Том первый А-М. – К.: Изд-во «Наукова думка», 1968. – 700 с.
28. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / Уклад. І голов. ред. В.П. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
29. *Даль Владимир.* Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. Т. 2: И-о. – М.: Рус. яз., 1999. – 779 с.
30. Юридический энциклопедический словарь. Гл. ред. А. Я. Сухарев; Ред. кол.: М.М. Богуславский, М.И. Козырь, Г.М. Миньковский и др. – М.: Сов. энциклопедия, 1984. – 415 с.
31. *Александров Ю.В.* Злочини проти правосуддя, що вчиняються службовими особами, які здійснюють здійснення правосуддя / Ю.В. Александров // Кримінальне право України. Особлива частина: [підручник] (Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.) – Вид. 2-ге, переробл. та допов. / За ред.. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К.: Атака, 2008. – С. 374–583.
32. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Під заг. ред.. Потебенька М.О., Гончаренка В.Г. ч. 2. – К.: «Форум», 2001. – 944 с.
33. *Чуваков О.А.* Преступление против правосудия / О.А. Чуваков // Уголовный кодекс Украины. Комментарий: Под ред. Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. – Харьков, ООО «Одиссей», 2001. – С. 774–835.
34. *Благов Е.В.* Общая часть уголовного права в 20 лекциях: [курс лекций] / Е.В. Благов. – М.: Юрлитинформ, 2012. – 344 с.
34. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI (Редакція станом на 11.06.2016).
35. *Удалова Л.Д., Хабло О.Ю.* Заходи забезпечення кримінального провадження / Л.Д. Удалова // Кримінальний процес [текст]: підручник / за заг. ред. В.В. Коваленка, Л.Д. Удалової, Д.П. Письменного. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – С. 163–210.
36. *Попелюшко В.О.* Запобіжні заходи, затримання особи / В.О. Попелюшко // Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шуміла. – К.: Юстініан, 2012. – С. 401–462.
37. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 26. – Ст. 131.
38. *Смоков С.М.* Запобіжні заходи, затримання особи / С. М. Смоков // Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Від. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. – Х.: Одиссей, 2013. – С. 371–421.
39. Про статус народного депутата України. Закон України від 17 листопада 1992 року № 2790 // Відомості Верховної Ради України. – 1992.
40. *Пліщук Л.І.* Проблемні питання застосування та здійснення примусового приводу в кримінальному процесі / Л.І. Пліщук // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2009. – № 22. – С. 174–178.
41. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and D j, prof N.F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant

professor A.I. Lukashov and candidate of law E. A Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch – St Petersburg "Yundicheskyy Centei Press», 2001 – 234 p.

42. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. – St. Petersburg: «Yuridicheskyy Center – Press», 2001. – 298 p.

43. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; – St Petersburg: «Yuridicheskyy Center – Press», 2002. – 366 p.

44. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. – St Petersburg: "Yuridicheskyy Center – Press", 2002. – 226 p.

45. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. – St. Petersburg: «Yuridicheskyy Center – Press», 2002. – 366 p.

46. Ley Organica 10/1995, de 23 de noviembre, del Codigo Penal del Reino de Espana (Esta revision vigente desde 01 de Julio de 2015) [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupy: http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html.

REFERENCES

1. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: Pidruchnyk dlia studentiv yuryd. vuziv i fak. / za red. P.S. Matyshevskoho, P.P. Andrushka, S.D. Shapchenka. – K.: Yurinkom Inter, 1997. – 512 s.

2. *Bazhanov M.I.* Ob#ektivnaja storona prestuplenija / M.I. Bazhanov // Ugolovnoe pravo USSR. Chast' Obshhaja: Uchebnik [Ju.V. Aleksandrov, A.Sh. Jakupov, M.I. Bazhanov i dr.]; pod red. V.V. Stashisa, A.Sh. Jakupova. – K.: Izd-vo «Vishha shkola», 1984. – S. 81–97.

3. *Burchak F.G., Fesenko E.F.* Ob#ektivnaja storona prestuplenija / F.G. Burchak, E.F. Fesenko // Ugolovnoe pravo Ukrainskoj SSR na sovremennom jetape. Chast' obshhaja, otv. red. A.Ja. Svetlov, V.V. Stashis. – K.: Naukova dumka, 1985. – 448 s.

4. *Grishanin P.I.* Ob#ektivnaja storona prestuplenija / P.I. Grishanin // Sovetskoe ugolovnoe pravo: Chast' obshhaja: [Uchebnoe posobie.] – M.: VJuZI, 1961. – 147 s.

5. *Kudrjavcev V.N.* Ob#ektivnaja storona prestuplenija / V.N. Kudrjavcev. – M.: Gosudarstvennoe izd-vo jurid. literatury, 1960. – 244 s.

6. *Korzhanskyi M.I.* Ob'iektivna storona zlochynu / M.I. Korzhanskyi // Kryminalne pravo i zakonodavstvo Ukrainy. Chastyna zahalna: [Kurs lektsii] / Za red. M.I. Korzhanskoho. – K.: Atika, 2001. – S. 189–211.

7. *Kudrjavcev V.N.* Pravovoe povedenie: Norma i patologija / V.N. Kudrjavcev. – M.: Izd-vo «Nauka», 1982. – 288 s.

8. *Malinin V.B.* Prichinnaja svjaz' v ugolovnom prave / V.B. Malinin. – SPb: Izdatel'stvo «Juridicheskij centr Press», 2000. – 316 s.

9. *Naumov A.V.* Ob#ektivnaja storona prestuplenij / A.V. Naumov // Rossijskoe ugolovnoe pravo. Kurs lekcij: v 3 t. T. 1. Obshhaja chast' / A.V. Naumov. – 4-e izd. pererab. i dop. – M.: Volteres Kluver, 2007. – S. 313–343.

10. *Nomokonov V.A.* Ob#ektivnaja storona prestuplenij / V.A. Nomokonov // Polnyj kurs ugolovnogo prava : V 5 t. / Pod red. dokt. jurid. nauk, prof., zasl. dejatelja nauki RF A.I. Korobeeva. T. 1.: Perstuplenie i nakazanie. – SPb.: Izd-vo R. Aslanova «Juridicheskij centr Press» 2008. – S. 357–383.

11. *Petin I.A.* Mehanizm prestupnogo nasillja / I.A. Petin – SPb: «Izd-vo R. Aslanova «Juridicheskij centr Press», 2004. – 343 s.
12. *Piontkovskij A.A.* Ob#ektivnaja storona sostava prestuplenija / A.A. Piontkovskij // Kurs sovetskogo ugovolnogo prava: Chast' obshhaja. V 6-ti tomah / Redkol.: A.A. Piontkovskij i dr. – M.: Izd-vo Nauka, 1970. – T. 2. – S. 131–183.
13. *Semencova I.A.* Ob#ektivnaja storona sostava prestuplenija / I.A. Semencova // Ugolovnoe pravo: Obshhaja chast'. Serija «Sdaem jekzamen». – Rostov n/D: «Feniks», 2003. – S. 69–83.
14. *Tagancev V.S.* Prestupnaja dejatel'nost' / V.S. Tagancev // Russkoe ugovolnoe pravo: Lekcii. Chast' obshhaja. V 2 t. T. 1. – M.: Nauka, 1994. – S. 265–372.
15. Ugolovnoe pravo zarubezhnyh gosudarstv. Obshhaja chast' / Pod red. i s predisl. I.D. Kozochkina. – M.: Institut mezhdunarodnogo prava i jekonomiki A.S. Griboedova, 2001. – 576 s.
16. *Matviichuk V.K.* Kryminalno-pravova okhrona navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha (kryminalno-pravove ta kryminolohichne doslidzhennia): Monohrafiia / V.K. Mtviiichuk. – K.: «Azymut – Ukrainu», 2005. – 464 s.
17. *Tiutiuhin V.I.* Zlochyny proty pravosuddia / V.I. Tiutiuhin, // Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar / Iu.V. Baulin, V.I. Borysov, S.B. Havrysh ta in.; za zah. red.. V.T. Maliarenka, V.V. Stashysa, V.Ia. Tatsiia. Vyd. tretie. – Kh.: TOV «Odisei», 2006. – S. 980–1041.
18. *Shekhovtsov R.M., Benitskyi A.S.* Zlochyny proty pravosuddia / R.M. Shekhovtsov, A.S. Benitskyi // Kryminalne pravo (Osoblyva chastyna): [pidruchnyk]; za red. O.O. Durova, Ie.O. Pysmenskoho. – [2-he vyd.]. – K. VD «Dekor», 2013. – S. 671–709.
19. *Osadchyi V.I., Cherniavskiy S. S.* Zlochyny proty pravosuddia / V.I. Osadchyi, S.S. Cherniavskiy // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy / D S. Azarov, V.K. Hryshchuk, A.V. Savchenka, V.V. Chernieia. – K.: Yurinkom Inter, 2016. – S. 895–969.
20. *Melnyk R.I.* Kryminalno-pravova kharakterystyka zavidomo nezakonnnykh zatrymannia, pryvodu, areshytu ta trymannia pid vartoiu (st. 371 KK Ukrainy): dysertatsiia na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk; spetsialnist: 12.00.08. – kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo / R.I. Melnyk. – Luhansk: Luhanskyi derzhavnyi un-t vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka, 2008. – 221 s.
21. *Fesenko Ie.V., Varfolomeieva T.V.* Komentar do st. 371 KK Ukrainy / Ie.V. Fesenko, T.V. Varfolomeieva // Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnogo kodeksu Ukrainy: u 2 t. – T. 2.: za zah. red. P.P. Andrushka, V.H. Honcharenka, Ie.V. Fesenko, – 3-tie vyd. pererob. ta dopov. – K.: Alerta; KNT, Tsentr uchbovoi literatury, 2009. – S. 445–448.
22. *Boiko A.M., Khavroniuk M.I.* Komentar do st. 371 KK Ukrainy / A.M. Boiko, M.I. Khavroniuk // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy – 9-te vyd., pererobl. ta dopov. / Za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. – K.: Yurydychna dumka, 2009. – S. 1020–1022.
23. *Idrisov K.R.* Prestuplenija protiv pravosudija, sovershaemye dolzhnostnymi licami organov predvaritel'nogo rassledovaniia i suda: dissertacija na soiskanie uchenoj stepeni kand. jurid. nauk; special'nost': 12.00.08 – ugovolnoe pravo i kriminologija; ugovolno-ispolnitel'noe pravo / K.R. Idrisov. – Nizhnij Novgorod, 2007. – 262 s.
24. *Popova Ju.P.* Ugolovno-pravovaja harakteristika zavedomo nezakonnogo zaderzhaniia, zakljucheniia pod strazhu i sodержanie pod strazhej: dissertacija na

soiskanie uchenoj stepeni kand. jurid. nauk; special'nost': 12.00.08 – ugovnoe pravo i kriminologija; ugovno-ispolnitel'noe pravo / Ju.P. Popova. – Tjumen': Tjumenskij gosudarstvennyj universitet, 2004. – 221 s.

25. *Viner N.* Kibernetika i obshhestvo / N. Viner. – M.: Izd-vo inostrannoju literatury. 1958. – 200 s.

26. *Novyi tlumachnyi slovnyk ukraïnskoï movy u 3-kh tomakh. T. 1 (Ukladachi Vasyl Yaremenko, Oksana Slipushko).* – K.: Vyd-vo «Akonit», 2004. – 928 s.

27. *Russko-ukraïnskij slovar'.* Tom pervyj A-M. – K.: Izd-vo «Naukova dumka», 1968. – 700 s.

28. *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoï ukraïnskoï movy (z dod. i dop.) / Uklad. I holov. red.. V.P. Busel.* – K.: Irpin: VTF «Perun», 2005. – 1728 s.

29. *Dal' Vladimir.* Tolkovyj slovar' zhivogo velikoruskogo jazyka: V 4 t. T. 2: I-o. – M.: Rus. jaz., 1999. – 779s.

30. *Juridicheskij jenciklopedicheskij slovar'.* Gl. red. A.Ja. Suharev; Red. kol.: M.M. Boguslavskij, M.I. Kozyr', G.M. Min'kovskij i dr. – M.: Sov. jenciklopedija, 1984. – 415 s.

31. *Aleksandrov Iu.V.* Zlochyny proty pravosuddia, shcho vchyniautsia sluzhbovymy osobamy, yaki zdiisniuiut zdiisnennia pravosuddia / Iu.V. Aleksandrov // Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna: [pidruchnyk] (Iu.V. Aleksandrov, O.O. Dudorov, V.A. Klymenko ta in.) – Vyd. 2-he, pererobl. ta dopov. / Za red. M.I. Melnyka, V.A. Klymenka. – K.: Ataka, 2008. – S. 374–583.

32. *Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. Pid zah. red.. Potebenka M.O., Honcharenka V.H. ch. 2.* – K.: «Forum», 2001. – 944 s.

33. *Chuvakov O.A.* Prestuplenie protiv pravosudija / O.A. Chuvakov // Ugolovnyj kodeks Ukrainy. Kommentarij: Pod red. Ju.A. Karmazina i E.L. Strel'cova. – Har'kov, OOO «Odisej», 2001. – S. 774–835.

34. *Blagov E.V.* Obshhaja chast' ugovnogo prava v 20 lekcijah: [kurs lekcij] / E.V. Blagov. – M.: Jurlitinofrm, 2012. – 344 s.

34. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI (Redaktsiia stanom na 11.06.2016).*

35. *Udalova L.D., Khablo O.Iu.* Zakhody zabezpechennia kryminalnoho provadzhennia / L.D. Udalova // Kryminalnyi protses [tekst]: pidruchnyk / za zah. red. V.V. Kovalenka, L.D. Udalovoi, D.P. Pysmennoho. – K.: «Tsentri uchbovoi literatury», 2013. – S. 163–210.

36. *Popeliushko V.O.* Zapobizhni zakhody, zatrymannia osoby / V.O. Popeliushko // Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar / Za zah. red. profesoriv V.H. Honcharenka, V.T. Nora, M.Ie. Shumila. – K.: Yustinian, 2012. – S. 401–462.

37. *Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 roku // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2001. – № 26. – St. 131.*

38. *Smokov S.M.* Zapobizhni zakhody, zatrymannia osoby / S.M. Smokov // Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Naukovo-praktychnyi komentar / Vid. red.: S.V. Kivalov, S.M. Mishchenko, V.Iu. Zakharchenko. – Kh.: Odyssei, 2013. – 371–421.

39. *Pro status narodnoho deputata Ukrainy. Zakon Ukrainy vid 17 lystopada 1992 roku № 2790 // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1992.*

40. *Plishchuk L.I.* Problemni pytannia zastosuvannia ta zdiisnennia prymusovoho pryvodu v kryminalnomu protsesi / L.I. Plishchuk // Borotba z orhanizovanoiu zlochnynnistiu i koruptsiieiu (teoriia i praktyka). – 2009. – № 22. – S. 174–178.

41. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and D j, prof N.F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch – St Petersburg "Yuridichesky Centei Press», 2001 – 234 p.

42. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. – St. Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2001. – 298 p.

43. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; – St Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2002. – 366 p.

44. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. – St Petersburg: "Yuridichesky Center – Press", 2002. – 226 p.

45. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. – St. Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2002. – 366 p.

46. Ley Organica 10/1995, de 23 de noviembre, delCodigo Penal del Reino de Espana (Esta revision vigente desde 01 de Julio de 2015) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html.

Шнирко О. С. Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 371 КК України

У статті проведено дослідження об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 371 КК України. Автор досліджує існуючі точки зору стосовно завідомо незаконного затримання та незаконного приводу, аналізує такі обов'язкові ознаки об'єктивної сторони цього злочину, як діяння (дію або бездіяльність). Також сформульовані визначення незаконного приводу і незаконного затримання.

Ключові слова: завідомо незаконне затримання, незаконний привід, підозрюваний, обвинувачений, засуджений, свідок.

Шньпко А. С. Объективная сторона преступления, предусмотренного ч. 1 ст. 371 УК Украины

В статье проведено исследование объективной стороны преступления, предусмотренного ч. 1 ст. 371 УК Украины. Автор исследует существующие точки зрения на заведомо незаконное задержание и незаконный привод, анализирует такие обязательные признаки объективной стороны этого преступления, как деяния (действие или бездействие). Также сформулированы определения незаконного привода и незаконного задержания.

Ключевые слова: заведомо незаконное задержание, незаконный привод, подозреваемый, обвиняемый, осужденный, свидетель.

Shnyrko O. Objective side of the crime under part 1, article 371 of the Criminal Code of Ukraine

In the article investigates the objective side of the crime under part 1, article 371 of the Criminal Code of Ukraine. The author examines the existing points of view on the knowingly unlawful detention and illegal actuator, analyzes such compulsory signs of the

objective side of this crime as an act (action or inaction). In the article formulated definitions of unlawful detention and illegal actuator.

Keywords: *Knowingly unlawful detention; Illegal actuator; Suspect; Accused; Convicted; Witness.*

Стаття надійшла до редакції 13.05.2016.

ЮРИДИЧНА НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

ЗАПРОШУЄМО ДО СПІВРОБІТНИЦТВА

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління» видає з 2010 року періодичний науковий юридичний журнал «Юридична наука». Журнал внесено в оновлений перелік фахових видань з юридичних наук постановою Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України № 153 від 14.02.2014, крім того, журнал 20 квітня 2011 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre м. Парижі); журнал зареєстровано та проіндексовано у таких міжнародних наукометричних каталогах і базах даних: Index Copernicus – з 1 січня 2014 року.

З моменту свого заснування журнал став сполучною ланкою між науковцями і практиками, які працюють у науково-дослідних закладах, вищій школі, юриспруденції, державних установах України і зарубіжжя, між усіма тими, хто переймається проблемами розвитку юридичної науки, європейськими інтеграційними прагненнями. Журнал має на меті пропагувати публікації авторів як всередині держави Україна, так і за кордоном, а тому в списку поданих джерел має бути не менше п'яти англомовних посилань. Активна участь у наукових публікаціях на шпальтах журналу сприяє розвитку фундаментальних і прикладних досліджень з усіх напрямків юридичних наук, посиленню впливу права на вирішення правових, політичних, соціальних, екологічних, організаційних та інших проблем розвитку суспільства, держави, входженню України в європейський і світовий простір.

Журнал є дуже цікавим для науковців, докторантів, аспірантів, здобувачів, студентів, національного господарства, працівників правоохоронних органів, суддів, державних службовців і всіх тих, хто цікавиться правом.

РУБРИКИ ЖУРНАЛУ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

- Загальні проблеми розвитку юридичної науки
- Методологія сучасної юридичної науки
- Питання теорії прав людини та правої держави
- Теорія та історія держави і права
- Філософія та соціологія права
- Міжнародне право. Право Європейського Союзу та порівняльне правознавство
- Конституційне право
- Адміністративне, фінансове, податкове право та адміністративне судочинство
- Цивільне, сімейне, міжнародне приватне право та цивільне процесуальне право
- Національна безпека та військове право
- Кримінальне право, кримінологія, кримінально-виконавче право; кримінальне процесуальне право та криміналістика
- Судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність
- Господарське та господарське процесуальне право
- Земельне, аграрне та екологічне право
- Трудове право та право соціального захисту

Періодичність видання — 12 разів на рік. Журнал видається українською, російською, англійською мовами, анотації — українською, російською й англійською мовами. Матеріали, що надходять для публікації в журналі, проходять рецензування членами редакційної колегії, розглядаються та рекомендуються Вченою радою ВНЗ «Національна академія управління».

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 03151, Київ, вул. Вінницька, 10, к. 317, e-mail: tanya_saven@ukr.net
<http://legal.nam.edu.ua/about.html>

JURIDICAL SCIENCE

SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW

WELCOME TO COOPERATE

Higher education institution «National Academy of Management» issues since 2010 periodic research legal journal «Juridical science».

The journal is included in the updated list of professional publications on legal sciences Resolution Certifying Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine №153 from 02.14.2014.

Since its inception, the magazine has become a link between academics and practitioners who work in research institutions, higher education, jurisprudence, public institutions in Ukraine and abroad, between all those involved in the development of legal science, European integration aspirations. The magazine aims to promote the publication of authors both within the State of Ukraine and abroad, and so the list provided by the source must be at least five English-language references.

Active participation in scientific publications in the journal promotes the development of basic and applied research in all areas of juridical sciences, strengthening the influence of the right to address the legal, political, social, environmental, organizational and other problems of society, the state, the entry of Ukraine into the European and world space.

The magazine is very interesting for scientists, doctoral students, graduate students, applicants, law enforcement officials, judges, civil servants and all those who are interested in law.

JOURNAL HEADLINES:

- Common problems of development juridical science
- The methodology of modern juridical science
- Problems in the theory of human rights and law-governed state
- Theory and History of State and Law
- Philosophy and Sociology of Law
- International law. European Union Law and comparative jurisprudence
- Constitution Law
- Administrative, financial, tax law and administrative proceedings
- Civil, family, private international law and civil procedure law
- National security and military law
- Criminal law, Criminology, Criminal Executive Law, Criminal Procedural Law and Criminalistics
 - Forensic examination; operatively-search activity
 - Commercial law and Commercial procedure law
 - Statewide, agricultural and environmental law
 - Labor Law and Social Security Law

Periodicity – 12 times a year. The magazine is published in Ukrainian, Russian, English languages, annotations – Ukrainian, Russian and English.

Materials submitted for publication in the journal are reviewed by members of the editorial board, reviewed and recommended by the Academic Council of the University of «National Academy of Management».

<http://legal.nam.edu.ua/about.html>

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

УДК 34

Заснований 28.02.2011. Виходить щомісяця.

Свідоцтво про реєстрацію: серія KB № 20692-10492 ПР від 28.04.2014.

ISSN 2222-5374

Журнал 20 квітня 2011 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre, м. Париж), також журнал зареєстровано та проіндексовано у таких міжнародних наукометричних каталогах і базах даних: **Index Copernicus – з 01 січня 2014 року.**

Наказом Міністерства освіти і науки № 153 від 14.02.2014 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 14 лютого 2014 року», відповідно до підпунктів 35 і 36 пункту 4 Положення про Міністерство освіти і науки України, затвердженого Указом Президента України від 25 квітня 2013 року № 240, Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, Положення про спеціалізовану вчену раду, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1059, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 10 жовтня 2011 року за № 1170/19908, Положення про атестаційну колегію Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1059, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 10 жовтня 2011 року за № 1169/19907, Порядку формування Переліку наукових фахових видань України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17 жовтня 2012 року № 1111, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 02 листопада 2012 року за № 1850/22162, та на підставі рішення Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України №153 від 14 лютого 2014 року науковий юридичний журнал «ЮРИДИЧНА НАУКА» включений до Переліку наукових фахових видань України згідно зі списком.

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ:

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління»
Україна, 03151, Київ, вул. Вінницька, 10.

Голова редакційно-видавничої ради С.А. Єрохін.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4714 від 23.04.2014.

Головний редактор: Матвійчук Валерій Костянтинович,

доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник народної освіти України,
перший проректор ВНЗ «Національна академія управління».

Заступник головного редактора: Харь Інна Олексіївна,

кандидат юридичних наук, доцент, заступник завідувача кафедри цивільного та господарського права ВНЗ «Національна академія управління».

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 03151, м. Київ, вул. Вінницька, 10, к. 317.

Тел.: 246-24-34. Факс: (044) 246-24-34.

З приводу публікації статей авторам необхідно звертатися до секретаря журналу

Савенкової Тетяни Гаріївни

T: (044) 246-24-34 E-mail: tanya_saven@ukr.net

E-mail: tanya_saven@ukr.net; har_2008@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua.

ВИМОГИ ДО НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ

Відповідно до постанови президії Вищої атестаційної комісії України №7D05/1 від 15 січня 2003 року «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» наукова стаття повинна бути актуальною, з виразно окресленою проблематикою, містити наукові положення, розроблені особисто автором, висновки про наукове та практичне значення наукової розробки.

Стаття має включати такі необхідні елементи:

1. Визначення УДК (вказати назву галузі права).
2. Назва статті (англійською, українською та російською мовами).
3. Ініціали і прізвища авторів англійською, українською та російською мовами.
4. Анотацію англійською, українською та російською мовами.
5. Ключові слова (5–6 слів/ключових словосполучень англійською, українською та російською мовами).

6. Структура текстової частини:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими практичними завданнями;
 - визначення окремих питань, що не вирішені в обраній для дослідження проблемі;
 - аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор;
 - формулювання цілей статті;
 - виклад основних обґрунтованих результатів дослідження;
 - висновки з даного дослідження;
 - внутрішня структуризація (розділи з назвами або виділені частини).
- У статті повинно бути не менше 15 посилань. Посилання на ту чи іншу працю у тексті повинні позначатися в дужках за порядковим номером цієї праці в списку використаних джерел з вказівкою на відповідну сторінку ([3, с. 12]).

• Список використаних джерел у кінці статті складається відповідно до вимог державного стандарту України ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання». Крім того, у списку джерел має бути не менше 5 англомовних посилань.

• Після списку використаних джерел подаються анотації та ключові слова трьома мовами (українська, російська, англійська).

• Анотації мають містити: прізвище та ім'я автора, назву статті відповідними мовами. Крім того, звертаємо увагу авторів на те, що обов'язково повинна бути анотація англійською мовою на півтори сторінки А-4 (окремим файлом).

• Англійський текст повинен бути оформлений на фаховому рівні володіння мовою. У разі подання тексту, перекладеного, наприклад, через Інтернет-перекладач (Google тощо), або нефахово, стаття не буде прийнята до публікації.

• Файл зі статтею та анотацією англійською мовою до статті надіслати у такому форматі:

- а) на початку імені ставиться номер журналу (11, 4, 7 тощо);
- б) через крапку після номера ставиться скорочення року (14, 15 тощо);
- в) нижнє підкреслення (_) потім тип документа **note** – анотація або **topic** – стаття;
- г) після цього нижнє підкреслення (яке розділяє шифр з ім'ям автора), потім прізвище автора та ініціали англійською мовою.

Приклад: **11.14_note_Olenenko A.doc** (де «note» – позначення анотації) або **11.14_topic_Olenenko A.doc**. (де **topic** – позначення статті).

• Загальний обсяг публікації (назва статті, відомості про автора, текст статті, використані матеріали, анотація, ключові слова) не повинен перевищувати 20–30 тис. знаків, як виняток, не більше 40 тис. знаків.

До наукової статті необхідно додавати:

- електронний варіант статті у форматі MS Word (docx або doc);
 - інформаційну довідку про автора українською та англійською мовами: прізвище, ім'я, по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, місце роботи і посада, поштова адреса, контактний телефон;
 - заява з підписами автора (-ів) про те, що надіслана стаття не друкувалася і не подана до будь-яких інших видань;
 - фото автора (-ів) у форматі jpg, tif;
 - якісні ілюстративні матеріали з назвою та нумерацією, придатні для сканування;
 - витяг з протоколу засідання кафедри про рекомендацію статті до друку, засвідчений належним чином (до статей кандидатів наук, аспірантів, ад'юнктів і здобувачів наукового ступеня).
- Стаття, подана до редакції без дотримання зазначених вимог, опублікуванню не підлягає.
- До уваги авторів: при поданні статті обов'язково вказувати коротко відомості про автора, телефон та власний e-mail для зручності зв'язку.

Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей. За достовірність поданої інформації відповідальність несе автор.

Гонорар за публікацію не сплачується.

Передрук опублікованих матеріалів журналу здійснюється тільки з дозволу автора і редакції. Надані матеріали не повертаються.

**ВНЗ «НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ»
НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧНА НАУКА»**

03151, м. Київ, вул. Вінницька, 10

Тел. (044)246-24-34

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»

УДК 34

Основан 28.02.2011. Выходит ежемесячно.

Свидетельство о регистрации: серия КВ № 20692-10492 ПР от 28.04.2014.

ISSN 2222-5374

Журнал 20 апреля 2011 зарегистрирован в Международном центре периодических изданий (ISSN International Centre, г. Париж), также журнал зарегистрирован и проиндексирован в таких международных наукометрических каталогах и базах данных:

Index Copernicus – с 1 января 2014 года.

Приказом Министерства образования и науки № 153 от 14.02.2014 «Об утверждении решений Аттестационной коллегии Министерства образования и науки относительно деятельности специализированных ученых советов от 14 февраля 2014 года», в соответствии с подпунктами 35 и 36 пункта 4 Положения о Министерстве образования и науки Украины, утвержденного Указом Президента Украины от 25 апреля 2013 года № 240, Порядка присуждения научных степеней и присвоения ученого звания старшего научного сотрудника, утвержденного постановлением Кабинета Министров Украины от 24 июля 2013 года № 567, Положения о специализированном ученом совете, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 14 сентября 2011 года № 1059, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 10 октября 2011 года под № 1170/19908, Положения об аттестационной коллегии Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 14 сентября 2011 № 1059, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 10 октября 2011 года под № 1169/19907, Порядком формирования Перечня научных профессиональных изданий Украины, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 17 октября 2012 года № 1111, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 2 ноября 2012 под № 1850/22162, и на основании решения Аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины № 153 от 14 февраля 2014 года научный юридический журнал «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА» включен в Перечень научных профессиональных изданий Украины согласно списку.

УЧРЕДИТЕЛЬ И ИЗДАТЕЛЬ:

Высшее учебное заведение «Национальная академия управления»
Украина, 03151, Киев, ул. Винницкая, 10.

Председатель редакционно-издательского совета С.А. Ерохин.

Свидетельство субъекта издательского дела ДК № 4714 от 23.04.2014.

Главный редактор: Матвейчук Валерий Константинович,

доктор юридических наук, профессор, заслуженный работник народного образования Украины, первый проректор ВНЗ «Национальная академия управления».

Заместитель главного редактора: Харь Инна Алексеевна,

кандидат юридических наук, доцент, заместитель заведующего кафедрой гражданского и хозяйственного права ВУЗ «Национальная академия управления».

АДРЕС РЕДАКЦИИ:

Украина, 03151, Киев, ул. Винницкая, 10, к. 317

Тел.: (044) 246-24-34

Факс: (044) 246-24-34

**По поводу публикации статей авторам необходимо связываться
с секретарем журнала**

Савенковой Татьяной Гариевной

T.: (044) 246-24-34 E-mail: tanya_saven@ukr.net

E-mail: tanya_saven@ukr.net; har_2008@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua

ТРЕБОВАНИЯ К НАУЧНЫМ ПУБЛИКАЦИЯМ

В соответствии с постановлением президиума Высшей аттестационной комиссии Украины № 7D05/1 от 15 января 2003 года «О повышении требований к профессиональным изданиям, внесенных в перечень ВАК Украины» научная статья должна быть актуальной, с отчетливо очерченной проблематикой, содержать научные положения, разработанные лично автором, выводы о научном и практическом значении научной разработки.

Статья должна включать следующие необходимые элементы:

1. Определение УДК (указать название отрасли права).
2. Название статьи (на английском, украинском и русском языках).
3. Инициалы и фамилии авторов на английском, украинском и русском языках.
4. Аннотация на английском, украинском и русском языках.
5. Ключевые слова (5–6 слов / ключевых словосочетаний на английском, украинском и русском языках).

6. Структура текстовой части:

- постановка проблемы в общем виде и ее связь с важными практическими задачами;
 - определение отдельных вопросов, не решенных в выбранной для исследования проблеме;
 - анализ последних исследований и публикаций по рассматриваемой проблеме;
 - формулировка целей статьи;
 - изложение основных обоснованных результатов исследования;
 - выводы из данного исследования;
 - внутренняя структуризация (разделы с названиями или выделенные части).
- В статье должно быть не менее 15 ссылок. Ссылки на ту или иную работу в тексте должны обозначаться в скобках за порядковым номером этой работы в списке литературы с указанием на соответствующую страницу ([3, с. 12]).

• Список использованных источников в конце статьи составляется в соответствии с требованиями государственного стандарта Украины ДСТУ ГОСТ 7.1: 2006 «Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». Кроме того, в списке источников должно быть не менее пяти англоязычных ссылок.

• После списка литературы подаются аннотации и ключевые слова на трех языках (украинский, русский, английский).

• Аннотации должны содержать: фамилию и имя автора, название статьи на соответствующих языках. Кроме того, обращаем внимание авторов на то, что обязательно должна быть аннотация на английском языке на полторы страницы А-4 (отдельным файлом).

• Английский текст должен быть оформлен на профессиональном уровне владения языком. В случае подачи текста, переведенного, например, через Интернет-переводчик (Google и т.п.), либо непрофессионально, статья не будет принята к публикации.

• Файл статьи и аннотации на английском языке со статьей пересылать в таком формате:

- а) в начале имени ставится номер журнала (11, 4, 7 и т.д.);
- б) через точку после номера ставится сокращение года (14, 15 и т.д.);
- в) нижнее подчеркивание () затем тип документа note – аннотация или topic – статья;
- г) после нижнее подчеркивание (которое разделяет шифр с именем автора), затем фамилия автора и инициалы на английском языке.

Пример: 11.14_note_Olenenko A.doc (где «note» – обозначение аннотации) или 11.14_topic_Olenenko A.doc. (где topic – обозначение статьи).

• Общий объем публикации (название статьи, сведения об авторе, текст статьи, использованные материалы, аннотации, ключевые слова) не должен превышать 20–30 тыс. знаков, в порядке исключения, не более 40 тыс. знаков.

К научной статье необходимо предоставить:

- электронный вариант статьи в формате MS Word (docx или doc);
 - информационную справку об авторе на украинском и английском языках;
 - фамилия, имя, отчество (полностью), научная степень, ученое звание, место работы и должность, почтовый адрес, контактный телефон;
 - заявление с подписями автора (ов) о том, что присланная статья не публиковалась и не подана в любые другие издания;
 - фото автора (ов) в формате jpg, tif;
 - качественные иллюстративные материалы с названием и нумерацией, пригодные для сканирования;
 - выписку из протокола заседания кафедры о рекомендации статьи к печати, заверенную надлежащим образом (со статьями кандидатов наук, аспирантов, адъюнктов и соискателей ученой степени).
- Статья, представленная в редакцию без соблюдения указанных требований, опубликована не будет.
- При подаче статьи обязательно указывать кратко сведения об авторе, телефон и собственный e-mail для удобства связи.

Редакция оставляет за собой право на рецензирование, редактирование, сокращение и отклонение статей.

За достоверность представленной информации ответственность несет автор.

Гонорар за публикацию не оплачивается.

Перепечатка публикуемых материалов журнала осуществляется только с разрешения автора и редакции.

Предоставленные материалы не возвращаются.

**ВУЗ «НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ УПРАВЛЕНИЯ»
НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»
03151, г. Киев, ул. Винницкая, 10
Тел. (044) 246-24-34**

SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW «JURIDICAL SCIENCE»

UDC 34

Founded in 28.02.2011. Goes out every month.

Certificate of Registration: KB № 20692-10492 series of PR 28.04.2014 r.
ISSN 2222-5374

Journal April 20, 2011 recorded in the International Center of Periodicals (ISSN International Centre, m. Paris), the magazine recorded and indexed in such international scientometric directories and databases:
Index Copernicus – from 1 January 2014.

Ministry of Education and Science № 153 from 02.14.2014. «On approval of Attestation Collegium of the Ministry of Education decisions on the activities of specialized academic councils on February 14, 2014.», according to points 35 and 36, paragraph 4 of the Ministry of Education and Science of Ukraine approved by the Decree of the President of Ukraine on April 25, 2013 № 240 Procedure for awarding academic degrees and awarding academic ranks of Senior Scientist, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine of 24 July 2013 p. № 567, Regulations on specialized academic council, approved by the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine on September 14, 2011 № 1059, registered in the Attestation Collegium of the Ministry of Justice of Ukraine October 10, 2011 by № 1170/19908, Regulation of the Certifying Board of the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine, approved by the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine from September 14, 2011 № 1059, registered with the decree of the Ministry of Justice of Ukraine on October 10, 2011 by № 1169/19907, procedure for formation of the list of scientific professional editions of Ukraine, approved by the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine on October 17, 2012 year number 1111, registered with the Ministry of Justice of Ukraine November 2, 2012 by № 1850/22162, and based on the decision of the Attestation Collegium of the Ministry of Education on February 14, 2014 – № 153.

Scientific Law Journal «Juridical science» is included into the list of scientific professional editions of Ukraine according to the list.

Founder and Publisher:

Higher Educational Institution «National Academy of Management»
03151, Kyiv, Vinnytska street, 10 Kyiv, Ukraine
Chairman of the Editorial and Publishing Council of SA Erokhin
subject of publishing certificate № 4714 of 23/04/2014 p.

Editor: Valery K., Matviychuk

Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine,
Vice-Chancellor of the University «National Academy of Management»

Deputy Editor: Inna A., Khar

Doctor of Law, Associate Professor, Deputy Head of the Department
of Civil and Commercial Law University National Academy of Management

EDITORIAL OFFICE ADDRESS:

03151, Kyiv, Vinnytska street, 10, ap. 317 Kyiv, Ukraine
Tel.: 246-24-34. Fax: (044) 246-24-34

Regarding the publication of their article, the authors need to communicate
with the secretary of the journal

Savenkova Tatiana

T.: (044) 246-24-34 E-mail: tanya_saven@ukr.net
www.legal.nam.edu.ua

INSTRUCTIONS TO AUTHORS OF THE «JURIDICAL SCIENCE» JOURNAL NEW REQUIREMENTS FOR ARTICLES

Articles sent to the Editor of «Juridical science», according to the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine decree №7D05/1 dated January 15, 2003 «On increasing demands for specialized issues listed in HAC of Ukraine» should include the following:

- A scientific article should be relevant, with clearly defined problematic issues, include scientific positions developed by the author, the conclusions of scientific and practical importance of scientific work; including determination of UDC.

- The paper should include the following elements:
 - a problem and its relation to important scientific and practical tasks;
 - analysis of recent researches and publications on the issue to be considered;
 - definition of specific issues that are not solved in the problem for research chosen;
 - formulation of the objectives of the article;
 - summary of the main conclusions of the study;
 - conclusions of this study;
 - in the article should be no less than 15 references;
 - internal structure – sections with names or selected parts.

English.

- Name, surname and title of the article in addition to the Ukrainian language should be also in English.
- References to this or that research should be placed in brackets according to the number of mentioning in the list of references with indication of appropriate page ([3, p. 12]).

A list of sources at the end of the article are compiled in accordance with International Standard of Ukraine DSTU GOST 7.1:2006 «A System of Standards on Information, Librarianship and publishing. A Bibliographic Notation. A Bibliographic Description. General Requirements and Rules of Composition». Also in the source list has to be at least 5 English language references.

- After he references are added abstracts and keywords in three languages (Ukrainian, Russian and English).

- Abstracts should include: an author's name, a title of the article in (Ukrainian, Russian and English) languages. The authors should pay attention that there should be an abstract in English and half a page A-4 (in a separate file).

- The English text should be executed at the professional level of language proficiency. In the case of a text translated, for example, through the Internet Translator (Google, etc.), or unprofessional, the article will not be accepted for publication.

The article and the abstract should be named:

1. issue number should be placed before the name (11, 4, 7, etc.);
2. dot after the number of issue you should place 2 last figures of the year (14, 15, etc.);
3. underscores (_), then the type of document note – abstract topic – Article;
4. after the title of the articles, underscores (which separate code with the author's name) you should place the author's last name, name in English and initials.

Example: 11.14_note_Olenenko A.doc (where «note» – markS annotations) or 11.14_ topic _ Olenenko A.doc. (Where the topic – refer to the article).

- Publication (title, information about author, text, references, abstract, and keywords) should not exceed 20-30 000 signs.

Additions to the scientific article:

- An electronic version of the article in a format MS Word (docx or doc);
- Information about the author in Ukrainian and English (surname, first name, middle name (in full), academic degree, academic status, place of work and position, mailing address, telephone number);
- A statement signed by the author (s) that sent the article is had been not printed and have not given to any other editions;

- a photo of the author (s) in the format jpg, tif;

- Qualitative illustrative materials supplied by a name and number suitable for scanning;
- Extract from the minutes of the Department with recommendation of the article for publication, duly certified (for the Articles of Ph.D., graduate students and adjunct academic degree).

- An article submitted to the editor without complying with these requirements shall not be published.

- All the authors to note: when supplying article necessarily indicate a brief information about the author, telephone and your own e-mail to ease communication with authors.

Editors reserve the right to review, edit, and reduce decline articles.

For authenticity of the article the author is responsible for.

The royalties are not paid for the publication.

Reprints of published materials in the journal are made only with the permission of the author and the publisher.

Available materials are not returned.

Higher education institution «National Academy of Management»

SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW

«Juridical science»

03151, Kyiv, Vinnytska street, 10

Тел. (044)246-24-34